

+250C

PRINCIPIE DE LITERATURA

REGULE GENERALE DE STIL ȘI COMPOZIȚIUNE.
REGULE DESPRE GENURILE LITERATUREI
PROSAICE.

(Stilistica și Retorica)

CU ESEMPLURI ȘI DEPRINDERI DE COMPOZIȚIUNE

DE

M. STRAJANU

Doctor în filozofie și profesor de limba și literatura română
în cursul superior de liceu.

Carte premiată de Academia română în sesiunea din 1895

Edițiunea a III-a adansă și ameliorată.

INSTITUTUL DE EDITURĂ

RALIAN ȘI IGNAT ȘAMITCA, CRAIOVA

1897.

— PREȚUL 3 LEI —

R. P. R.

**BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARA
DIN
BUCUREȘTI**

Cota.....

Nr. Inventar 14944 Anul 1954

Secția crit. estat. lit. III Nr. 1

J. L.

RE,
CE,
DR-
DIN
ORI

CU
TE

âne

Ortografia Academiei Române.

Un volum de aproape 1000 pagine pe 2 colone.

PREȚUL:

Broșat Lei 6.50

Legat Lei 7.50

26177

PRINCIPIE DE LITERATURA

REGULE GENERALE DE STIL ȘI COMPOZIȚIUNE.
REGULE DESPRE GENURILE LITERATUREI
PROSAICE.

283

-14944-

CU ESEMPLU ȘI DEPRINDERI DE COMPOZIȚIUNE

DE

M. STRAJANU

Doctor în filosofie și profesor de limba și literatura română în cursul superior de liceu

Carte premiata de Academia română în sesiunea din 1895

M. Strajanu

Edițiunea a III-a adansă și ameliorată.

INSTITUTUL DE EDITURĂ

RALIAN ȘI IGNAT ȘAMITCA, CRAIOVA

1897.

Din Prefața Edițiunii I.

Scopul studiului limbei materne în școală este de a deprinde pe elevi să espună cu înlesnire și sub o formă corectă ideile și simțemintele lor despre ori-ce lucru, atât în vorbire, cât și în scriere prin deosebite genuri de compozițiuni; și pe o treaptă mai înaltă, de a-i familiariza cu principiile și modelele de literatură, ca se poată ceti cu folos și să poată aprecia dupe adevărata lor valoare operele literare.

Lipsa unui manual îndestulător pentru acest scop m'a silit a tipări manualul de față. El este destinat pentru el. V. liceală, conform actualei programe. Dar, pentru e-semble și deprinderi de compozițiuni, e necesar și în clasele următoare; și partea, care cuprinde regulele de stil și compozițiune, se poate întrebuinta și în cursul inferior, de oară-ce această parte este reeditarea stilisticei făcute de sub-semnatul pentru clasele inferioare, adausă cu esemble și deprinderi.

Prefața Edițiunii a II-a.

In această edițiune s'au îndreptat erorile aflate în cea de'ntâiu, s'au prescurtat unele părți și s'au completat altele. Iar pentru înlesnirea propunerii dupe metoda so-

274783

cratic s'a adaus la urmă, drept tablă de materii, o programă amănunțită a întregului curs, care se poată servi de questionar pentru propunerea în școală.

Unele cestiuni, cum e d. e. **Insemnătatea și influența literaturii**, se pot lăsa numai ca lectură pe sama elevilor celor mai buni, cari le înțeleg și le citesc cu folos.

Sper deci, că această edițiune va fi întimpinată cu aceeași bună voință ca și cea d'entăiu.

Autorul.

INTRODUCERE

I. Originea și obiectul literaturii.

Scrierea este un mijloc de a împărtăși altora cugetările noastre prin semne văzute, numite *litere*. De aci vine numirea de *literatură*, care la început era identică cu vorba elină *gramatică*, și însemna știința scrierii și cetirii. Mai târziu, când erudiții din Alexandria și Pergam simțiră trebuința de a distinge mai bine formele limbei, ca să poată analiza și explica pe autorii clasici, și când aceste forme se sistematiză pentru a înlesni studiul limbei, ¹⁾ gramatica și literatura începură a lua însemnări deosebite una de alta, cari le-au păstrat până astăzi: una se ocupa cu studiul limbei, iar alta cuprindea toate operele scrise.

Literatura, în înțelesul cel mai întins, este dar cuprinsul tuturor scrierilor de valoare, fie prin cuprinsul, fie prin forma lor. In acest sens fiecare

¹⁾ Cea de 'ntăiu gramatică o compuse Dionysius Thrax, elevul lui Aristarchu, pe timpul lui Pompeiu în Roma, pentru a instrui pe tinerii romani în limba elină.

ram al științei și al activității practice, cum sunt: fizica, matematica, astronomia, agricultura, comerțul, industriile și artele, au literatura lor. În sens mai restrâns literatura coprinde numai operele făcute după regulile artei de a scrie și cari, prin urmare, se cîsting prin forma lor.

Ea se împarte în *proză* și *poesie*. Obiectul literaturii prosaice este adevărul și binele sau folosul; iar al literaturii poetice este frumosul. În special, literatura prosaică coprinde: 1, istoria; 2, filologia; 3, filosofia cu felurite ramuri; 4, literatura științifică cu ramificațiunile ei; 5, elocvența și retorica sau teoria elocvenței; 6, critica literară. Iar cuprinsul literaturii poetice îl formează feluritele genuri de poezie, fie scrise în versuri, fie în proză; cum și regulile acestei arte sau poetica.

O margine hotărîită înse nu se poate trage între produsele spiritului omenesc. Multe opere de științe, de filosofie, de istorie, cari au de scop aflarea și răspîndirea adevărului, prin frumuseța limbei, în care sunt scrise, țin și de literatura frumoasă; autorii lor sunt nu numai cugetători și savanți, ci și scriitori însemnați. Astfel sunt la cei vechi: *Platone*, *Xenofonte*, *Cicerone*, *Salustiu*; la moderni: *Gabiei*, *Labruyère*, *Rousseau*, *Herder*, *Schopenhauer*, *J. Michelet*, *Edgard Quinet*, *E. Rénan*, *H. Taine*, *M. Guyau*, *Humboldt*, și alții. Această condițiune trebuie să o întrunească mai ales scrierile destinate pentru vulgarizarea științei și cultura poporului.

2. Știința și literatura.

Cunoștințele noastre despre lucruri, câștigate numai din viața practică, fără ajutorul științei, sunt necomplete și lipsite de acea legătură sistematică între ele, care face ca lumina unora să se reverse asupra tuturor și să se lămurească unele prin altele. Știința este espunerea sistematică a cunoștințelor câștigate și completate prin cercetări și studii speciale asupra unui fenomen sau unei clase de fenomene.

Inse oamenii de știință întrebuițează în espunerea cercetărilor lor adese ori un metod strîns științific și o terminologie cunoscută, în mare parte, numai savanților și oamenilor de specialitate. Așa sunt d. e., operele filosofice ale lui Spinoza, Kant, H. Spencer; scrierile filologice ale lui Bopp, Miklosich și la noi ale lui S. Micul, Cipariu și multe cercetări de științe positive.

Ca știința să fie accesibilă tuturor, iar nu numai specialiștilor, trebuie să fie îmbrăcată în formă literară, adecă să fie espusă dupe un metod lesne de cuprins și într'o limbă frumoasă și înțeleasă de toți. Numai astfel știința câștigă deplina sa însemnătate și influență. Ceea ce zice Schiller despre arte, în poesia sa, «Artiștii» (die Künstler), se aplică în prima linie la arta de a scrie sau la literatură.

Cugetările, invențiunile și descoperirile făcute pe terenul științelor, numai investite în haina frumoasă

a literaturii pot fi bine înțelese, plăcute și gustate de toți. Arta și în special literatura înobilează știința și i dă cea mai înaltă valoare. Astfel sunt d. e., istoria naturală de Buffon, istoria Romanilor de T. Mommsen, scrierile filosofice ale filosofului poet M. Guyau, și la noi scrierile istorice ale lui Bălcescu, ș. a. Lectura unor asemenea scrieri este mai plăcută și mai folositoare nu numai de cât a scrierilor abstracte de științe, ci pentru mulți, chiar de cât a unor scrieri poetice, în cari adevărul este amestecat cu ficțiunea, cum sunt bună-oară romanele științifice ale lui Jules Verne.

NOTĂ.—Ca exemple de deosebire între forma științifică și cea literară se pot cita: teoria despre învîrtirea pământului în jurul soarelui luată dintr'un tratat de astronomie și aceeași teorie spusă în frumosul dialog al lui Leopardi, intitulat «*Copernico*;» o simplă narațiune istorică despre educațiunea Perșilor și fragmentul din *Ciropedie* care ne înfățișează tabloul copilăriei lui Cir la curtea lui Astiage. Iar în literatura noastră: descrierea Bărganului luată dintr'o geografie și aceeași descriere făcută de A. Odobescu, sau de V. Alecsandri; lupta de la Rovine spusă de cronicari și aceeași luptă zugrăvită de Eminescu în satira III; luptele Romanilor cu Dacii dupe istorie și tabloul acelorași lupte din «*Cântarea României*» versetul VIII; faptul istoric despre rusul Trandafilof, care voia să arendeze munții noștri spre exploatare la 1842, și alegoria acelui fapt în «*Măceșul și florile*» de Eliade; frumoasa alegorie «*Sentinela română*» comparată cu ideea istorică ce reprezintă, ș. a.

Ca exemple de stil literar în materie de știință ne pot servi încă *Minunile naturii* și studiile din *Isis sau na-*

tura ale lui I. Baraș, care cel de'ntâiu în literatura noastră căută să îmbrace ideile de științe naturale în formă literară, plăcută și atrăgătoare; asemenea *Convorbiri economice* de I. Ghica, *Scrisori* de același, atât de plăcute și instructive pentru istoria noastră contimporană; și multe părți din scrierile istorice ale lui N. Bălcescu.

Următoarea descriere ne poate arăta de ajuns, sper, deosebirea între forma didactică și cea literară.

PASEREA MUSCA

(Din manualul d-lui Sava Ștefănescu).

Paserea-muscă este cea mai mică din toate paserile. Are foarte multe neamuri, toate de o frumusețe rară.

Nu cântă, dar în schimb are penele colorate cu colorile cele mai vii.

Trăește numai în America centrală și meridională. Se ține în colivii pentru frumusețe și penele i se întrebuintează ca obiect de ornament.

Aceeași, dupe Buffon.

Din toate ființele însuflețite iată cea mai elegantă prin forma sa și cea mai strălucită prin colorile sale. Pietrele și metalele poleite prin arta noastră nu se pot compara cu acest juvaer al naturei. Ea l-a pus, în rîndul paserilor, pe ultima treaptă a scării de mărime: *maxime miranda in minimis*. Mica pasăre—muscă este capodopera naturei; ea a îmbogățit-o cu toate darurile, din care a împărțit celorlalte paseri: ușurința, iuțeala, îndemnarea, grația și o bogată găteală, toate le are această mică favorită. Smaraldul, rubinul, topazul, strălucesc în îmbrăcămintea sa; ea nu le murdărește nici o dată cu pulberea pământului, și în viața sa cu totul aeriană de abia

se vede atingind iarba câte un minut; ea e totdeauna în aer sburând din floare în floare și are recența și strălucirea lor, trăește din nectarul lor și nu locuiește de cât climatele, unde florile se reînnoesc fără încetare.

Toate speciile paserii-muscă se află în ținuturile cele mai calde ale lumii noue. Sunt foarte numeroase și par a viețui numai între cele două tropice; pentru că acelea cari înaintează vara până în zonele temperate, nu stau aci de cât puțin. Ele par a urma după soare; înaintează și se retrag cu el și sboară pe aripa zefirilor după o primăvară eternă.

Nimic nu egalează vioiciunea acestor mici paseri, de cât poate curagiul, sau mai bine, cutezanța lor: se ved urmărind cu furie paseri de două-zeci de ori mai mari de cât ele, se lipesc de corpul lor în sbor și le ciugulesc continuu cu ciocul, până când își satură mica lor mânie. Uneori se observă lupte vii între ele însele. Nerăbdarea pare a fi sufletul lor. Se apropie de câte-o floare și dacă o găsesc vestedă, îi smulg petalele cu o grăbire, care arată supărarea lor. N'au alt glas de cât un mic strigăt, *screp, screp*, des și repetat, de care resună pădurile din zori și până când, la primele raze ale soarelui, își iau sborul și se împrăștie în câmpie.

3. Insemnătatea și influența literaturii.

Dintr'o idee dată și un bloc de marmură un sculptor face o admirabilă Minervă. Asemenea literatura, dând o formă artistică adevărurilor adunate de știință asupra naturei și a vieții, ni le înfățișează sub imagini frumoase și plăcute. Și în modul acesta ea ne face să înțelegem mai mult de cât ne poate spune

știința; ne dă puternica impresiune a realității, ne face să pătrundem mai adânc în firea lucrurilor și să întrevvedem însușiri, legături și taine ale lor, pe cari știința încă nu ni le poate arăta.

Apoi literatura fie cărui timp exprimă simțemintele, aspirațiunile și idealurile cele mai înalte, la cari se înalță treptat omenirea; ea ne dă, nu numai imaginea vieții reale, ci și a vieții ideale, așa cum o dorim și cum ar putè fi. Ea este astfel oglinda întregii vieți sufletești, așa cum se manifestă ea în cei mai nobili oameni ai fiecărui timp și ai fiecărei națiuni, este prometeul civilizațiunei.

De aci se înțelege, cât de mare și binefăcătoare este influența literaturii.

Literatura și artele sunt pentru viața morală a indivizilor și a națiunilor ceea ce este nutrimentul, aerul și lumina pentru viața fizică. Ea ne luminează mintea, făcându-ne să vedem lumea cu ochii celor mai inteligenți dintre oameni; ne înobilează inima, deprinzându-ne cu simțimintele generoase de dreptate și de simpatie pentru toate ființele viețuitoare, ne întărește voința prin exemplele celor mai mari și mai nobili oameni și prin îndemnul ce ne dă de a trăi în armonie cu legile naturei și cu legile cele mai înalte ale moralei și, îmbogățindu-ne imaginațiunea, ne înfrumusețează viața și înalță valoarea ei.

Unul din cele mai mari bunuri ale vieții ar fi, fără îndoială, un amic bun, cu o inimă nobilă și deschisă tuturor simțemintelor generoase, cu un spi-

rit luminat, și cu o voință stoică, întărită prin o lungă experiență a vieții. Câtă ușurare și mângâiere am afla la un asemenea amic în greutățile și suferințele vieții, și câtă fericire în oarele senine! Ei bine, cărțile bune, cari în totdeauna le putem ave cu mici sacrificie, sunt cei mai buni amici ai noștri.

Prin ele noi trăim în societatea celor mai aleși oameni; în ele găsim cele mai scumpe comori ale inimei și minții lor; ele ne luminează, ne sfătuiesc, ne fac mai cuminte, mai buni și mai fericiți. Și in oarele libere de ocupațiunile zilei, omul nu poate afla o petrecere mai plăcută și mai folositoare de cât într'o lectură bine aleasă.

NOTĂ. — Nimic nu înobilează mai mult, nimic nu înalță mai mult demnitatea și moralitatea omului de cât cultivarea literaturii și artelor. Ele aduc în viața noastră liniștea și armonia, schimbă căminul familiei în altar al iubirii și luminei, ameliorează și îndulcesc moravurile și rutresc entuziasmul și devotamentul, din cari se nasc operele și faptele mari.

Următorul pasagiu din romanul realist al lui Goethe intitulat «Anii de învățătură ai lui Vilhem Meister», pasagiu în care autorul arată atât de admirabil valoarea poeziei, se poate aplica la întreaga literatură.

«Pentru ce este omul atât de nefericit în această viață? Pentru că realitatea nu-l mulțamește. El aspiră la o soartă mai bună; ceea ce cugetă și ce dorește el, nu este în armonie cu ceea ce-l înconjoară. El suferă, își scutură lanțul, viața sa este o nesfirșită urmărire a unei fericiri, pe care nici silințele sale, nici timpul său, nici comorile sale nu i-o pot cumpăra.

«Un singur om ajunge acolo; este omul a cărui sim-

patie universală se întinde la toate lucrurile, este acela care e mișcat de armonia sublimă a universului: este *poetul*. Simțitor la toate durerile, cu inima deschisă la toate bucuriile omenirii, el mângâie pe unii, încuragiază și innobilează pe ceilalți. Profet, om dumnezeesc, el este învățătorul și mângăitorul lumii. El are aripile paserii se repausează pe culmile cele înalte, planează peste mările nemărginite, își face cuibul în dumbrăvile mirositoare, și trece peste cetățile sgomotoase, pe cari le îmbată de cântecele sale. Ceialalți visează, el singur veghiază. El cugetă trecutul în legăturile lui cu viitorul. Această rasă sublimă de adevărați poeți se stinge, dar a fost un timp, când ea storcea admirațiunea lumii. Atunci glasul lor se înălța din sinul retragerii lor ca glasul privighetoarei din sinul dumbrăvilor; și fiecare sta în loc ca se-l asculte. Ei se așezau la toate căminele; și toate mesele le erau ospitaliere. Bogați de gândire și de melodie, ei, n'aveau trebuință de altă avuție. Eroul îi asculta, cuceritorul îi admira; șezând în carul său de triumf el înțelegea că viforul puterii și gloriei sale va trece în puține minute și că buzele înspirate ale poetului vor pute singure să le consacre în memoria viitorului. Cei de întâiu pontifici, poeții au făcut pe zei, ei ne au înălțat până la tronul ceresc, ei au coborât până la noi cereasca putere. Singurul mijloc de a scăpa de durerile vieții, este de a le sămăna lor în această chemare sublimă și de a ne înălța mai pre sus de suferințele omenirii, nu izolându-ne de ea, ci simpatizând cu ea prin o adâncă și universală bunăvoință»; și, ar trebui să adaugem prin fapte generoase și eroice, prin lupta pentru bine în contra răului.

Această cugetare despre misiunea artei se află pe larg dezvoltată de M. Guyau în cartea sa «L'art au point de vue sociologique».

Se înțelege, că în literatură sunt și opere, în adevăr bune, dar cari nu pot fi cetite cu folos de cât de oameni în stare de a înțelege. Pentru că literatura este, și trebuie să fie, o icoană adevărată a vieții și a lucrurilor; și în lume este binele și răul, este frumosul și urâtul, este acel etern antagonism între anantitese, fără care poate n'ar exista viața și în mijlocul căruia știința și arta sunt chimate a crea, ca un asil de pace și de mântuire, seninul imperiu al luminei și armoniei.

Afară de aceea în ori-ce literatură sunt mulțime de scrieri făcute de oameni fără vocațiune, numai pentru speculă sau din o ambițiune deșartă. Și sunt iarăși scrieri făcute de oameni chimați, înse fără destulă pregătire pentru înalta lor misiune. Asemenea scrieri sunt un mijloc de corupțiune a limbei, a gustului și a moravurilor societății. Așa sunt d. e. scrierile pornografice ale pretinșilor naturaliști de astăzi. În mare parte expresiune a societății, literatura esercită la rîndul ei o influență analoagă isvoarălor din care s'a inspirat. De aci imperioasa trebuință a criticei, fără de care literatura ar pierde din valoarea sa, precum ar tînji holda neplivită de burueni.

Buni scriitori, cari se producă opere de adevărată valoare, nu pot fi de cât aceia, cari se află la nivelul culturai intelectuale a timpului lor, aceia cari, cum zicea Goethe, au sufletul plin de cele mai în-

nalte simțeminte și idealuri, de cea mai înaltă moralitate a veacului lor.

Ultimul scop al artei, — zice Guyau, — este totdeauna de a provoca simpatia.—Omul cel mai simpatie este acela, care trăește din viața una și eternă a ființelor, acela, care se reazemă pe vechiul fond omenesc și, ridicându-se pe această temelie nestrămutată, se înalță la cele mai înalte cugetări, la cari omenirea ajunge numai în orele sale de entusiasm și de eroism. Cugetarea (unui ast-fel de autor) este asemenea acelei fine picături de apă, care cade din nor și care, ca să se formeze, a avut trebuința de întregi adâncimile cerului și ale mării¹⁾.

4. *Literatura și Retorica.*

Cu privire la obiectul ei, prin literatură înțelegem *cuprinsul scrierilor de valoare*; iar cu privire la formă ea înseamnă încă *teoria artei de a scrie*, sau cuprinsul regulilor ce sunt de observat în orice gen de compozițiune literară. În acest sens literatura prosaică, și în parte și cea poetică, este sinonimă cu retorica.

Retorica, (de la *ῥῆω*, vorbesc *ῥήτωρ*, vorbitor), în înțeles restrâns, înseamnă numai *teoria eloquenței*, adică știința regulilor de a vorbi frumos. Dupe principiile ei fundamentale, retorica se împarte în 4 părți: *inventiunea* sau studiul temei, *dispozițiunea* sau planul, *elocutiunea* sau stilizarea ideilor, și *acțiunea*.

¹⁾ M. Guyau; *L'art au point de vue sociologique*, p. 66—67 și 73.

Afară de acțiune, care se rapoartă numai la discursuri, celealalte regule ale eloquenței sunt comune tuturor genurilor de literatură, atât prosaică cât și poetică. De aci retoricei i s'a dat încă din anticitate și un înțeles mai larg. În acest înțeles, cum zicea deja Cicerone, ea se rapoartă la întreagă literatură; așa în cât cuvîntul *retorică*, în acest sens, este sinonim cu *teoria literară* și *eloquență* este sinonim cu *literatura*.

Principiele și regulele artei de a scrie, formează deci obiectul retoricei în înțeles larg, sau al literaturii, considerată ca teorie literară. Iar cu valoarea și cuprinsul operelor literare se ocupă *critica literară*.

Retorica în înțeles strîns, sau cuprinsul regulelor despre discursuri, formează numai o parte sau un capital al teoriei literare.

Un curs complet de literatură va trebui deci să cuprindă: regule generale de compozițiune și de stil; regule speciale pentru deosebitele genuri de literatură prosaică, și regule speciale pentru deosebitele genuri de poezie și versificațiune.

Atât pentru a înțelege, cât și mai ales pentru a pute scrie opere literare, e necesară o cultură enciclopedică. Dar științele ausiliare cele mai trebuitoare literaturii sunt gramatica, logica și estetica.

5. Folosul teoriei literare.

Espresiunea ideilor sub forme corecte și frumoase prin cuvinte, ca și prin ori-ce alt material, este lu-

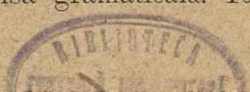

cru de artă, și ca atare are legile sale. Observarea acestor legi este o condițiune fundamentală, de la care atîrnă valoarea compozițiunilor; precum d. e., în pictură, acurata observare a perspectivei, dreapta măsură în împărțirea umbrei și a luminei, în amestecul colorilor, și alte amănunte, sunt condițiunile unui bun tablou.

Fără îndoială, un scriitor se poate forma și numai pe calea experienței, dupe bunul simț și dupe modelele scriitorilor clasici. Inse această cale este a-nevoioasă și puțin sigură chiar pentru spiritele alese și cu atât mai puțin sigură pentru tinerime în general. Ne-putînd cunoaște și aprecia dupe merit lucrările literare, fără cunoștința principiilor artei de a scrie, ea ar fi espusă influenței periculoase a multor scrieri rele. Apoi chiar în scriitorii clasici nu toate sunt bune și demne de imitat.

Inse, precum gramatica nu ne poate învăța a vorbi și a scrie o limbă, ci numai a deosebî formele cuvintelor și țesătura lor, rămânînd că deprinderea practică se ne învețe a le aplica; asemenea teoria compozițiunii și a stilului singură nu ne va da talentul de a scrie bine. Pe lângă aceasta se cere pe lângă aplicarea firească, o deprindere treptată și continuă în compozițiuni, ajutată de studiul și analiza modelelor de literatură.

Un copil înțelege și vorbește limba sa maternă, dar nu știe deosebî formele ei; la aceasta ajunge numai prin studiul și analiza gramaticală. Tot ast-

1997-11-12
 274/112
 - 445544 -
 -

fel, mai târziu, ca să cunoască stilul, să înțeleagă valoarea unei scrieri din toate punctele de vedere, trebuie să studieze legile de compozițiune și de stil, atât în teorie cât și prin analiza operelor literare, și să cunoască deosebirea ce există între feluritele genuri și specii de literatură. Prin aceasta începătorul câștigă o temelie sigură în aprecierea scrierilor altora și în deprinderile și lucrările sale proprii.

PARTEA I.

Regule generale de compoziție și de stil.

6. *Impărțirea lor.*

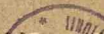
În ori ce gen de literatură deosebim cuprinsul sau ideile, și forma sau stilul. Pentru fiecare din aceste două părți trebuie să avem în vedere anumite reguli și însușiri, atât în compunerea cât și în analiza operelor literare. Avem de observat deci, întâiu, regulile generale de compoziție și de stil, apoi regulile și însușirile propriie fiecărui gen de literatură în parte.

CAPITOLUL I.

Regule generale de compoziție.

7. *Fundamentul și principiul regulelor de compoziție și de stil.*

Scopul vorbirii și scrierii este de a comunica altora cugetările și simțemintele noastre. Mijlocul pen-

tru aceasta sunt cuvintele și frazele. În întrebuințarea acestora trebuie să avem în vedere următorul fenomen psihic, de unde isvorește principiul tuturor regulilor și însușirilor stilului.

«Auditorul sau cititorul dispune în fiecare moment de o sumă mărginită de putere mintală. O parte din această putere trebuie să o consume în interpretarea semnelor, ce i se prezintă, cari sunt cuvintele, vorbite sau scrise; o altă parte în combinarea și construirea ideilor ce i se deșteaptă prin acele semne, și restul pentru a realiza însăși cugetarea. Prin urmare, cu cât ne va trebui mai mult timp și atențiune pentru a înțelege o frază, cu atât ne va rămâne mai puțin timp și atențiune pentru cugetarea ce ea coprinde și cu atât această cugetare va avea mai puțină vioiciune pentru noi.

«În adevăr limba, instrumentul necesar al cugetării, este în același timp până la un grad o piedică pentru comunicarea ei. Ca să înțelegem mai bine această să ne aducem aminte câtă putere dau ideilor simple alte semne, cari sunt de ajuns pentru a le exprima. A arăta ușa este mult mai expresiv de cât a zice: eși de aici! Chiemarea prin un gest al mâinii este mai vie de cât cuvintele: *vino aici!* Nu este frază, care să exprime uimirea atât de viu ca niște ochi mari deschiși și ca ridicarea sprâncenelor.

«Asemenea o interjecțiune este mult mai energică de cât spunerea prin cuvinte a simțemîntului, ce

ea exprimă; pentru că condensează o frază întreagă într'o singură silabă. Și în alte împrejurări parafrasa-rea unui cuvânt, care exprimă o cugetare întreagă, cum este de exemplu, *ura! cerule! tăcere! bravo!* i-ar lua toată energia». ¹⁾

Ca un exemplu de dificultatea ce întâmpină cineva în înțelegerea fondului unei scrieri, când min-tea este prea ocupată cu forma ei, ne poate servi lectura autorilor clasici străini în școală. Atențiunea scolarului fiind mai întreagă absorbită în cunoaște-rea cuvintelor și legăturii lor între sine, el numai cu greu înțelege cuprinsul autorului și cu atât mai puțin e în stare de a gusta frumusețile și farmecul scrierii lui.

Și un alt fapt psihologic, care trebuie observat, aici, este însemnătatea imaginațiunii și influența ei asupra întregii activități sufletești. Imaginațiunea este lampa, care luminează activitatea inteligenței și în același timp aprinde simțemintele și pasiunile i-nimeii; și prin urmare scriitorul trebuie să cunoască arta de a o deștepta.

În resumat, spiritul este cu atât mai energic în lucrarea sa, cu cât puterile sale vor fi mai concen-trate și mai mult ajutate de lumina imaginațiunii. Deci, când scriem, trebuie să avem în vedere această lege a minții și să cruțăm cât se poate mai mult atențiunea cetitorului; iar în scrierile estetice, pe

¹⁾ Din *filosofia stilului* de H. Spencer, în *Essais de morale, de science et d'esthétique*, v. I. trad. de M. A. Burdeau.

lângă aceasta se avem în vedere natura și misiunea lor de a deștepta închipuirea și prin ea viața morală, și se alegem espresiunile potrivite cu acest scop. *Economia atențiunii și deșteptarea închipuirii*: acesta e principiul, după care trebuie să ne conducem în vorbire și scriere și din care derivă toate regulile acestei arte. De aci vine trebuința de a alege obiectul scrierii potrivit cu inteligența și cunoștințele acelor cără cari ne adresăm; de a pune cugetările noastre în șir logic după un plan determinat; de a pregăti atențiunea cetitorului prin o întroducere și de a-i înlesni la urmă înțelegerea întregii compozițiuni prin o conclusiune potrivită. Tot din acest principiu derivă mai departe trebuința de a alege cuvintele cele mai cunoscute și espresiunile cele mai corecte, de a înlătura vorbele și frazele de prisos, de a comunica ideile treptat începând cu cele mai puțin importante, de a sensibiliza ideile abstracte prin o judicioasă întrebuițare a epitetelor și figurilor, și alte reguli.

8. *Alegerea temei.*

O temă, ca să putem face din ea o bună compunere, trebuie să întrunească următoarele condițiuni:

1. Să corespundă cu obiectul și scopul literaturii care, cum s'a zis, stă în răspândirea prin scrieri a adevărului, binelui și frumosului.

2. Să corespundă cu trebuința și gradul desvol-

tării intelectuale a acelora, pentru cari e destinată; căci la din contră nu le aduce nici un folos, sau dă naștere la prejudicie și rătăcire.

3. Să corespundă cu puterile autorului; acesta adică să aibă asupra obiectului său cunoștințele și convicțiunea necesară și deprinderea de a-l espune, de a lumina și a convinge pe alții. Dacă el nu-și va fi adunat cunoștințe de ajuns asupra materiei despre care vré să scrie, și pe lângă acestea dacă nu va avè aplicare naturală și talent dezvoltat prin o lungă deprindere; nu numai va întâmpina dificultate în lucrarea sa, dar nu va putè ajunge nici o dată la un rezultat mulțamitor și productul său nu va trece peste valoarea unei deprinderi de începător sau a unei lucrări efemere. Asemenea în compozițiunile, al căror scop este a mișca sau a convinge pe alții, dacă autorul nu avè el însuși simțemîntul și convingirea despre cele ce spune, va fi lipsit de căldura și puterea morală necesară pentru a insufla altora ideile și simțemintele ce voește.

Pentru aceea Horatiu, în preceptele sale asupra artei de a scrie, sfătuește pe autori, să-și aleagă materia dupe puterile lor și să nu se încerce a comunica altora convicțiuni și simțiminte ce ei nu le pot avè ¹⁾).

¹⁾ Sumite materiam vestris, qui scribitis, aequam viribus.... De arte poet v. 38—54.

Ut ridentibus arrident, ita flentibus adflent Humani vultus: si vis me flere, dolendum est Primum ipsi tibi, nunc tua me infortunia laedent, Telephe vel Peleu; male si mandata loqueris, Aut dormitabo, aut ridebo. Idem 101—150.

4. După ce s'a ales astfel tema, urmează alte condițiuni nu mai puțin importante. Acestea sunt: studiul și dezvoltarea temei prin observare și meditațiune, formarea planului de compunere, și execuțiunea sau espunerea prin cuvinte sau, dupe nemerita expresiune a unui stilistic italian, colorirea ideilor. Aceste trei lucrări sunt de cea mai mare însemnătate pentru reușita și valoarea unei compozițiuni.

9. Tema sau titlul compozițiunii.

Cugetarea principală, care urmează a se dezvolta în compozițiune, se arată la început prin un cuvânt sau o frază scurtă, scrisă de a supra. Acest cuvânt sau această frază se numește *temă*, când obiectul compozițiunii este dat, și *titlu*, când autorul inventează sau își ia însuși acest obiect; și în cazul acesta titlul se pune de ordinar după terminarea compozițiunii, ca să se poată arăta întocmai cugetarea principală, cuprinsă într'însa; precum și prefața unei cărți, sau introducerea unei disertațiuni numai la urmă se poate face bine, întru toate conformă cuprinsului.

10. Inventiunea sau studiul temei.

Ori care va fi obiectul temei, înainte de a începe compozițiunea, trebuie să ne adunăm cunoștințele necesare sau materialul temei. Mai întâiu ne lămurim ideile, ce avem deja asupra lucrului; apoi

căutăm, de se poate, se vedem noi înșine obiectul sau fenomenul, despre care avem să scriem, să-l e-saminăm și să-l studiem; cetim scrieri analoge, fă-când estrageri și resumate; și ne întreținem asupra cestuiii cu alte persoane competente.

Noțiunile și cugetările adunate astfel le punem pe hârtie în șirul, în care ne vin. Acelea, cari sunt lămurite, le scriem deplin formulate, înse pe scurt; iar acelea, cari au încă trebuință de desvoltare, le însemnăm numai prin câte un cuvânt sau prin câte o fraasă scurtă, cu scop de a le desvolta și formula în urmă, ca se nu ingreunăm sau să împedecăm cursul cugetării prin amănunte de formulare. Insem-năm chiar cugetări, despre care suntem la îndoială, dacă ne pot fi folositoare și cari în urmă le putem lăsa afară.

Dacă întrebuițăm cugetări și frase streine, sau dacă imităm lucrările altora, se cuvine să arătăm isvoarale, de cari ne-am servit. Altfel lucrarea no-astră se numește, în total sau în parte, un furt li-terar sau un *plagiat*.

NOTE. 2 — In retorică invențiunea formează prima parte a acestei științe. Ea arată mijloacele de *a instrui*, *de a plăce* și *de a mișca*, care este întreitul scop al dis-cursului. Prin urmare ea cuprinde trei părți: *argumen-tele* sau *probele*, prin cari putem lumina și convinge; *mo-ravurile* sau calitățile oratorului, prin cari putem plăce, și *pasiunile*, prin cari putem mișca.

Desvoltarea acestor precepte, cari se pot aplica la în-treagă literatura, se poate vedé la *genul oratoric*.

Numai acela poate studia bine o temă și poate face din ea o bună scriere, care, având de la natură darul unei inteligențe alese și acea iubire și neînvinsă răbdare pentru studiu, pe care Buffon o numește geniu, se află la nivelul culturai intelectuale a timpului. El va ști întrebuința cu folos ideile ce-i poate da știința contemporană în toate ramurile ei și ne va ști spune ceva nou. Și numai acela, care are să ne spună ceva nou și o poate spune sub formă artistică, va pute face o scriere de valoare literară; cum zice André Chenier în poema sa «Invențiunea», se spunem cugetări noue în formă clasică ¹⁾. O asemenea scriere merită cu dreptul numele de invențiune, creațiune, sau relevațiune.

Esemplu.—Voind să facem descrierea unui glob geografic, ne întrebăm mai întâiu, *ce este?* apoi *din ce și cum se face?* *ce formă trebuie să aibă?* *ce se înseamnă pe dînsul?* *la ce servește?* *de câte feluri poate fi?* și *cum se întrebuințează în instrucțiune?*

Astfel ne dăm seama, că globul geografic este imaginea în mic a pămîntului. Că el stă dintr'un pedestal cu o pârghie în sus reprezentând osia pămîntului, și dintr'un glob de carton sau de altă materie, care se învîrtește în jurul acelei osii. Pe glob trebuie se fie însemnați polii, meridianii, equatorul, paralelele, cercurile tropice și polare, cari toate compun un rociu de linii. Apoi se află însemnate în

¹⁾ Sur des pensées nouveaux faisous des vers antiques. — André Chenier «L'Invention».

colori mările, oceanele, continentele, insulele, peninsulele, promontoriile, istmurile, strîntorile de mare, golfurile, munți și văi, culmi cu zăpadă, șesuri adânci, deșerturi, asemenea se mai află fluvie, râuri, lacuri, cetăți, ș. a.

Sunt globuri mute sau neînsemnate cu nume, globuri însemnate și globuri în relief.

Avînd de temă *memoria*, care e o cestiune abstractă, ne întrebăm: *ce este ea, după ce legi împlinește lucrarea sa, cari sunt productele ei, și care este însemnătatea ei pentru om?*

Ideile principale aflate prin o asemenea meditațiune și prin observațiunile făcute asupra acestei facultăți la oameni de felurite etăți și graduri de cultură ar fi următoarele. Memoria este facultate principală a inteligenței omenești. Prin ea omul păstrează impresiunile, ideile și imaginile lucrurilor văzute și cunoștințele câștigate asupra lor, și la trebuință șile aduce aminte. Pe memorie se întemeiază vorbirea și cugetarea omenească și simțemintele de umanitate ce se nasc de aci și cari împreună disting pe om de alte viețuitoare.

Lucrarea memoriei se face dupe o anumită lege, care se zice legea asociațiunii sau legăturii ideilor între sine; ea are felurite ramificațiuni, dupe felul ideilor ce se asociază.

Fără memorie n'ar fi cu putință cultura și civilizațiunea, și omul nu s'ar deosebî de ființele necuvîntătoare. Esemplu, omul alienat, în care memoria

s'a distrus, și pruncul în care memoria încă nu s'a dezvoltat.

Deprindere.—Să se spună ideile principale în deosebite modele din cartea de lectură.

Să se afle ideile asupra temelor: *masa, calul, iarna*, (descrieri); *lupta de la Călugăreni, revoluția lui Tudor Vladimirescu* (narațiuni); *cu minciuna poți prânzi, dar nu poți și cina* (teorie și narațiune); *roua, zăpada, vîntul*, (teme amestecate).

11. Noțiunea.

Cea mai însemnată din categoriile topiceie euristicie pentru studiul unei teme este *definițiunea* sau *lămurirea ideilor*. Pentru că cele mai multe neînțelegeri și certe, atât în literatură și în știință cât și în viața practică, vin din lipsa unei lămuriri de ajuns a ideilor și a vorbelor prin cari se exprimă.

Ca să înțelegem mai bine ce e definițiunea, trebuie să ne oprim asupra *noțiunei* și a judecării; pentru că definițiunea este o noțiune mai dezvoltată, sau arătarea cuprinsului unei noțiuni sub formă de judecată.

Prin noțiune înțelegem cuprinsul însușirilor esențiale ale unui lucru, sau unui fenomen, însușiri fără cari el n'ar pute fi ceea ce este. D. e. noțiunea de *arbor* o formează trei idei principale: ideia de rădăcină, de trunchiu și de ramuri. Ori care arbor are și alte părți și însușiri; cum sunt frunzele, florile, fructele de felurite specii, colori și forme; înse a-

cestea variază de la un arbor la altul, pe când cele de'ntâiu sunt comune tuturor arborilor. Ideile însușirilor comune tuturor lucrurilor de același fel, d. e. aici tuturor arborilor, se numesc *notele esențiale* ale noțiunii, iar celealalte se zic *note accidentale*. Noțiunea cuprinde înse numai pe cele de'ntâiu.

Toate lucrurile sau ființele, la cari se poate aplica aceeași noțiune, în exemplul arătat toți arborii, formează *sfera* noțiunei, și stă în raport întors cu cuprinsul sau conținutul ei; adecă cu cât sfera va fi mai întinsă cu, atât cuprinsul va fi mai mic, și vice-versa. D. e. dacă la trei note esențiale ale noțiunei *arbor* vom adauge și pe a patra *roditor*, am mărit cuprinsul, dar am micșorat sfera, pentru că noțiunea de *pom* sau *arbor roditor* nu mai cuprinde în sine pe toți arborii.

Noțiunile, cari cuprind un gen întreg de lucruri sau de idei, se numesc *generale*; cari înseamnă numai o parte, sunt *speciale*; iar acelea, cari cuprind un singur lucru sau o singură ființă, se zic *individuale*. D. e. *arbor* e o noțiune generale față cu *măr*, *cireș*, *frasin*, *paltin*, cari sunt noțiuni speciale; și *acest arbor*, *Ioan*, *Paris*, sunt noțiuni individuale. Noțiunile individuale sunt subordonate celor speciale și acestea celor generale. Inse atât generalitatea cât și specialitatea noțiunilor sunt numai relative; d. e. *arbor*, poate fi o noțiune generală față cu alți arbori și o noțiune specială față cu planta.

Deprindere.—Se vor alege din cartea de lectură

sau se vor spune din memorie, oral sau în scris, mai multe noțiuni, arătându-se sfera și conținutul lor.

12. Cugetarea sau Judecata.

Noțiunile singure, fără o combinațiune regulată, nu formează cugetarea. A cugeta însemnează a împreuna cel puțin două noțiuni astfel, ca una se spună ceva despre cealaltă. Noțiunile *trandafir*, a *înflori* și ori câte voi mai înșira, sunt numai elemente ale cugetării. Zicând inse, *trandafirul înflorește*, am o cugetare sau o judecată.

O judecată spusă prin cuvinte se zice *proposițiune*. Prin urmare toate regulele propozițiilor, arătate în sintaxă, sunt și ale judecăților. Astfel putem deosebi judecăți *afirmative* și *negative*, *simple* și *compuse*; dupe sferele noțiunilor, din cari se compun, pot fi *generale* sau *particulare*; dupe relațiunea lor între sine pot fi *coordonate* sau *subordonate*. Dupe modul combinațiunii subiectului cu predicatul judecățile sunt: *categorice*, când predicatul afirmă sau neagă ceva de a dreptul despre subiect, ca în esemplul de mai sus; și *ipotetice*, când predicatul spune ceva numai condiționat despre subiect: *dacă un triumfător n'are toate laturile egale, nici unghiurile lui nu sunt egale*. Judecățile numite *disjunctive* sunt compuse din judecăți categorice, din cari numai una poate fi adevărată, d. e., *omul se naște cu dispozițiuni bune, sau cu dispozițiuni rele*.

Judecățile se zic *problematice*, când predicatul spune ceva numai ca posibil despre subiect; d. e. *se poate, ca eroul unui roman sau al unei drame se fi trăit*; și *apodictice*, când spun ceva ca necesar, d. e., *ori ce are început, trebuie să aibă și sfârșit*; *unghiurile unui triunghi, sunt egale cu două unghiuri drepte*; *linia dreaptă între două puncte e cea mai scurtă între toate liniile ce se pot duce între acele două puncte*.

Cea mai importantă împărțire a judecăților este în *analitice* și *sintetice*. Analitice sau espliative se zic judecățile, în cari predicatul nu adaugă nimic la conținutul subiectului, ci numai espică noțiunile cuprinse în el; d. e. *soarele luminează și încălzește* este o judecată analitică, pentru că noțiunile de a *lumina* și a *încălzi*, sunt cuprinse deja în conținutul noțiunii soare. Iar sintetică e judecata, când predicatul ei exprimă o noțiune, ce nu se află în conținutul subiectului ca notă esențială a acestuia: d. e. *Petru e scolar*; singura notă esențială a subiectului *Petru* este noțiunea *om*, înse nu ori ce om e scolar.

Din punctul de vedere al celui ce cugetă se pot considera ca sintetice și judecățile analitice, când predicatele lor arată noțiuni cuprinse în subiect, insecunoscute cugetătorului, așa în cât cunoștințele acestuia în adevăr se înmulțesc prin asemeni judecăți; d. e. *apa stă din oxigen și idrogen, tarandul este un mamifer*, sunt judecăți analitice, insecunoscute pentru cine află întâia oară aceste adevăruri, ele sunt judecăți sintetice.

Deprindere.—Se vor analiza următoarele judecăți: Socrate a fost osîndit la moarte pe nedrept. Unele planete sunt locuite. Nici o plantă nu e însufletită. Dacă fierul se înferbîntă mult, se topește. Marte are atmosferă, foarte multă apă pe suprafața sa, schimbare de patru anutimpuri; prin urmare trebuie să aibă și locuitori. Atmosfera pămîntului are o înălțime cam de 60 de kilometri. Luna nu poate avea locuitori, pentru că n'are atmosferă. Shakespeare, sau Dante, sau Goethe este cel mai mare poet modern.

Se vor scrie în caiet, din memorie, sau din cartea de lectură, mai multe judecăți.

13. Definițiunea.

Între însușirile esențiale ale unui lucru unele îi sunt comune cu celelalte lucruri de felul său, altele îi sunt propriie numai lui. Cele de'ntîiu se numesc *generice* sau *generale*, celelalte *specifice*, *particulare* sau *distinctive*.

Definițiunea este espunerea însușirilor esențiale ale unui lucru, comune lui cu *genul cel mai de aproape* de care ține, și a *insușirilor specifice*, prin cari el se deosebește de alte lucruri de același fel.

Ea arată conținutul unei noțiuni cu toată precisiunea necesară. D. e. voind să definim un pătrat, zicem că este un *paralelogram*, cu unghiurile drepte și toate laturile egale; nu inse că este *figură cu 4 laturi*, care este un gen mai depărtat al pătratului

și care ne ar silî să înmulțim notele esplanative, de cari ne putem scuti, arătând deodată genul cel mai de aproape.

Definițiunea poate fi logică sau literară.

Definițiunea logică se mărginește la arătarea precisă și scurtă a notelor esențiale, generice și specifice, ale unei noțiuni, ca în esemplul de mai sus. Definițiunea literară esplană mai pe larg conținutul noțiunii și într'un mod mai plăcut.

Definițiunea logică este necesară pentru lămurirea și deosebirea noțiunilor abstracte; iar noțiunile concrete ale lucrurilor și ființelor se esplană mai bine prin definițiuni desvoltate sau prin descrieri. Pentru că o noțiune abstractă o înțelegem bine numai dacă ni se spun notele sale esențiale și distinctive, iar o ființă vie, un lucru sau un fenomen, îl înțelegem bine numai dacă ni se zugrăvesc toate părțile și însușirile lui, atât cele esențiale cât și cele accesorie; și aceasta numai prin descriere se poate face.

Definițiunea se zice *nominală*, când esplană numai numele unei noțiuni, și *reală*, când lămurește însuși lucrul sau conținutul noțiunii.

Esemple.—Psihologia este știința despre suflet.—Astronomia este știința stelelor.—Geografia înseamnă descrierea pămîntului—(*Definițiuni nominale*).

Dreptatea este o virtute, care stă în a lăsa și a da fie căruia al său.—Intunecimea este lipsa luminei.—Grația este frumuseța în mișcare.—Înțelept

este omul, care și din rău știe scoate binele.—(*Definițiuni logice și reale*).

Conversațiunea ¹⁾. — Tonul bunei conversațiuni e curgător și firesc; nu e nici greoiu, nici ușor; e erudit fără pedanterie, vesel fără sgomot, polit fără afectațiune, galant fără desgust, glumeț fără ambiguitate. Nu sunt nici disertațiuni, nici epigrame; într'înșa omul raționează fără de a argumenta; glumește fără jocuri de cuvinte, împreună spiritul cu judecata, maximele cu vorbele ingenioase, satira cu morala cea aspră. Se vorbește de toate, ca ficare se aibă ceva de zis; nu se aprofundează cestiunile, pentru a nu aduce urît; se propun ca în treacăt, se tratează cu repeziciune; fiecare spune părerea sa și o susține în puține cuvinte; niminea n'atacă cu tărie pe a altuia; niminea nu apără pe a sa cu încăpăținare. Oamenii desbat pentru a se lumina, se opresc la dispută; fiecare se instruește, fiecare se amuzează, toți se duc mulțumiți; și însuși înțeleptul poate duce cu sine instrucțiuni despre lucruri demne de a fi meditate de tăcere.

14. Dispozițiunea sau planul temei.

După ce am adunat astfel tot materialul temei, îl punem în rînd împărțindu-l dintr'un anumit punct de vedere, conform cu scopul compozițiunei, care apoi trebuie observat în tot cursul ei; și în est mod

¹⁾ de J. J. Rousseau.

formăm planul, dupe care urmează a se exprima cugetările adunate. La împărțirea acestora considerăm mai întâiu punctele principale ale temei, cari trebuie puse în ordine logică, cum urmează unele dupe altele. Fiecare din acestea trebuie să aibă o dezvoltare potrivită cu a celorlalte, să nu repete cugetări spuse odată în alte părți și să nu fie în contradicție cu acestea.

Același proces analitic se urmează apoi și cu părțile secundare ale fiecărui punct principal.

În urmă se face introducțiunea și concludsiunea lucrării, care au să completeze planul temei. Scopul introducerii este de a pregăti atențiunea cititorului, arătându-i în scurt cugetarea, ce formează obiectul temei, și punctul de vedere din care se tratează.

Pe lângă aceasta se arată une ori și alte împrejurări, ce trebuie să avè în vedere pentru deplina înțelegere a cestiunii; împrejurări privitoare la autorul, la obiectul, sau la scopul compozițiunii.

Concludsiunea trebuie, să fie cât se poate de scurtă, pentru să cruța atențiunea cetitorului, obosită deja, și să nu slăbi efectul compozițiunii.

Scopul concludsiunii este tocmai din contra de a mări acest efect prin o cugetare generală, care să reflecte lumina sa asupra întregii compozițiuni. Această cugetare poate cuprinde sau un punct de legătură al obiectului tratat cu alte obiecte, sau însemnătatea și folosul lui practic ori teoretic.

Alte ori pentru înlesnirea înțelegerii, în conclu-

siune se dă un scurt resumat de cuprinsul temei ; iar când scopul acesteia e de a influența asupra simțimentului ori a voinței, ca în orațiuni, concludiunea resumă cele zise sau arată urmările aceloră prin un colorit mai viu și prin un ton mai înălțat al expresiunilor.

Esemplu.—Descrierea serii.

Trecerea de la activitate la repaus. Influența luminei asupra vieții.

Apusul soarelui ; amurgul serii ; lățirea întunericului.

Inchiderea florilor ; ce se petrece în organismul plantelor ; repausul animalelor ; paserile de noapte ; făcătorii de rele.

Intoarcerea lucrătorului de la muncă ; adunarea familiei în jurul căminului. Tabloul serii.

Reflesiuni generale asupra omului și a lucrurilor.

Deprindere.—Se vor arăta ideile principale și așezarea lor în felurite modele din cartea de lectură.

Se vor arăta în scris ideile principale și ordonarea lor în : *descrierea dimineții, a nopții, a toamnei, într'o petițiune pentru admiterea la concursul de bursă, într'o epistolă de invitare unui amic la ziua onomastică, și în alte teme.*

15. Elocuțiunea.

După ce am examinat și studiat de ajuns obiectul temei și după ce am adunat și am pus în rënd

tot materialul ei, ne rămâne formularea și stilizarea cugetărilor. La ori ce compozițiune această lucrare trebuie să se facă numai după ce am studiat tema și am format planul ei; pentru că numai atunci, ne mai fiind preocupați de fondul cestiunii, putem concentra toată luarea aminte asupra formei sau a stilului.

În stilizare trebuie să avem în vedere feluritele însușiri ale stilului și aplicarea lor conform cu natura cestiunii, de care ne ocupăm.

NOTE.—Începătorii, cari nu pot avea încă acea avuție de cugetări și cuvinte și acea deprindere în asocierea ideilor, care înlesnește espresiunea dându-i frumuseță și grație, să-și aducă aminte, că în ori-ce lucrare deprinderea e cel mai bun măestru și că pe lângă studiu și dispozițiuni naturale bune, se cere încă multă stăruință pentru a ajunge la ceva, se cere acea «muncă obrasnică» (*labor improbus*), dupe espresiunea lui Virgiliu, care toate le învinge. Răbdarea, dacă nu este însuși geniul, cum a zis Buffon, este totuși un element esențial al geniului.

Când întâmpină cineva prea multă dificultate în aflarea unei espresiuni dorite, se nu stăruiască asupra-i, ci să se exprime cum poate mai bine și se treacă înaintea, ca nu oprindu-se prea mult într'un loc, să se obosească înainte de timp și se piardă momentele unei bune dispozițiuni.

Asemenea momente trebuie a le căuta înadins, pentru a produce cea mai bună lucrare, ce stă în putința noastră. Dacă cere trebuința, ne putem crea înșine o bună dispozițiune prin vreo lectură potrivită cu obiectul, de care ne ocupăm. Nici o dată nu se simte cine-va mai aplicat a serie de cât atunci, când cetește lucrări analoge compozițiunii ce vrea să facă. Dacă te oprești în mijlocul lucrării, fie din oboseală, fie din altă cauză, mijlocul

cel mai potrivit de a-ți recâștiga buna pornire de la început este de a ceti încă odată ceea ce ai scris, inteligența, imaginațiunea și simțemîntul, nutrindu-se astfel din productul propriei lor inspirațiuni, redobîndesc vioiciunea necesară.

Ca o bună deprindere pentru a câștiga înlesnirea elocuțiunii se recomandă a ceti cu luare aminte bncăți alese din scriitorii clasici, însemnând unele espresiuni mai importante; și apoi de a încerca reproducerea lor din memorie. Terminând lucrarea și comparând-o cu modelul ales, începătorul va găsi cea mai bună ocasiune de a cunoaște dificultățile artei de a scrie și mijloacele de a le învinge. Continuând această deprindere cu modele alese din mai mulți scriitori și cu deosebite genuri grație de scriere, elevul va câștiga pe nesimțite o însemnată și înlesnire de espresiuni.

Când compozițiunea e gata și stilizată dupe toate regulile, o punem la o parte, pentru a o lua și a o revede peste câțva timp. Atunci o putem aprecia cu mai puțină preocupățiune și, ca și în o lucrare straniă, mai ușor putem afla greșelele sau lacunele, ce vom fi făcut; și astfel îndreptăm, ce găsim de îndreptat, adăogând unele și ștergând altele.

Autorul trebuie să se ferească mai ales de două defecte; de a esagera însemnătatea obiectului și valoarea lucrării sale, și de a le prețui mai puțin de cât merită; una se întimplă oamenilor presumțioși, alta acelor cari n'au destulă incredere în sine: amîndouă conduc la erori.

Mai ântâiu cercetează, prin o privire repede, ce impresiune îți face întregă compozițiunea; apoi examinează-o parte în parte. Observă înse, că ideile și impresiunile dictate de ântăiele mișcări ale sufletului sunt de regulă cele mai bune și că o corectură prea amănunțită

adesea ori strică, în loc să folosească, pentru că dă compozițiunii o strălucire superficială în paguba originalității și vioiciunii firești, sub care se manifestă ideile la ântâia inspirațiune.

A face corectura prin alții nu e de recomandat, nici a ceti pentru acest scop ori și cui ceea-ce ai scris. Este bine înse a cere sfatul unui amic, sau al unui om destul de competent, pentru că este în natura omenească de a observa mai cu înlesnire erorile altora de cât pre-ale sale. De mare însemnătate sunt în această privință cercurile și asociațiunile literare.

CAPITOLUL II.

Stilul, regulile și însușirile stilului.

16. Definițiunea și însușirile stilului.

Dicțiune sau *stil* ¹⁾ se numește modul de a se exprima, șirul și însuflețirea ce dă cineva expresiunii cugetărilor sale. În stil se cunoaște meritul și valoarea literară a ori cărei scrieri; pentru că faptele și cugetările, care formează cuprinsul scrierii, se pot imita, se pot împrumuta și traduce dintr'o limbă în alta, iar stilul nu se poate imita nici traduce. El e deosebit atât de limbă cât și de ideile

¹⁾ La Romani condeiu, cu care scriau pe table oerate, se zicea *stilus*. El era un mănunchiu aseuțit la capetul din jos, ca să poată săpa literile în ceară, și lat la cel de asupra, ca să le poată îndrepta la trebuință. De aci *stilul vertere* a îndrepta.

esprimate prin ea; e o calitate proprie a scriitorului. Pentru că în stil sunt exprimate, nu numai ideile și cugetările scriitorului, ci și modul lui de a vedea sau de a-și închipui lucrurile și imaginile acestora împreună cu impresiunile și simțemintele ce ele produc într'însul.

Iar imaginațiunea și simțirea variază de la un individ la altul, pe când ideile și cugetările sunt comune tuturor și au legile lor determinate. Prin urmare stilul nu poate fi de cât individual, ca și închipuirea și simțirea.

Fie care scriitor și fie care artist de ceva valoare are un mod propriu de a-și exprima ideile, fie prin cuvânt, fie prin culori, piatră sau alt material; fie care are stilul său, prin care se distinge de alții.

Inse nu ori cine poate avea stil. Pentru aceasta, pe lângă o judecată sănătoasă și o cugetare limpede, se cere încă o închipuire vie, un simțemînt puternic și facultatea de a exprima cu înlesnire și cu grație cugetările și simțemintele sale. Fără aceste fericite daruri ale naturei poate fi cineva erudit, om de știință, chiar un mare cugetător, și poate espune lămurit și precis ideile sale, înse nu va avea stil, nu va fi scriitor. Astfel sunt mai mulți naturaliști, filologi, filosofi ș. a.

Fiindcă fiecare epocă și fiecare națiune are modul său de vedere și de simțire asupra vieții și a lucrurilor, și prin urmare un ideal propriu al său; urmează că fiecare epocă și fiecare națiune are un

stil propriu al său, atât în literatură cât și în celelalte arte. Astfel, în arhitectură se distinge stilul grec, roman, bizantin, gotic, arab, al renașteri; în pictură stilul italian, olandez, ș. a.

Și fiindcă scriitorii și artiștii sunt productul timpului și națiunii lor, și fiindcă operele lor sunt expresiunea cea mai înaltă a idealului epocii, în care trăesc; urmează că stilul lor, de și original și individual pentru fiecare, are și însușiri comune, prin cari înfățișează stilul epocii. Aceasta e o condițiune tot așa de însemnată și necesară pentru valoarea lor ca și individualitatea.

Stilul are felurite însușiri dupe temperamentul scriitorului și dupe obiectul scrierii. Intre însușirile stilului se numără de obicei puritatea, corecțea, lămurirea, esactitatea, precisiunea, unitatea, varietatea și altele. Inse acestea se rapoartă unele la limbă, cum sunt puritatea și corecțea, altele la fondul scrierii sau la idei; prin urmare nu sunt însușiri propriie ale stilului. Din definițiunea stilului urmează, că însușirea lui principală este *originalitatea*. Din ea derivă o mulțime de alte însușiri, cum sunt: individualitatea, obiectivitatea sau impersonalitatea, varietatea, naturaletă, simplitatea, frumusețea, grația, sublimitatea și altele, dupe natura subiectului și a autorului care-l tratează.

NOTE. 1). Originalitatea, eleganța și alte calități propriie stilului se pot simți și înțelege, dar nu se pot învăța, precum nu se poate nici stilul însuși. Pentru aceea

vom stăruî mai mult asupra însușirilor obiective, cari prin studiu și deprindere și le poate apropria ori-cine.

2). Cele două definițiuni faimoase, una: *stilul este omul* — atribuită lui Buffon, alta *stilul este lucrul* — atribuită lui Voltaire, sunt amîndouă defectuoase; pentru că cea de 'ntăiu arată numai isvorul subiectiv al stilului, a doua numai isvorul obiectiv.

Stilul nu este nici omul, nici lucrul singur; ci, cum zice foarte bine de Sanctis, el este lucrul cu reflexul și efectul său asupra minții omului ¹⁾.

«Din multe părți ale lumii primește poetul razele de lumină, dar prin mintea lui ele nu trec pentru a fi stinse, sau pentru a eși cum au intrat, ci se refrâng în prisma, cu care l'a înzestrat natura, și es numai cu această răsfrângere și coloare individuală» ²⁾.

«Poetul adevărat este impersonal în perceperea lumii, intru cât în actul perceperii obiectului trebuie să se uite pe sine însuși și să-și concentreze toată privirea în obiect.

«Dar odată perceperea dobândită, manifestarea ei în o anume formă reproduce caracterul personal al poetului și o asemena refrângere în prisma lui proprie exprimă individualitatea lui esențială» ³⁾.

3). «Ce este dar stilul? este cea viață, ce cugetarea ta o primește în tine și pe care tu o comunicî, exprimînd-o, altora» ⁴⁾.

4). În formarea stilului unui scriitor se pot deosebi trei momente:

a. *Studiul pregătitor al concepțiunii*. Căutarea, alegerea, examinarea materiei, care formează obiectul cugetării

¹⁾ Ferrierii Guida allo studio critico della letteratura p. 386.

²⁾ T. Maiorescu, *Poeți și critici* în *Critice*, vol. II.

³⁾ Idem. *Asupra personalității și impersonalității poetului*, în *Critice* vol II.

⁴⁾ Ruggiero Borghi, *Lettere critiche* p. 82.

noastre, încă nu e nici artă, nici stil, ci pregătirea pentru una și pentru alta;

b. *Recunoașterea și organismul concepțiunii înseși.* Analisă particulară, intuițiune limpede, înșirare lămurită a părților compozițiunii. Cine scrie în acest moment, devine lămurit, înse nu plăcut; până aci e *talentul de compozițiune*, nu e adevărata și propria putere de stil;

c. *Insuflețirea din lăuntru a concepțiunii și nimerita sa expresiune prin cuvinte.* Cugetarea se întrupează, încălzește mintea scriitorului și devine stil în cuvintele, cari o reproduc cu o viguroasă întregime¹⁾.

5.) Stilul ori-cărui autor este individual și național în același timp. Omul nu cugetă decât într'o limbă, care și-a asimilat-o din copilărie, care are o literatură, un stil propriu, ceva național de care suntem pătrunși. O limbă, cum s'a zis, nu se constituie decât din idiotisme: idiotisme de vorbe, idiotisme de locuțiune, idiotisme de inversiuni. Dacă am traduce aceste idiotisme într'o limbă universală, am înceta de a fi înțeleși; ar trebui să schimbăm nu numai limba ci și modul nostru de cugetare să înlăturăm de la noi tot ce este individual, să generalizăm și expresiunile proprii și să le luăm toată precisiunea... O ast-fel de cugetare s'ar desfigura, ar deveni sêracă și fără viață²⁾.

6.) Vechia împărțire a stilului în *simpliciter, temperat sau inflorit, și sublim*, imitată dupe Cicerone («despre orator») și Dionisiu din Halicarnas («despre combinarea vorbelor»), este neîntemeiată, întru cât se rapoartă la partea obiectivă sau la cuprinsul scrierii mai mult de cât la partea subiectivă sau la însuși stilul. Apoi o împărțire determinată a stilului nu se poate face nici dupe felul sêu, nici dupe

¹⁾ Ferrieri O. c. p. 377-8.

²⁾ M. Guyau, *L'art au point de vue sociologique*, p. 295.

obiectul scrierii. Din ambele puncte de vedere se pot deosebi nenumărate feluri și nuanțe de stil: lămurit, precis, ușor, natural, simplu, demn, elegant, armonios, delicat, grațios, înflorit, sublim, naiv, umoristic, satiric, oratoric, filosofic, istoric ș. a. dupe temperamentul scriitorului și dupe obiectul ce tratează.

Deprinderi.—Pentru deosebirea stilului se vor compara felurite fragmente de deosebiți autori, din cartea de lectură; d. e. «*Descrierea iernei*», «*Câmpul Bărăganului*» de A. Odobescu, și aceleași subiecte în versuri de V. Alecsandri, ș. a. Foarte instructivă poate fi compararea stilului cronicarilor cu a scriitorilor de astăzi, d. e. următorul fragment din «*o seamă de cuvinte*», aflate în fruntea cronicei lui Neculcea, cu balada *mama lui Ștefan Cel Mare* de Bolintineanu.

«Ștefan Vodă cel bun, bătându-l Turcii la Răsboeni, au mers se între în cetatea Neamțului, și fiind mumă-sa în cetate, nu l-au lăsat se între și i-au zis că: *pasărea în cuibul său piere*. Că se se ducă în sus, se strîngă oaste, că isbînda va fi a lui; și așa pre cuvîntul mame-si s'au dus în sus și au strîns oaste.»

17. *Puritatea limbii.*

Ca să fim lesne înțeleși în vorbire și scriere trebuie să ne ferim de espresiuni necunoscute sau grele de înțeles. Astfel sunt *archaismele* sau cuvintele învechite, *provincialismele* netrebuitoare și neo-

logismele introduse în limbă fără trebuință și numite *barbarisme*.

Provincialisme se numesc cuvintele și construcțiunile întrebuițate numai în unele ținuturi sau provincii. Ele sunt sau fonetice, d. e. *chiept, ghine, hier, se fași aiși? se șagă, se ucigă; oichi, roichie*; în loc de *piept, bine, fier, ce faci aici?* sau etimologice și sintactice, d. e. *o vint, o vĕst*, (a venit, a văzut), *casele ale marile, ale căși mari*; sau lexicologice, d. e. *tron* (cosciug) *dughiană* (magazie), *poamă* (strugure), *fragi frumoși* (fragi frumoase), *horn* (coș), *hornar* (coșar), *corfă* (coș de transport), *cucuruz* sau *păpușoiu* (porumb), *birău* (primar), ș. a.

Provincialismele se pot întrebuița numai când nu se află în limbă o altă vorbă generală, care se exprimă aceeași idee, și în acest cas se întrebuițează numai provincialismele de cuvinte corecte.

Barbarismele sau cuvintele străine rău întrebuițate sunt dupe origina lor *latinisme, galicisme* sau *franțuzisme, germanisme, grecisme, turcisme, slavonisme*, ș. a. dupe cum sunt luate din vreuna din aceste limbi.

Inse tendința de a păstra puritatea limbei nu trebuie s'o esagerăm respingând necondiționat ori ce cuvinte străine. Prin aceasta am lipsi limba de unul din izvoarele sale de înavuțire. Prin cultură se introduc în viața intelectuală a națiunii o mulțime de idei și nuanțe de idei nouă, pentru cari nu se află cuvinte în limba poporului. Astfel sunt de exemplu

mai toți termenii de știință și arte. Neologismele de această categorie nu le putem încunjura, cu atât mai puțin trebuie să ne încercăm a scoate cuvinte străine, introduse deja în limbă și românzate, în locul cărora n'am avè altele pentru a exprima aceleași idei, sau a forma dupe plac cuvinte noue.

Notă asupra principiului, dupe care trebuie să ne îndreptăm în cultivarea limbii literare.— Pentru un erudit fiecare vorbă dintr'o limbă represintă o noțiune abstractă. Pentru popor înse limba sa este espresiunea nu numai a inteligenței și cugetării abstracte, ci a întregii vieți sufletești. Și considerând că în popor elementul moral al simțimintelor și tendințelor este precumpănitor față cu elementul curat intelectual al reflesiunii, putem zice că limba poporului exprimă mai mult simțeminte, tendințe și imagini, de cât idei abstracte. Un cuvânt întrebuintat de popor în desele relațiuni ale vieții familiare și sociale, d. e. *iubire, milă, binecuvintare*, cuprinde țesute în sine toate suvenirile acestor relațiuni și toate simțimintele ce ele deșteaptă în inima omului. Asemenea cuvinte se zic și sunt în adevăr înrădăcinate în limbă.

Voind acum să scoatem din limbă un asemenea cuvânt și să-l înlocuim cu un neologism, am înlătura, împreună cu ideia abstractă, și întreg elementul moral. Noțiunea sau elementul curat intelectual se poate exprima de ajuns și prin un cuvânt străin, iar cel moral foarte puțin sau nici de cum.

Prin urmare dacă am înlătura din limbă toate cuvintele de origine străină, ca se le înlocuim cu neologisme latine sau neolatine, am înlătura o însemnată parte din avuția morală a națiunei, și prin înlocuirea lor cu alte

vorbe neînțelese de popor, am pune o piedică culturii naționale.

Limba română are două însușiri însemnate, cari o deosebesc de alte limbi poporane. Cum se vede din literatura sa poporană, ea are o bogăție de expresiuni în cari, ca și în însușirile morale și intelectuale ale poporului român, se văd urmele unei vechi culturi. Pe lângă aceasta ea se bucură de o unitate fără esemplu în alte limbi poporane. Aceste două însușiri fac, ca limba noastră literară se rămână mult mai aproape de limba poporului de cât la alte națiuni. Și aceasta este o mare înlesnire pentru vulgarizarea științei și răspândirea culturii în popor, înlesnire care nu se află la alte națiuni. Si noi am lucra tocmai în contra acestui mare interes al culturii naționale, dacă am stărui să ne formăm o limbă literară care, de și mai romanică, ar fi mai străină și mai anevoe de înțeles de poporul român.

Insemnătatea cuvintelor într'o limbă și necesitatea lor atîrnă de la deasa lor întrebuițare în viața practică; precum valoarea și folosul banilor atîrnă de la deasa lor circulațiune. Cu cât un cuvînt este mai des întrebuițat, cu cât are o mai mare circulațiune în viața de toate zilele, cu atît este și mai trebuincios și mai național, fie chiar de origine străină. Vocabulariul usual, considerat atît dupe tulpine cât și dupe forme, dă unei limbe caracterul său național.

Intemeiați pe aceste principie vom căuta să scoatem din limbă numai acele cuvinte străine, în locul cărora avem alte cuvinte românești, cum sunt d. e. *preobrejenie*, *blagoslovenie*, *vėsduh*, *pravilă*, *slavă*, s. a. în locul cărora avem *schimbarea la față*, *binecuvîntare*, *aer*, *lege*, *mărire*. Asemenea vorbe fac parte din stratele străine superficiale, introduse în limbă prin cărturari și prin influențe politice, iar nu prin relațiunile sociale ca stratul cel ve-

chii de slavonisme intrat în limbă încă înainte de veacul al 16.

Iar pentru ideile nouă, introduse prin cultură în viața intelectuală a poporului român, precum și pentru nuanțele de idei, pentru cari nu aflăm cuvinte în limba lui, vom lua neologisme mai ales latine și neolatine. Astfel sunt d. e. vorbe ca *divisiune, subdivisiune, divisibilitate, partițiune, repartițiune, distribuțiune, retribuțiune*, pentru cari în limba poporului n'avem de cât *împărțire* și *despărțire*; *act, acțiune, acție, acționar, agent, activ, activitate, recipisă, quitanță, spectacol, contribuțiune, constituțiune, absolutism, republică, democrație, aristocrație, oligarchie, plutocrație, concav, convex*, și toți termenii tehnici de știință.

Asemenea vom păstra neologismele, cari s'au introdus deja în locul altor cuvinte vechi, sau pe lângă acelea, întru cât asemeni neologisme s'au popularizat de ajuns și sunt înțelese de toți câți știu ceti și scrie. Astfel sunt: *libertate, speranță, spirit, pericol, insulă*, în loc de *slobozenie, nădejde, duh, primejdie, ostrov*; — *compătimire, pasiune, banchet, protector*, pe lângă *milă, patimă, ospet, ocrotitor*. Pentru că o limbă este cu atât mai bună, cu cât este mai bogată în espresiuni; cu condițiunea înse, ca aceste espresiuni să fie înțelese de toți câți pot ceti ¹⁾.

1) Relativ la ideile espuse aci a se vedè studiul *In contra neologismelor* de T. Maiorescu în Convorbiri literare din anul 1881 No. 8 de la 1 Noemvrie, p. 281, și în Critice.—*Limba română în jurnalele din Austria* în Critice de T. Maiorescu p. 1-15, v. II.

— *Scrisori* de I. Negruzzi, în Convorbiri liter. de la 1 Fevr. 1876, p. 454; din 1877 p. 17-77-241-313 și din 1878 p. 405. — *Corespondența* între I. Eliade și C. Negruzzi în Convorb. liter. de la 1 Aug. 1872 p. 177 de A. D. Xenopol. — *Scrisorile XIV-XVIII* de C. Negruzzi, în *Păcatele tinerețelor* v. I. p. 255—277 și *Teoria circulațiunii cuvintelor* de D. B. P. Hasdeu în principie de filologie comparativă.

Esemple de barbarisme.

1. *Latinisme*—*Spectex*, *accep*, *recep*, *don*, *superbie*, *longitudine*, *latitudine*, *axă*; în loc de *privesc*, *primesc*, *dar*, *sumeție*, *lungime*, *lățime*, *osie*.

2. *Franțuzisme*: *avansez*, *frapant*, *sesisez*, *voiajor*, *ambară*, *furaj*; în loc de *înaintez*, *uimitor*, *apuc*, *calător*, *încercătură*, *nutreț*.

3. *Germanisme*: *stiblete* (încălțăminte), *rostbraten*, (friptură), *s'a scris concurs* (s'a publicat concurs), *l-am recercat a ne spune*, (l-am rugat a ne spune).

4. *Grecisme*: *filotimie* (amibițiune, iubire de onoare), *filonichie* (iubire de biruință), *plietis* (urît), *plictisî* (a i se urî), *ighemonicos* (cuviiincios, demn), *evghenie* (nobleță), *ipochimenou* (personagiu), *ipocomisar*, *ipodiacon* ș. a. Vorbe intrate mai ales în timpul fanarioților și eșite azi mare parte din limbă.

5. *Turcisme*: *hanger* (pumnal încovoiat), *hambar*, (grânariu), *hamal* (purtător de sarcini), *ogeag* (cămin, casă), *ceair* (livade cu fân, pășune), *rusfet* (dar, mită), *huzmeț* (funcțiune), *haxnă* (visitierie), *tarapană* (monetărie) ș. a.

6. *Slavisme*: *blagoveștenie* (schimbarea la față), *blagoslovenie*, (binecuvîntare), *oblăduire*, (cârmuire), *iscălire* (subsemnătură), *isvod* (document), *praznic*, (sărbătoare), *zavistie* (desbinare), *zapis* (contract), *polcovnic* (colonel), *pristav* (strigător public).

7. Ungurisme: *feredeu* (baie), *birău* (primar), *colop* (pălărie).

Deprinderi.—Se vor copia următoarele barbarisme înlocuindu-se cu vorbe și frase românești.

a). Barbarisme franceze.—Angel, angelic, avilesc, avilire, avansez, o privire d'ansambl, adio, basetă, esersez, confiență, cadou, coșmar, belele arte, corigez, corigiat, are mină rea, sugerez o idee, voiajez, voiaj, injustiție, promenadă, frapant, reproșez, irreproșabil, eternel, celest, corectitudine, fertilitate, sol fertil, evacuez, mă evadez, invadez, invadat, evaluez, estirpez, extorsiune, pantă, fason, fasonoz, facilitate, fudroiant, forță, forțez, froasez, front, furagiu, garzii pădurii, în geanrul acesta, grefier, grondez pe cineva, depeșează-te, vino la dineu, la supeu, habitațiune, harangă, uniliațiune, imprimez, imprimerie, febleță, sursă, abundant, intemperanță, util, ajustez, între noi era un malantandü, menaj, rezon, pasagiu, plezantez, spirituel picant, plasez, planșă, bransă, cisme poantü, poltron, peizaj, avantaj, puizez, epuizez, a se purgeá, arangez, rebutant, redemțiune, a sovgardá, superfluu, a supozá, în detal, travaliu, teroare, temporizez, traversez, videz.

Alte barbarisme franceze.—Poți a-mi recomandü pe cineva, să mă ghideze prin cetate.

✓ In acest oraș am vëzut a purta tunică lungă.

Nu am bani asupra mea.

Nu voesc de o asemenea înălțare.

Mă fac forte să vë probez aceasta.

Nu putem face față speselor.

El face pe galantonul, altul face pe savantul.

A pune la profit istoria.

Nu vă părăsiți la personalități în discuțiune.

Procurorul s'a seziat de acest fapt.

Inchipuește-ți, mon șer, că Jaques îmi dedese un randevú, și azi înainte ca să-mi vorbească, a plecat în voiaj pentru Paris. Nici barém bon jur nu mi-a zis.

Viața solitară este foarte annuiantă pentru omul pansiv. Or, spuneți-mi n'am rezon să mă annuiez trăind în această solitudine?

Nu te confia lui. Se abandonăm acest loc, căci, am început să am foame și frig.

In adevăr azi face foarte frig. Eu înse nu voiu manca de la postul meu.

Adus-au toți scolarii devoarele lor?

Toate exersisele sunt aci, dar unele nu sunt complete.

D-ta ești care trebuia se ne faci cunoscut sosirea funcșionerilor. Acum nu mai este antrée liber.

Un remarcabil voiajor parcurse această regiune în toată extensiunea și rămase frapat de starea avansată al popoului, și de abondența ce remarcă aci.

Conduita șefului nostru este irreproșabilă.

Menajază febleța oamenilor, ca să te poți aranja cu ei. Adio, companionii mei.

b. Se vor scrie din cartea de lectură mai multe neologisme necesare, ca d. e. pentru idei nou: *acustică, geografie, fonograf, telegramă, constituțiune,*

parlamentar, legislațiune, duel, armatură, afluent, confluent, ocean, insulă, peninsulă, accent, individualitate;—pentru nuanțe de idei ce nu se pot arăta prin cuvinte românești analoage: puritate, purism, fluviu, spectacul, pasiune, pasivitate, licență, ș. a.

c. Se vor alege în scris mai multe neologisme netrebuitoare, arătându-se vorbele românești, cu cari trebuiesc înlocuite; d. e. *fortunat, taburel, ftisie, rocă, pendent, ascensiune, frument, accep, mitigant, insurrecțiune, insurgent, punițiune, digerez, adițiune, fraudă, dissensiune, apendice, linguagiu, tenebros, nocturn, occident, splendoare, ravagiu, amoare, liquid, penetrez, hostil, turmentez, veritate, cristianism, sapiență, dotă, abitudine, abil, inefabil, densitate, magnitudine, inocență, ș. a.*

d. Se vor alege mai multe archaisme, din cartea de lectură și se vor înlocui cu construcțiuni moderne, ca d. e. cele următoare:

E să greșire ție fratele tău, pasă și oblicește ¹⁾ el adinsere ²⁾ și acela singur. Și să te ascultare aflaveri fratele tău. E să nu tine ascultare, ia cu tine iară unul sau doi că de între rosturile a doi sau a trei mărturii sănt tot graiul. E să nu ascultare ei, spune la biserică; e să de biserică începură a nu socoti fie ție ca un păgân și vameș.

E se tără mâna ta sau ochiul tău săblâznite ³⁾ taie ea și leapădă el de la tine. (Din cartea de citire de Lambrior, pe 38).

¹⁾ Invață.—²⁾ cu tot adinsul.—³⁾ te ar scandaliza.

Că erea multă vreme trecut, de când era făcut ea aceasta.—Răspunderea amû luată era Simeon, că n'are a muri până va vedè Christos.—Ce se milosrădi Dumnezeu cu inema drept oamenii săi pe care era făcuți.—Stați și vedeți lucrurile mari ale domnului, carele-i făcător în ziua de astăzi. — (Din Analecte de Cipariu).

Supunețivă amu a toată zidirea de om. Giudecă tuturor dupe lucru—Vream se giudecăm lui.—Ceia ce giudecă menre—Locul acesta săntulu. — Răbdării ceiaa lungi.

(Din codicele voronețian).

18. Corecțeta limbei în stil.

A fi corect înseamnă a lucra dupe anumite reguli. Prin urmare a fi corect în scriere și vorbire înseamnă a observa cu acurateță regulile etimologice și sintactice ale limbei. Corecțeta este o însușire de ântâia necesitate a scrierii.

Cele mai răspândite greșeli în vorbire și scriere în această privință sunt următoarele:

1. Greșeli de declinare la nume d. e. *a unei bune soră, numele a toate cetățile, certuri, treburi, vremuri*, de la *ceartă treabă, vreme, complimenturi, legele, religiunile* în loc de *legile, religiunile*, ș. a.

2. Greșeli de concordanța adjectivelor sau pronunțelor cu substantivul, d. e. adie boarea dulce *din verdele câmpii*, tot astfel s'aude *a mamei dulce șoapte*,

din partea *autorității superioară școlară*; a *societății ovreiască, voi însăși*; în loc de *voi înși-vă, ale mamei dulci șoapte, din verzile câmpii* ș. a.

3. Greșeli de conjugare la verbe și de concordanța verbului cu subiectul. D. e. *ei merge, ei cânt, mi-au spus* în loc de: *ei merg, ei cântă, mi-au spus*.

4. Reaua întrebuintare a prepozițiilor și conjuncțiilor. D. e. *Dă fîn la cai, spune la mama și la tata; poți a cânta? știi a vorbi? plec în Roma, plec pentru Italia, el mi-a dat îndemnul pentru de a pleca; nu de la Ioan, înse de la tine am aflat*:— în loc de: *dă fîn cailor; spune mai și tatei; plec la Roma; plec în Italia: poți cânta? știi vorbi? indemnul de a pleca*; ș. a.

5. Construcțiunile sintactice nelogice, numite în retorică *analogute* (adecă *neconsequente*). D. e. *Pomul, care l-ai văzut eri, i-au căzut frunzele*; în loc de *pomului*;—au ordonat *spre a se duce pe Ioan* legat, în loc *spre a se duce Ioan*.

6. Așa numitele *solecisme*, adecă vorbele și frazele greșite, înse întrebuintate de câte un ținut întreg. Astfel sunt pronunțiile: *hierbe, chieptar, șinși*, în loc de *fierbe, pieptar, cinci*; formele *căși, curțile ale marile, fragi frumoși*, în loc de *case, curțile cele mari, fragi frumoase*.

NOTĂ.—Abaterile de la regulele gramaticale diformează limba și prin aceasta slăbesc foarte mult efectul scrierii. Remediul tuturor acestor greșeli este înainte de toate studiul serios al gramaticii, teoretic și practic. Apoi e

necesară deasa cetire a scriitorilor celor buni, și mai mult încă încunjurarea scrierilor rele, cu care o mulțime de speculanți și oameni fără vocațiune și fără studiu inundă literatura; pentru că totdeauna exemplele în bine sau în rău au mai multă influență de cât preceptele.

Deprinderi. Se vor îndrepta vorbele și construcțiunile subliniate.

Plângând pe *alți* ne mângăiem noi *însuși*; împărtaşind *nefericirile* lor, simțim mai puțin pe *a* noastre. Spune *Tomei* și *sorei mele* că-i aștept. În *via* noastră sunt o *mie vițe*. S'a făcut o frumoasă primire *la amândouă oștiri* Toți *oamenii judec* pe *alți* dupe *ei*.

Bucureștiul este mai mare ca altele orașe. Toate *trei steaguri* fură luate de inimici. Focul *mistuiră* coperișele *la toate trei casele*. Dă *celelalte cărți* *la toți șease scolari*, ear *celor alți cinci* nu da nimic.

Când v'am văzut pe *voi însuși* venind, mi-am zis *în sine-mi*: acesta nu e semn bun. Ori-ce părinte își iubește copiii *lui*. M'am *plimbat atât de mult*, de *mă doare picerale*. Auzind că frate meu *fură judecat* *la închisoare*, am dat o petițiune d-lui ministru *justiției*. Alesandru, *pentru a fi rege*, nu e mai puțin om, zisei eu lui Ioan și *lui tatăl lui* pentru de a-i încuragia. Am *voit de a-l sfătuî* și el s'a supărat *în contra mea*. *Înainte ca se plecăm*, *trebuie de făcut* acest lucru. Vezi casele *ăle marile, albele frumoasele*? acolo stau eu și *poți a mă găsi la mine* în toată una vreme; *dar inse* numai astăzi, pentru că *în*

două zile plec înlăuntru pentru Paris. Tu stii a vorbi limba acestui om; deci foarte bine puteai a-l întreba ce mă voește. Aci sunt, ce mă vrei?

Acestea haine e așa de strimte, căci nu pot a mă îmbrăca cu ele; trebuie să fie a tale, sau a lui vėru tău.

«Crimă? Zi crime, și de acele,

Ce merită asprimea întregii ure mele».

«Stomahu-mi, ah! se 'ntinde păn'la calendе greci;

E bute danaidă ce nu se umple 'n veci.»

«Păn'ce-oi putē a-l face pe Cesar să s'aline.»

«Cum Roma devenit-a lagun de putrejune.»

«Astfel e a 'ntregii lume generoasă așteptare.»

«Saude'n câmp, departe, nechezuri sunătoare.

«O gingașe streină de mine-i este jale.»

«Muntenii dintr'o sorbire au se'nghit pe Moldoveni.»

«Tot astfel s'aud a mamei dulce șoapte.»

«Adie boarea dulce din verdele câmpii.»

V. A.

«Și ca se cu un cuvânt zic. — Se nu mai pentru alți vechi și minunați ai Grecilor împărați întreb. Pentru acestea pentru toate întru adevăr și pre amėruntul se mi-le ce ai făcut dovedesti.—De-te lumea spre îndrăgirea ei trage.»

(Cantemir D. Divanul lumiei).

19. Lămurirea și esactitatea.

Vorbirea sau scrierea este lămurită, când se înțeleg cu înlesnire atât ideile fiecărei frase, cât și

cugetarea principală și întreg cuprinsul compozițiunii.

Ca scrierea să fie lămurită, se cere înainte de toate, ca scriitorul se aibă cunoștințe de ajuns și amănunțite asupra obiectului său, și să cugete lămurit înainte de a scrie. Apoi să aleagă vorbele și frazele cele mai potrivite cu ideile, ce vrè se exprime, și cele mai lesne de înțeles.

Pe lângă limpezimea cugetării, în alegerea expresiunilor scriitorul trebuie să aibă în vedere a se pune la nivelul dezvoltării intelectuale și instrucțiunii aceloră, pentru cari scrie. Aceasta se cere de la toate scrierile destinate pentru publicul cel mare și mai ales pentru poporul de rând.

Esactitatea stă în a întrebuița atâtea cuvinte, câte trebuiesc pentru deplina espunere a cugetării. Esactitatea expresiunilor este o urmare și tot deodată o înlesnire a lămuririi cugetărilor. Cine cugetă lămurit, vorbește și scrie lămurit, și expresiunea potrivită revarsă la rîndul său multă lumină asupra cugetărilor.

Ca scrierea să fie esactă și lămurită, trebuie să încunjurăm următoarele defecte:

1. Espresiunile nehotărîte sau necomplete. D. e. «Toate sunetele limbei romîne, pentru cari n'avem litere în alfabet, *le scriem cu semnele de unde se se derivă*»; în loc de a zice: *cu literele sunetelor, din cari se derivă, deosebindu-le de acelea prin anumite semne.* «Apa bună de beut trebuie să fie lim-

pede și fără culoare», de unde s'ar putea înțelege că apa amară ar fi bună de beat.

2. Să se înconjure cuvintele sinonime și construcțiunile cu două înțelesuri. D. e. «Dacă Cresus va trece râul în contra Persilor, *va ruina un mare imperiu*». «Severinul era guvernat în vechime *prin banii sei*». «N'am văzut *nici o broască în ușa*». Ioan are un *leu*.» «*Capra a căzut în apă*.»—Vorbele sinonime trebuie să se construească astfel, ca înțelesul lor să se cunoască din text.

3. Să se încunjure espresiunile prea abstracte. D. e. «*Temperatura s'a ridicat azi foarte mult*.» «*Cu cât morarurile, obiceiurile și petrecerile unei națiuni sunt mai crude și mai barbare, cu atât dispozițiunile codicelui ei penal vor fi mai aspre*». Tot aceste idei vor fi mult mai lesne înțelese în următoarele espresiuni concrete: «*Azi e foarte cald*.» «*Cu cât oamenii iubesc mai mult bătaia, alergările de tauri, luptele gladiatorilor; cu atât întrebuințează mai mult ca unelte de pedeapsă furcile, rogul și roata*.

4. Așezarea falsă sau greoiaie a vorbelor în frasă. D. e. «Nestor Urechie, tatăl lui Grigorie Urechie *care s'a pomenit că a scris* letopisetul țerii până la Aron-Vodă». «Comisiunea europeană pentru supravegherea navigațiunii Dunării *din Galați*.»

5. Intrebuințarea vorbelor, mai ales a neologismelor, cu înțeles nelămurit. D. e. Adevăratele *sensațiuni* ale inimei, cum sunt *iubira, bucuria, frica*, nu

se pot analiza.» Aci se face confusiune între înțelesul vorbelor *sensațiune, simțemînt și pasiune.*

6. Combinațiunile de idei contrazicătoare sau absurde d. e.

Era noaptea întunecoasă
Alba lună luminând :

«Intr'o liniște adîncă tunetul s'auzia bubuind în o apropiată depărtare.»

7. Punctațiunea greșită. D. e. «Pentru *lucru nu pentru lenevie* trăim noi pe pămînt.»

Deprinderi.—1. Se vor reconstrui următoarele frase așa, ca se fie lămurite.—Ca la două oare de Ploești curge în jos a Cricovului, care, apa, cu mii de pârae ce resfirându-se și se împreună împestritează matca sa reslătită și nisipoasă : până la poalele munților de a stînga câmpia seacă se lungește ; malul rîpos se înalță de a dreapta și acoperit cu păduri vechi și stufoase. Pe o culme mai semeată ale acelei coaste, pe la anul 1508, cetățuia lui Dracea Armașul sta din Mănești ; din zidurile ei înnegrite coprindea toată lunca vederea cu bordeele și coșarele țerănești risipite prin tufișe și bălării.

Intr'o zi de primăvară noroasă, puțin în urma paștilor iute și înghețat din fundul văilor sufla crivățul, iar jalnice ale sale gemete de departe împreună aduceau cu freamătul bătrînilor stejari chiotele de vînătoare ale bătaiașilor și a copoilor latrătura chelălăită.

2. Se vor copia din cartea de lectură exemple de

lămurirea stilului, ca, d. e. din fragmentele: *Sobieschi și Români. Călugărenii, Ardealul ș. a.*

3. Se va inprospeta stilul în fragmente vechi din cartea de lectură.

20. Precisiunea ¹⁾.

Stilul se zice precis, când nu cuprinde mat multe fraze, nici mai multe cuvinte în o propozițiune, de cât atâtea câte trebuiesc pentru a esprima deplin cugetarea.

Cuvintele sau ideile, cari nu adaug nimic la lămurirea cugetării principale, nici la energia, nici la frumusețea ei, sunt defecte ale stilului, opuse precisiunii. Ele se numesc *tartologii* sau *pleonasm*.

Tartocogia (din *t'artă și lógos*) este spunerea aceeași idei prin alte espresiuni cu aceeași însemnare. D. e. *Două jumătăți egale; poate că e cu putință; în viața ordinară, de toate zilele.* Iar *pleonasmul* (de la *pleonazo, redundo*, sunt de prisos), când se adaug cuvinte și fraze ce nu spun nimic nou, sau cari nu se țin de lucrul ce voim a spune. D. e. *cărțile mele care le am la mine; la ori-ce mișcare a mânei, pe care o făcea,* se vedea un studiu îngrijit al gesticulațiunii.

Ceea ce se zice despre cuvinte și fraze singuratic, se înțelege și despre o compozițiune, sau o carte întreagă. Toate zicerile, cari repet ideile spuse mai

¹⁾ *Precisio* lat., de unde vine *precisiune* înseamnă *rătexare, prescurtare, tăiere*, de la *praecido, rātex, scurtx.*

înainte, se zice tautologii; și toate cugetările, cari se înțeleg de sine, sau cari nu se țin de lucru, se zice *pleonasm* adică *umpluturi*, și slăbesc efectul scrierii.

Frumoase exemple de precisiune se află în *bala-dele* lui Bolintineanu. Exemplu *Mircea la bătaie*.

Un grad mai mare al precisiunii este *concisiunea*. Stilul se zice concis, când ideile, altfel destul de lămurite, se spun în foarte puține cuvinte, fără explicații și înfrumusețări, ca în exemplul următor:

«Fortuna sfăramă șese vase la țermuri; singuri doi oameni scapă pe grinzile ce înnotau. Eșind la mal, fuseră amândoi întrebați despre patrie, despre soarta lor. Cel mai tânăr își spune numele și locul nașterii; cel mai bătrân cunoaște într'însul pe fiul său născut în Corfu». Acî dintr'o narațiune întreagă se spun numai ideile principale.

Tendința de a fi prea precis duce uneori la obscuritate.

Deprinderi.—Se vor scrie următoarele frase înlăturându-se tautologiile și pleonasmul.

Dacă vom avè două jumătăți egale din același obiect, e posibil ca din ele să putem reface din nou iarăși obiectul întreg. Doi copii, doi băieți, doi scolari se jucară și petrecură timpul foată ziua în joc și alergături până seara, când soarele a apus. Atunci perzându-și cărțile se întoarseră acasă cu mânele goale, fără cărți. Ceva mai nainte, nu de mult, trecu pe aici o babă bătrână; eu credeam că e mătușa, sora tatălui sau a mamei lui Ioan. Cât despre pa-

troane și capsule *am luat înțelegere* cu d. ministru ca *să mă pună în pozițiune* de a vi le inainta în-dată. *Să ne reîntoarcem iar* la vechile noastre locuințe. *Să nu impietăm* asupra drepturilor autorităților comunale și județene, ci *să ne mărginim acțiunea noastră (de nous limiter nôtre action)* în a-i iniția la viața nouă comunală *a-i anima* și a-i obliga chiar. Se vor copia exemple de stil precis.

21. Unitatea, varietatea, gradațiunea și tranșițiunea.

Stilul într'o compozițiune trebuie să păstreze pretutindeni același ton, să presinte un caracter de unitate potrivit cu cuprinsul scrierii, să nu începem cu un ton și să continuăm sau se terminăm cu altul, nici să ne abatem de la obiect pentru a pute întrebuința un cuvânt sau o frază pompoasă. Prin aceasta spiritul cititorului se distrează și se departă de cursul ideilor ce voim a-i comunica.

Pe lângă unitatea tonului, principiul bunei scrieri cere o espunere treptată a cugetărilor începând cu cele mai neînsemnate. Contrariul ar produce un efect rău sau ridicul, pentru că primitorul, înălțat deodată la ideile sau simțemintele cele mai mari ce avem a-i împărtăși, n'ar fi în stare să aprecieze drept alte idei și simțeminte inferioare, la cari l-am silî a se cobori; întocmai cum laptele ni se pare mai puțin dulce în urma unei cantități de miere sau zahăr,

sau cum lumina lampei ni se pare mai puțin vie, după ce ne am uitat la soare. Gradațiunea trebuie observată atât în întregul unei compozițiuni, cât și în fie care parte a ei.

Dar nici unitatea, nici gradațiunea stilului nu trebuie să meargă până la monotonie, care încă obosește spiritul. Varietatea stilului prin un amestec armonic de espresiuni energice și ușoare, serioase și plăcute sau grațioase, simple și înfrumusețate, recrează spiritul și face un efect cu atât mai plăcut și mai viu; pe când uniformitatea ostenește și desgustă.

Un însemnat mijloc de a da compozițiunei unitatea și varietatea necesară este arta de a trece de la un șir de idei la altul, ținătoare de același obiect. O trecere repede și neașteptată surprinde pe cetitor și-i îngreuiază înțelesul. Pentru a-i cruța această dificultate trebuie a-l pregăti prin o propozițiune sau o frasă, care să-i resume în scurt ceea-ce s'a zis până aci și să-i prevestească ceea ce are să urmeze. Așa, de exemplu, Flechier pentru a trece de la tabloul marilor speranțe, ce da Turenne, la povestirea morții lui zice:

«Vai! noi știam tot, ce puteam spera, și nu cugețam la aceea, de ce trebuia să ne temem».

Iar Bossuet trece astfel de la narațiunea unei lupte la tabloul victoriei.

«Inse victoria are să devină mai înfricoșată pentru ducele d'Enghien, de cât lupta».

22. *Originalitatea stilului.*

Stilul este original, când ideile și imaginile es-primare au farmecul noutății chiar când sunt idei de lucruri cunoscute, și astfel ne impresionează în mod viu și plăcut, ca și cum am vedea pentru întâia oară lucrurile, despre cari ni se scrie.

Când trecem pe o stradă, care n'am mai văzut-o, formele caselor, ale curților și ale tuturor lucrurilor ne fac o vie impresiune. După ce am trecut de o sută de ori pe acea stradă, nu ne mai impresionează. Dar când aceeași stradă ni se înfățișează în tabloul unui pictor sau al unui scriitor cu toate ale ei, ne impresionează mai viu și mai plăcut chiar de cât la început, pentru că acum o vedem cum n'am mai văzut-o până aci, o vedem prin fantasia artistului. Lucrurile ne sunt cunoscute, dar modul lor de vedere este nou; și în aceasta stă originalitatea stilului.

Ideile și cugetările se pot imita; și cele mai frumoase opere literare sunt, în anumite graduri imitațiuni dupe altele anterioare lor, sau dupe legende și tradițiuni istorice. Stilul înse nu se poate nici imita, nici învăța. El este expresiunea sufletului scriitorului. Pentru aceea originalitatea e însușirea fundamentală a stilului. Ea e semnul spiritelor alese și a operelor de merit.

Intre însușirile propriie stilului, derivate din originalitatea sa, relevăm aici naturaleta, eleganța și frumuseța

Deprinderi.—Esemples din cartea de lectură.

-23. *Naturaleta stilului.*

Stilul se zice natural, când cugetările sunt exprimate fără silință, cu îmbelșugare și cu zicerile cele mai nemerite. Ca exemplu de stil natural ne poate servi balada «Sila», în care C. Boliac arată starea țeranului român de altă dată; iată câteva strofe.

Era o iarnă aspră și-o noapte ce 'ngrozește,
Și crivățul cu viscol mugia precum mugește
Un taur ce-i rănit.

Intr'un cătun de laturi a unui sat mai mare
O rază îngânată de slabă luminare,
Subt un troian albit.

Troianul era casă, căscioară locuită,
Ce-i astupa nemeții intrarea umilită,
Bordeiu de muncitor;
Și raza îngânată venea dintr'o lumină
De-o flacăară 'n cenușă, ce vâlvăia în tină
Pe un uscat cotor.

Cu furcile în brâne, cu fețele voiase,
Intind cât pot cu fusul din caiere stufoase
Două femei cântând.

Bêtrână este una, ca iarna de albită;
Iar alta este jună, bălaie și iubită
De câți o vęd rizënd.

Pe-un pat de paie numai un biet bătrân bolește,
Femeile cu rëndul, când el se desvălește,
Se duc de-l invelesc.

Și-și rîd când vęd că fierbe în oală o găină,

Ce-au căpătat pe lucru de la a lor vecină,

Căci tortu-i omenesc.

Oftă bătrâna inse și zise către fică:

— Când am luat pe tat'teu, pe când erai tu mică,

Eram mai fericiți!

Aveam căsuța noastră, aveam coprinsuri bune,

Avem frumoase holde și turme la pășune.

Aveam argați plătiți;

Și vite 'n bătătură, și plugul lângă casă;

Și-un călător, ori-care, afla ceva pe masă,

Când s'abătea la noi.

Era fruntaș bătrânul, ca el puțin cu stare,

Abia învârtea prin curte cu carul său cel mare,

Un car cu șase boi.

Nenatural, afectat, bombastic sau umflat, se numește stilul, când scriitorul întrebuițează figuri, epitete sau alte espresiuni, nepotrivite; d. e. *a calcula* existența cuiva; a descompune *resorturile* unui imperiu; și în general când se întrebuițează cuvinte mari pentru a spune lucruri de rând sau îndatinate, cum făceau prețioasele lui Molière. Aceasta este afecțiunea de cuvinte.

Este apoi afecțiunea de cuprins, când se dă ideilor o dezvoltare esagerată. Exemplu următoarele versuri, în cari poetul francez Malherbe parafrasează în mod bombastic espresiunea simplă și naturală din biblie, «și atunci Petru, eșind afară, plânse cu amar:

«Și atunci strigătele sale isbucnesc ca niște tunete,

Suspinele sale devin vânturi, cari sgudue stejarii;
 Și lacrimile sale, cari până aci curgeau lin,
 Seamănă unui torent, care din munții înalți,
 Pustiește înecând câmpiile vecine,
 Și voește, ca tot universul să nu fie de cât un
 element.»¹⁾

24. *Stilul căutat sau reflectat.*

Deosebit de stilul zis natural, care se distinge prin spontaneitatea și îmbelșugarea sa, este stilul reflectat sau căutat, când cugetarea nu se exprimă în toată plinătatea și mișcarea ei naturală, ci numai în părțile ei cele mai însemnate, mai energice și mai proprie de a face pe cititori să cugete.

Stilul căutat se zice astfel, pentru că scriitorul caută și alege în meditațiunea sa ideile și expresiunile și tinde a da, nu atât idei multe și imagini bogate, cât idei lămurite, cari se rămână întipărite în mintea cetitorului. El e tot stil natural, întru cât expresiunile corăspund deplin ideilor; se deosebește inse prin alegerea ideilor. Un atare scriitor, când espune un fapt istoric, nu arată toate amănuntele și împrejurările, ci numai pe cele mai însemnate, cari determină succesul final și cari se întipăresc mai adânc în spirit. În descrierea persoanelor, el stăruiește mai mult asupra calităților morale și le sculptează mai mult de cât le zugrăvește.

1). Vezi «Retorica» de Cr. S. Negoescu, p. 67—68.

Stilul reflectat se distinge astfel prin înlăturarea amplificățiunilor și ornamentelor, prin încunjurarea ori cărei esagerațiunii în idei, în espresiuni, în colorit prin scurtime, prin cumpăt și măsură în toate. Și pentru a releva cât se poate mai mult ideile, stilul reflectat e plin de antitese și paralelisme, prin cari scriitorul caută a pune ideile și sintemintele sale în comparațiune cu altele, contrare sau asemeni.

Ca exemple de stil reflectat se pot cita în literatura elină Tucidide, la Romani Salustiu și Tacit, a cărui scurtime stă în contrast atât de viu cu bogăția și mișcarea naturală («lactea ubertas») a stilului lui Titu Liviu, iar la Francesi H. Taine ¹⁾.

Esemplu din Tacit, Istoria, cartea I. c. X.

Oriental sta încă nemișcat. Preste Siria comanda cu patru legiuni Liciniu Mucian, bărbat de o potrivă faimos prin vițiile și prin succesele sale. Încă de june cultivase din intențiune ambițioasă favoarea celor mari ruinat apoi în averea sa, ajuns la o stare nesigură, având a se teme și de mânia lui Claudiu, transportat în fundul Asiei, era pe atunci atât de aproape de esiliu, pe cât fu mai târziu de tron. Desfrînat și activ, sociabil și trufaș, el era un amestec de calități buneși rele; desfrînat în răpaus, era cel mai brav de câte ori se afla în expedițiuni militare; demnă de laudă viața lui cea publică, de defăimat cea privată...

1). Vezi Guida alla studio della letteratura, de Pio Ferieri p. 398.

25. Eleganța

Dicțiunea este elegantă sau aleasă, dacă cuvintele vor fi bine alese, armonioase și bine așezate, cu gust estetic. Din contra stilul este trivial, când scriitorul întrebuițează cuvinte grosolane, neufonice și construite fără ritmul și simetria cerută de bunul gust. Eleganța stă dar:

a. În *demnitatea expresiunilor*, înconjurând orice cuvinte și ziceri contrarie gustului estetic și buneii cuviințe, cum ar fi: *a se sgâi*, *a se prosti*, *a purta nasul pe sus*, *a fi om păcătos*, *om de nimic*, ș. a.; precum și imitarea străinilor, cari vorbesc stricat românește. Asemenea expresiuni sunt permise până la un grad în stilul comic vulgar al producțiunilor efemere. Iar scriitorii, cari aspiră la ceva mai mult de cât la efectul și gloria momentului, sunt datori a ave totdeauna un limbajiu demn. Chiar când au a spune lucruri neplăcute sau fapte nedemne, ei cruță bunul simț al cetitorului prin alegerea unui eufemismu, a unei circumscrieri, sau chiar a unui cuvânt străin. Demnitatea expresiunii inse nici o dată nu trebuie să fie un simplu ornament; ea trebuie să urmeze, ca un efect necesar, din respectul ce scriitorul are pentru sine și pentru cetitori, înse fără vreun prejudiciu pentru înlesnirea înțeleșului. A merge prea departe în această precauțiune și a fi prea sficios în expresiuni este asemenea un viciu ca

și a fi grosolan. Și una și alta ne dau o rea probă de moralitatea scriitorului.

b. O altă condițiune a eleganței este *eufonia vorbelor* și *armonia frasei*. Pentru acest scop se va încunjura combinarea mai multor cuvinte prea moi (hiulce), sau prea aspre, cum ar fi ; *piatra trosnește crepând*; asemenea se va încunjura alliterațiunea sau începerea mai multor vorbe cu aceleași litere, assonanța sau asemănarea ori identitatea silabelor în terminațiuni, și hiatul sau întâlnirea vocalelor ; ca în aceste exemple : *Nu ne numiți numele ; la rugăciune, la meditațiune și la lecțiune trebuie a fi cu atențiune ; cu onoare e invitat a i-l înapoia.*

Mult contribuie la armonia stilului ritmul sau cadența, cu condițiune înse de a nu fi așa de simțită în cât să formeze versuri ; pentru că foarte neplăcut sună amestecarea versurilor în prosă, afară de cele citate de la alții pentru anumite scopuri.

În sfîrsit încunjurarea cuvintelor și propozițiilor lor prea lungi sau prea scurte, următoare una după alta, și o nemerită amestecare a lor completează armonia și eleganța stilului.

26. *Frumusețea stilului sau sensibilizarea ideilor.*

Frumusețea este una din calitățile proprie ale stilului. Stilul se zice frumos, când exprimă mai mult imaginile de cât noțiunile abstracte ale lucrurilor, și

astfel ne face o impresiune cu atât mai vie și mai plăcută. Frumuseța stilului este esențială în scrierile poetice, cari nu pot exista fără o formă frumoasă. Dar afară de acestea, ori ce scriere va fi cu atât mai bună, cu cât ideile vor fi mai sensibilizate și cu cât stilul va fi astfel mai expresiv și mai frumos.

«Primul mijloc pentru sensibilizarea gândirii este întrebuințarea cuvintelor celor mai puțin abstracte. D. e. în loc de a zice: *simt durere*, este mult mai expresiv a zice: *durerea mă pătrunde, durerea mă săgeată*. Pentru aceea poeții prefer cuvintele concrete, aplicate într'un mod neîndatinat sau nou. D. e. Schiller, în «Moartea lui Wallenstein», zice:

Pălăria

De admiral mi-a smuls-o de pe cap.

Camoens în Lusiada cântul V. zice:

După ce am trecut linia arzândă, ce separă lumea 'n două.

Din aceeași particularitate poetică se esplică farmecul fabulelor lui Lafontaine.

Obiectul acestor fabule este cunoscut de alți autori, poate nici unul nu este original al lui. Dar ceea ce este original în Lafontaine, este acea alegere admirabilă de cuvinte, prin care în modul cel mai simplu se exprimă lucrurile în natura lor palpabilă:

*Maître corbeau sur un arbre **perché***

Tenait en son bec un fromage.

*Maître renard par l'odeur **alleché***

*Il ouvre un **large** bec, laisse tomber sa proie.*

Shakespeare, modelul cel mai perfect pentru tot ce se va chema vreodată fantasmă la poet, se ferește până la esagerațiune de cuvinte abstracte; și dacă le întrebuițează, le pune totdeauna alături o imagine sensibilă. D. e. Să pot *reșturna* cu viteaza mea limbă

Ori ce te-ar depărta de la «*cercul de aur*»¹⁾. «Cercul de aur» stă aci în loc de coroană.

Alte mijloace de sensibilizarea ideilor și înfrumusețarea stilului sunt: improspătarea prin o nouă combinațiune a cuvintelor uzate, inversiunile, adausul epitetelor potrivite, și cu deosebire întrebuițarea metaforei, alegoriei, comparațiunii și a altor figuri

Esemples.

*Era o câmpie lungă și tăcută,
Lungă ca pustiul, ca moartea de mută.*

Alecsandri.

*Ca lampa arinată la poarta de vecie
Domnia în dulce taină a nopților facie,
Versând văpaie lină ce lumea coperia.
Lumină mângăioasă! în ceruri ea părea
Menită, ca să ducă pe căi necunoscute
Dorințele omenirii în lung deșert pierdute.*

Alecsandri.

*Iar eu ca o floare, ce naște când plouă,
Creșteam în de paseri suave cântări.*

Bolintineanu.

¹⁾ T. Maiorescu: Poesia română, p. 9 și următoarele.

Imaginile sublime prin sine însele n'au trebuință de cât de expresiuni simple.

Infrumusețarea, ca să aibă efect, trebuie să fie cum-pătă și naturală. Fiecare cuvânt se exprimă ceva. Frasele cele mai frumoase, dacă se pun numai ca simplă înfrumusețare, fără să exprime idei și sim-țeminte adevărate, fac stilul bombastic: un viciu care arată decadența literară, sau pe începătorii încă fără deprindere și cultură de ajuns.

Atât pentru înfrumusețare, cât și pentru alte în-sușiri ale stilului, este o regulă superioară care nu se poate prescrie și comunica și care numai prin studiu și deprindere se poate desvolta: această re-gulă e bunul simț. ¹⁾

CAPITOLUL III.

Despre Figuri.

27. Originea și speciile figurilor.

Un însemnat mijloc pentru sensibilizarea cugetării și infrumusețarea stilului sunt figurile. Ele se nasc din mișcarea sufletului prin anumite pasiuni și sim-țeminte. Când omul e mișcat, facultatea închipuirii

¹⁾. Scribendi recte sapere est et principium et fons. Horațiu, de arte poet v. 309

e mai activă și toate lucrurile i se presentă sub o formă nouă și sub o culoare mai vie ca de obicei. Pentru aceea poeții și oratorii întrebunțează mai mult figurile și din această cauză poporul neinstruit, care se conduce de simțeminte și tendințe mai mult de cât de reflecțiuni, are un limbaj mai figurat de cât oamenii cultivați.

Figurile se adresează, unele mai mult imaginațiunii înlocuind expresiunile abstracte cu altele mai concrete; altele se adresează mai mult simțimîntului dând propozițiunilor și fraselor anumite întorsături și forme anormale, prin cari pun sufletul într'o mișcare mai vie și mai energică, de cât s'ar pute face aceasta prin formele indatinate ale limbei. De aci deosebim doue clase însemnate de figuri: a) *tropii* sau înlocuirea cuvintelor și fraselor prin altele cu înțeles analog; b) *figurile de cugetare*, cari stau în schimbarea locului cuvintelor și a formelor normale, ale frazei. Pentru completarea teoriei figurilor adaugem la aceste două categorii, c). *figurile gramaticale* cari stau în schimbarea formelor etimologice ale cuvintelor, sau a formelor sintactice ale frazei.

28. *Tropii sau figurile de cuvinte.*

Cuvintele sunt materialul artei de a scrie, precum colorile sunt materialul picturii și tonurile al muzicii. Toate cuvintele inse, afară de interjecțiuni, represintă noțiuni mai mult sau mai puțin generale. Când voim deci a reproduce, nu numai noțiunile, ci

înseși imaginile lucrurilor, care e scopul artei în general, și a deștepta în inima cetitorului simțimentele ce aceste imagini îi pot insufla; adaugem cuvintelor câte unul sau mai multe epitete, pentru a îngusta sfera noțiunilor ce represintă, mărimdu-le conținutul, și a le face astfel mai concrete și mai învederate. De exemplu cuvântul *frunză* înseamnă orice frunză, verde sau uscată, de alun, de stejar sau de dafin. Pentru a concreta sau a însufleți această idee poetul a zis *frunză verde*, *frunză verde de alun*, sau i-a dat alte atribute. De aceea în poezie vedem mai lângă fiecare substantiv câte un adiectiv.

De multe ori, pentru a arăta ideile subt un colorit mai viu și cu mai multă energie, scriitorul nu se mulțumește numai cu adaugerea epitetelor, ci le exprimă prin alte cuvinte, cari represintă idei mai concrete, mai materiale, înse asemenea aceloră ce voește a spune. Așa pentru, a exprima ideia tinereții, el zice: *primăvara* sau *dimineața vieții*, pentru a vorbi de Mihaiu Viteazul, zice: *leul* de la Călugăreni sau *fulgerul* resboaielor; pentru a spune că ne lipsesc oamenii de muncă zicem: ne lipsesc *brațele*.

Aceste schimbări ale înțelesului cuvintelor din propriu în nepropriu, înse asemenea aceluia în o privință sau alta, se numesc *tropi* [gr. τροπή, de la τροπέω, întorcu), și sunt mai de multe feluri:

1. *Metonimia* ¹⁾ sau *schimbarea numelui*, când unei

¹⁾ Gr. Metonimia, de la Metà dupe, de la, o și *onyma* vechiu în loc de *ónoma* nume.

ființe sau unui lucru se dă numele altuia, ce stă în strînsă legătură cu el. Astfel se pune α . Efectul în loc de cauză: respectăm *părul cărunt*, în loc de *etatea bătrîneții*; admirăm *penelul* pictorului, în loc de *talentul* pictorului; β . Locul în loc de lucru sau de ființa cuprinsă în el: *Roma* fu mult timp domni- toarea lumii, el beu *paharul* suferințelor; γ . Semnul în loc de ființa sau lucrul însemnat prin el: *Flota francesă* fu învinsă; cedant *arma togae*, concedat *laurea linguae*, unde *arma* însemnează războiul și *laurea* gloria resboinică, iar *toga și lingua* înseamnă pacea și afacerile civile în timpul păcii; δ . Calita- tea în locul subiectului, ce o posedă: *Virtutea* are răsplata sa în sine; ϵ . Posesiunea în loc de pose- sor: *Quid agit Comum tum*, în loc de cum petreci tu în vila ta de la Comu; ζ . Timpul în loc eveni- mentele întîmplate în el: *Istoria anului 1848*; η . Autorul în loc de operă: În *Virgiliu* se află armo- nia poeziei moderne; θ . Materia în loc de instru- mentul făcut din ea, sau de persoana care se ser- vește cu el: *Fierul* inimicului ne amenință. Toate a- ceste raporturi se pot reduce la trei principale, pe cari se întemeiază legea asociațiunii ideilor: *rapor- tul de causalitate*, care subsumează raportul dintre autor și operă, dintre materie și fabricant, dintre posesiune și posesor; *raportul de loc*; și al treilea *raportul de timp*.

Ca o subspecie a metonimiei se poate considera

2 *Sinecdochea*. (*συνεκδοχή*, luare împreună, de la *συνεχόμενοι* iau împreună), o figură prin care înlocuim expresiunile prea generale prin altele mai concrete, punând partea în locul întregului, sau întregul în loc de parte, specia în loc de gen, singularul în loc de plural. Astfel zicem: *fumuri* în loc de *case*; *privighetoare* în loc de *paserile cântătoare*; *frunza* 'n codru s'a rărit, în loc de *frunzele*. Câtă energie și frumusețe dau expresiunii asemenea schimbări ne probează următoarele versuri din Mureșanu, în cari metonimia e împreunată cu sinecdochea:

N'ajunse *iataganul barbarei Semilune*,
A cărei plăgi fatale și azi le mai simțim;
Acum se 'ndeasă cnuta în vetrele străbune,
Dar martor ne e domnul, că vii nu o vom.

Tot un fel de sinecdoche este și înlocuirea unui nume propriu prin o calitate principală a persoanei ce poartă acel nume, d. e. *Troianii belli scriptor*, eroul de la Călugăreni, în loc de: Omer, Mihaiu Vi-teazul; sau înlocuirea unui nume comun prin un nume propriu, d. e. *Ciceronii sunt rari*; Sint *Mæc-enates*, non deerunt *Marone*, să fie protectori ai literaturii și nu vor lipsi poeții, unde *Ciceronii* e pus în loc de *oratori*, iar *Mæcenates* și *Marnes* în loc *protectori* și de *poeți*. Această figură se numește și *antonomasie*.

2. *Metafora* (gr. *μεταφορα* de la *μεταφέρω*), este trecerea însemnării unui cuvânt la altul, sau mai precis, strămutarea numelui de la un lucru la altul,

care pare a avè ceva din însușirile celui d'ântâiu. Originea metaforei este, cum se vede, asemănarea între două lucruri. Ea a jucat un mare rol la formarea limbilor. Dintr'un mic număr de rădăcini, cari însemnau lucruri sau fenomene materiale, s'au format pe această cale toate cuvintele, chiar și cele mai abstracte. Din acest punct de vedere filologii deosebesc două feluri de metafore: *radicale și poetice*. Radicale sunt metaforele născute din lipsa cuvintelor proprie pentru a exprima o idee; când, de esemplu, rădăcina care înseamnă *a luci*, se întrebuințează, nu numai pentru numirea soarelui sau focului, ci și pentru primăvară, auroră, claritatea gândirii sau pentru un imn de bucurie. Limbele sunt pline de asemenea metafore. Mai fiecare vorbă arată urme de sensul metaforic, (1); d. e. *judet, țeară, lucru, masă, pedeapsă, religiune, zeu, ânger*, cari toate la originea lor însemnau altceva asemenea. De aci țin și toate omonimele, ca: *broasca, capră, leu, somn, coasta dealului, poalele sau piciorul muntelui, creștetul muntelui, cerul gurii, limba clopotului, divan, scaun, tron, patul pușcei*, ș. a.

Metaforei ridicale i se dă și numele de *catachresă* (gr. *Καταχρησις*, din *Καταχρασσαι* *abutor, întrebuințez rău*), mai ales când din lipsa de cuvinte se dă unei idei nouă o expresiune, nu numai improprie, ci contrară; d. e. *o carantină de trei zile, peană de fier* (condeiu) *peană* (ic pentru despicat lemne).—Alții ²⁾

1) A se vedè *Max Müllert, «Vorlesungen über die Sprache»*.

2) *Carriere, die Poesie*, p. 117.

Înțeleg prin *catachresă* o metaforă greșită sau neconsequentă, care adecă părăsește imaginea împrutată și trece la alta, d. e. *dintele timpului, care a uscat atâtea lacrimi, va face să crească iarbă și peste această rană*; sau următoarea metaforă a unui orator politic: *după ce am ajuns la stare de cerșitori, să facem ca Temistocle, să ardem corăbiile în urma noastră și să ne avintăm liberi pe întinsa mare*; sau: *inimicul este un biciu, care inundă țeara*. Mai ales poesia ebraică e plină de asemeni catachrese.

Metaforă poetică este, când numele unui lucru se strămută la alte lucruri pentru a le reprezenta sub o formă mai vie și mai frumoasă. Așa poetul, pentru a ne spune, că luna lucește noaptea pe cer, zice: *a umbrelor făclie domnește 'n dulce taină; a lunei mireasă, în loc de moarte; gură de rain, în loc de ținut frumos*. E de observat înse că multe din metaforele radicale, făcute din lipsa de cuvinte, sunt în același timp și poetice ca și cele făcute de poeți pentru sensibilizarea gândirii.

În literatură sub numirea de metafore înțelegem numai poetice. Acestea sunt figurile cele mai des întrebuințate atât în scriere, cât și în vorbirea de toate zilele. Așa zicem: *ramurile științei, arborul genealogic, frunză de metal*; multe porecle, precum *aprodul Purice, banul Mărăcine*, și multe insulte, precum *cerb fricos, capră, câne, tigru*, sunt metafore. Și cu cât un om sau un popor este mai necultivat,

mai nedeprins cu idei abstracte, cu atât limbajul său e mai metaforic.

Unii esplică efectul și importanța metaforelor din plăcerea ce simte cetitorul sau auzitorul de a suplini însuși terminul de comparațiune, pe care se întemeiază metafora. Inse adevărata cauză a energiei și frumuseții ei și a tuturor figurilor este, de o parte, economia atențiunii sau înlesnirea cu care ele ne deșteaptă ideile corăspunzătoare; de altă parte este noutatea însemnării cuvintelor cari, fiind întrebuintate aici într'un sens neobicinuit, ca ori-ce lucru nou, fac o impresiune mult mai vie asupra spiritului, de cât luată în sensul lor propriu și cunoscut. De exemplu, când zice poetul:

«Așa în această nemărginire se 'neacă' cugetul meu
și naufragiul mi-e dulce în această mare»;

espresiunile subliciate sunt mult mai frumoase, de cum ar fi: *se pierde cugetul meu și această pierdere asemenea unui naufragiu pe o mare, îmi este dulce*; ântâiu, pentru că ideile abstracte sunt spuse cu numiri de lucruri materiale, cari au unele însușiri asemenea cu cele d'ântâiu, și pentru că această schimbare a înțelesului cuvintelor face o impresiune nouă încă necunoscută; și al doilea pentru că cetitorului i se cruță cetirea comparațiunii întregi, dându-i-se numai rezultatul acesteia. Cu toate acestea comparațiunile întregi încă contribuiesc mult la înfrumusețarea dicțiunii, cum vom vedea la figurile de cugetare.

În întrebuintarea metaforelor trebuie să avem totdeauna în vedere originea și scopul lor. Ele se nasc cum văzurăm, din asemănarea între două fenomene sau două idei, pentru a revêrsa lumina uneia asupra celeialalte. Pentru aceea metaforele nici odată nu trebuie să fie naturale și silite, așa în cât să aibă trebuință de espicare.

Toate figurile de cuvinte, afară de metonimie, și sinecdocbe, se pot considera ca specii ale metaforei. Astfel sunt :

4. *Prosopopia* sau personificarea (*προσωποποιεῖα*), de la *πρόσωπον*, față, persoană, și *ποιέω*, fac), figură foarte mult întrebuintată de poeți. Ea însufletește lucrurile fără viață și ideile abstracte, atribuindu-le lucrări și însușiri proprie numai persoanelor, invoacă și representă lucrând și vorbind spiritele celor morți și persoane depărtate. Astfel zice poetul, că *aurora are degete de rose*, că *vîntul suspină*, *cerul suride*,

«Noaptea se întinde și din geana sa
Argintoase lacrimi peste flori versa».

Eseemple de prosopopee se pot găsi în ori-ce poezie; cele mai frumoase în limba română credem a le găsi în *Cântarea României* și în *Marioara Florioara* de Alecsandri.

5. *Alegoria*, este o metaforă continuată asupra mai multor idei sau a unui șir întreg de cugetări, pentru a reprezenta subț o icoană vizibilă un adevăr sau

o idee abstractă, asemenea celei exprimate prin cuvintele alegoriei. Exemplu de o frumoasă alegorie avem în balada lui G. Asachi despre Dochia și Traian, care sub poetica frumusețe a unei fete de împărat, ce se preface în stîncă pentru a nu iubi pe învingătorul țării și al părintelui ei, ne reprezintă geniul Daciei și care se termină astfel :

«El petroasa ei icoană
Nu încetează a o iubi :
Pe ea pune a sa coroană,
Nici se poate despărți
Acea piatră chiar vioae
De-aburi copere al ei sin,
Din al ei plâns naște ploaie,
Tunet din al ei suspin.
O ursită o priveghează
Și Dochia deseori
Peste nouri luminează,
Ca o stea pentru păstori».

Esemples de frumoase alegorii putem cita încă în literatura noastră: *Balcanul și Carpatul și Sentinela română* de V. Alexandri; *Măceșul și Florile*, de Eliade; *Starea Românilor la 1821*, (fragment dintr'un discurs) de G. Lazar; în literatura latină: oda lui Horațiu *Ad. Ramanos* în care poetul prin *corabie*, închipuește republica română

O curioasă alegorie este răspunsul Sciților trimis lui Dariu: *o pasere, un șoarece, o broască și 5 sageți*.

6. *Alusiunea*. Când termenii de comparațiune, pe cari se întemeiază și prin cari se exprimă metafora și alegoria, nu însemnează fenomene născute din însăși firea lucrurilor, ci numai niște întâmplări sau

fapte născute din lucrarea omenească, înse cunoscute tuturor; atunci espreșiunea figurată încetează de a mai fi o adevărată metaforă, sau o adevărată alegorie, și devine o simplă alusiune. Astfel sunt espreșiunile: *nodul gordianu*, *sabia lui Damocle*, *peatra lui Sisif*, când voim a vorbi de o problemă grea de deslegat, de un pericol amenințator, sau de o muncă ostenitoare și fără folos.

7. *Simbolul*. Uneori legătura dintre imaginile figurilor și noțiunilor ce represintă, este numai arbitrară ori convențională; sau asemănarea dintre ele este atât de mică ori atât de depărtată, în cât espreșiunile figurate au trebuință de esplicare, pentru a fi înțelese. Asemenea figuri se numesc *simboale* (symvolon, sau symvolos de la symvallo arunc sau puiu la olaltă, aseamën. Așa este d. e., *ramul de oliv* semnul sau simbolul păcii, așa sunt: *frunzele de laur*, *trandafirul*, *vioreaua*, *ramul de finic*, *crinul*, semne ale gloriei, iubirii, modestiei, victoriei, nevinovăției. Simbolul, ca și metafora și alegoria este des întrebuințat la începutul civilizațiunii, în copilăria popoarălor, când spiritul și limba lor nefiind dezvoltate de ajuns, ele nu pot înțelege și esprima ideile abstracte, de cât cu numirea lucrurilor materiale, ce au oare care asemănare cu ceea ce voesc a spune. Așa, multe nume de plante și animale însemnau felurite însușiri și adevăruri morale; *vulpea* era simbolul vicleniei, *cănele*, al credinței, *cocoșul*, al vegherii, *miosotul*, al neuitării, ș. a. Când un a-

semenea simbol, ajungînd a avè o însemnare determinată și statornică, e reprezentat prin vreo operă de sculptură sau de pictură, se numește *emblemă* și adeseori înțelesul ei e arătat prin câte o deviză sau un motto scris dedesubt. Astfel o *ancoră*, este emblema speranței, *bufnița* a Minervei sau a științei, *scoica* a rătăcirii.

Un fel de embleme era întreaga scriere hieroglifică, în care un semn reprezenta, nu un sunet sau o silabă, ci un cuvînt întreg, o idee sau un lueu.

De aci țin și toate miturile sau tradițiunile religioase, cari sub forma lor simbolică sau alegorică reprezentau puterile și legile naturei, sau adevărurile morale. Frumosul mit al *Cererei*. d. e., este o alegorie, prin care se înseamnă rodirea pămîntului; *Vulcan* era simbolul focului, *Vesta* simbolul vieței familiare; și însuși *Joe*, *Zévs*, *Deus*, *theós* era un simbol al obiectului, ce însemna la început rădăcina acestui cuvînt, adecă al aerului, al cerului, al luminei.

De clasa figurilor metaforice țin încă proverbiile, fabulele, parabolele și cimiliturile, care se deosebesc de metafora și alegoria propriu zisă numai prin forma ce li se dă și prin scopul pentru care se întrebuintează.

8. *Proverbiile*, în care se resumă înțelepciunea poporului, sunt sentențe sau frase scurte, în versuri sau în prosă, cu înțeles figurat. Ele sunt adevărate și în înțelesul propriu, însă valoarea lor stă în cel figurat, prin care pe temeiul asemănării se pot

aplica o mulțime de casuri în viață. Exemple: năravul din fire n'are lecuire; un nebun aruncă o piatră în apă și zece înțelepți n'o pot scoate; cum vei săra, așa vei mânca; mai bine azi un ou, de cât la paști un bou.

9. *Fabula* sau *apologul*, este o scurtă narațiune istorică, adevărată numai în înțelesul figurat; pentru că obiectul ei sunt ființe neraționale, sau chiar lucruri neînsuflețite, cărora se atribuesc fapte și însușiri omenești. Scopul fabulei este de a ne da învățături morale și sfaturi pentru viața practică, arătându-ne însușirile și legile morale ale naturei omenești ca necesare și nestrămutate. Aceasta e cauza, că numai ființe cu un caracter determinat și statornic, cum sunt animalele și plantele sau fenomenele naturei neorganice, pot forma obiectul fabulei. Fabulele, în care figurează omul al cărui mod de lucrare e mult mai schimbăcios, grație rațiunii și libertății lui, de și în fond caracterul moral rămâne în toate împrejurările același; formează trecerea de apolog la parabolă. Fabulele pot fi scrise în versuri sau în proză; cele mai bune înse, ca ale lui Fedru, Lafontaine și la Români ale lui Grigorie Alexandrescu ș. a., sunt scrise în versuri.

10. *Parabola*, (*asemănarea* sau *esemplul*), este o povestire istorică despre întâmplări și fapte omenești, înse fără adevăr istoric, numai cu sens figurat, care adeseori are trebuință de espicare pentru a fi bine înțeles. Scopul și totdeauna importanța parabolei este

de a comunica oamenilor, sub icoana vie și atrăgătoare a vreunui exemplu sau a vre unei întâmplări din viața practică, adevăruri și precepte morale, cari fiind prea abstracte pentru ei, nu le ar pute înțelege altfel. Ele sunt necesare pentru aceia mai ales, în cari judecata e mai puțin dezvoltată de cât fantasia, pentru copii mai mult de cât pentru oamenii maturi și pentru poporul neinstruit mai mult de cât pentru cei cultivați. Pentru aceea și originea parabolei se află la popoarele orientale, la cari fantasia e precumpărătoare; și Christos mai adeseori predică poporului adevărurile religioase prin exemple din viața de toate zilele, cum sunt parabolele semănătorului, a fecioarelor cu candelile aprinse, a părintelui de familie cu lucrătorii, a stăpânului cu talanții, a fiului risipitoriu și altele.

Prin esplicarea adevărurilor, ce sunt destinate a le ilustra și cari de multe ori se adaug ca termini de comparațiune în urma sau la începutul lor, parabolele formează trecerea de la figurile metaforice la cele de cugetare și în special la comparațiune.

Înainte de a trece la acestea, pentru a completa șirul figurilor metaforice, la cele enumerate până aci adaugem încă

11. *Cimilitura*, (*enigma*, *gâcitoarea*), asemenea o figură metaforică, care stă din una sau mai multe propozițiuni, formate înadins pentru a ascunde un înțeles deosebit de cel propriu și de multeori fără însemnătate. Scopul ei e petrecerea cu jocuri de spirit;

Esemple : « Inalt ca casa, verde ca mătasa; amar ca fierea, dulce ca mierea. (Nucul).

«In pădure m'am născut,
In pădure am crescut
In oraș cum m'au adus,
Judecător m'au pus».

(Bastonul).

29. *Figurile de cugetare.*

Prin figurile de cugetare înțelegem forme de expresiuni, cari se abat de la usul comun al vorbirii și scrierii, schimbând șirul natural al vorbelor, lăsând afară unele vorbe, repetând sau punând unele în locul altora și dând astfel expresiunii felurite întorsături și întonăiri potrivite cu starea inimii noastre, pentru a atrage atențiunea asupra lor și a deștepta în alții cu mai multă vioiciune ideile și simțemintele, ce voim.

Ca cele mai importante figuri de cugetare însemnăm următoarele:

1. *Repetițiunea sau pleonasmul.* Când oratorul sau scriitorul simte, că cuvântul întrebuintat nu e de ajuns spre a exprima deplin simțemîntul său, îl mai repetă odată cu un ton mai înălțat; d. e:

«Am văzut, zic, văzut, văzut cu ochii mei,
Ceea-ce însemnează *văzut*».

Molière, *Tartufe*.

Alte ori se repetă expresiunea inavuțită cu alte cuvinte, sau se repetă și se întărește ideia prin alte

espresiuni mai concrete, prin alte imagini, asemenea celei d'ântăiu, înse mai vii; esemple:

Pe cel deal, pe coaste,
Merge o mândră oaste,
Oaste de Români.»

Alecsandri

«*O fragedă dorință o dulce speranță!*»

Repetițiunea se întrebuițează cu efect numai în exprimarea simțemintelor și pasiunilor, în ori-ce scriere, dar mai ales în poesia lirică și dramatică.

2. *Esclamațiunea* este asemenea o figură patetică și se întrebuițează:

a. În exprimarea simțemintelor de mirare, de spaimă, de durere, de regret, de mulțumire, ș. a.

«O, minune! O, ceruri! Ce frumusețe!
Unde este timpul cel de bărbăție,
Când muria Românul pentru'o datorie?!

Bolintineanu.

«O câte lupte, câte suspine
Tăcuta noapte n'a ascultat;
Câte pustiuri de groază pline
A mea durere n'a vizitat!

Gr. Alessandrescu.

b. În blăsteme și în urări:

«Fie, ca această coroană de lauri se cadă pe albul tău pēr încă multe, multe primăveri!»

Uhland.

Frumosul blestem în contra lui Grue Senger din Alecsandri se termină astfel:

«Toți șerpii de pe lume s'însă în a ta cale!
 S'întîmpini numai ură, s'înu simți de c'at jale!
 S'îchiami cumplita moarte și ea l'a a ta chemare
 S'îrîdă, s'îte lase lupt'înd cu a ta muștrare,
 În c'at s'îajungi tu însu-ți a te ferî de tine
 Prin ultima ta crimă, uciderea de sine!
 Blăstem, blăstem pe capu-ți în lunga vecinicie;
 A ta cenușe piară în vînt și neagră fie!»

c. În jurăminte pentru a afirma un adevăr sau a cere cuiva un lucru :

«Căci, martori fie-mi Noaptea în taincul ei pas
 Și dreapta ta, eu pl'însu-i n'ăși fi putut învinge.»

Virgiliu.

«Te conjur pe s'înta lege a iubirii,
 C'ărei toate inimile se n'chină!»

3. *Elipsa*. Uneori c'înd voim a ar'ata un simțemînt violent, l'ăs'înd afară toate celealalte idei esprimăm numai pe cea principală, care întrunește astfel toată puterea simțemîntului și devine cu at'at mai energică d. e.:

Înainte! — La arme, cetățeni! — Afară! — «Indurării tale, duce al Moldovenilor!»

4. *Apostrofa* întoarce cugetarea de la cursul ei și produce o mișcare vie prin ideile și simțemintele neașteptate, ce adresează persoanelor de față, sau absente, sau chiar lucrurilor neînsuflețite, în care cas se confundă cu prosopopeia :

«Ce spui tu, streine? fiiu-mi e departe,
 Brațul s'eu prin taberi mii de morți împarte;
 Eu sunt a sa mamă, el e fiul meu;
 De ești tu acela, nu-ți sunt mamă eu!»

B.

«Atunci dați glas voi, codri, spre semn de pomenire.
C'un neam, ce a tras în seculi prin mii nefericiri,
Acum, când raza zilei îl puse în simțire,
Se face jertfă crudă viclenei uneltiri.»

A. Mureșeanu.

5. *Intrebare.* Când voim a da mai multă tărie ideilor și simțemintelor noastre și a le recomanda cu deosebire atențiunii cetitorului, le dăm uneori forma întrebării. Prin aceasta silim pe cetitor a fi mai atent și a afla sau cel puțin a căuta însuși răspunsul:

«Ce sunt acești străini, cari vin să revoluționeze și să schimbe soarta unei nații întregi? Cum niște străini pot ei doborî o societate puternic întemeiată? Ce principiu de interes vital al societății reprezintă ei? Prin ce luptă, prin ce mijloace ajung la putere și la domnire asupra Romanilor?»

Bălcescu.

«Până când în țara noastră tot străinul se domnească?
Nu sunteți sătui de rele? n'ați avut destui stăpâni?»

Alecsandri.

6. *Ironia*, e o batjocoră fină, în care cugetarea, ce avem în minte, o exprimăm tocmai prin contrariul ei. Așa, d. e. numim pe un poetastru un Omer sau Virgiliu; pe un fricos îl numim în ironie un mare viteaz; pe un mânjitor de pânză, un Rafael.

Când ironia n'are de scop instruirea sau ameliorarea moravurilor, ca ironia socratică, și n'are în vedere numai obiectul, ci însăși persoana autorului, pentru a-l batjocori; devine *sarcasm*, luare în rîs, sau ceea ce Francesii numesc *persiflage*:

«Strigați mai tare, poate că Dumnezeu vostru doarme!» zise profetul Ilie preoților lui Baal, când aceștia se rugau idolului lor pentru ploaie.

7. *Hiperobola* sau *esagerațiunea*, (de la *ypervállein* a arunca din colo de țintă), este trecerea peste adevăr sau chiar peste posibilitate, pentru a da un colorit mai viu imaginii și mai multă energie simțemîntului ce voim a deștepta în alții :

Nici pământul se nu știe tainele voastre. Acest om a făcut atâtea crime, în cât e greu pământului, ce calcă. Legenda spune, că Orfeu prin cântecele sale *insuflețea arborii și imblânzea fiarele sălbatice*, iar la sunetele lirei lui Amfion *săltau pietrele și așezându-se una peste alta formară zidurile Tebei*.

O deosebită hiperbolă este, când un lucru sau o ființă se arată prin personificarea însușirii sale caracteristice d. e.: Acest om e *însăși bunătatea*. — *Sufletul oștirii* lipsea.

8. *Negațiunea sau litota*, este o figură, care neagă unele idei pentru a pune în relief contrariul acestora : *Nu binefacerea, nici sacrificiul este deviza egoistului*.

Eufemismul (de la *evfimeo*, vorbesc de bine) este un fel de negațiune, care din bună voință înlocuește un defect al cui-va prin o calitate bună, ce are oare care asemănare cu acel defect; când zice poetul d. e. despre un om uriaș, că este asemenea unui zeu; despre unul prea vorbăreț, că are un umor plăcut; despre unul prea tăcut, că are multă pu-doare, ș. a.

9. *Gradațiunea* începe cu ideile cele mai mici pentru a înșira altele din ce în ce mai mari și a culmina cu cele mai însemnate, d. e. *avere, viață, onoare, tot au pierdut*. Gradațiunea e necesară în orice scriere, dar mai ales în poesia lirică.

10. *Contrastul* sau *antitesa*, pune lângă o altă două sau mai multe idei contrarie, pentru a le releva astfel unele prin altele și a mări impresiunea lor, ca d. e. în următoarea strofă din «*Child Harold*» de Byron :

«Frumoasă Grecie, tristă rămășiță a unei glorii care numai este! dispărută și cu toate acestea nemuritoare, căzută și mare încă! cine va conduce acum pe fii tăi împrăștiați? cine va înfrânge sclăvia lor, pe care un lung timp a consacrat-o? Ah cât de puțin seamănă acești Greci fiilor tăi de altă dată, cari, victime fără speranță, mergeau la o moarte de bună voe în strîmtoarea mormîntală a recilor Termopile. Oh! cine va aprinde iarăși acest generos curagiu, și avîntându-se de pe malurile Eurotei, te va deștepta din cosciugul tău?»

11. *Comparațiunea*. Adese-ori pentru a revêrsa mai multă lumină asupra ideilor și a le da o culoare mai vie, le comparăm cu ideile și imaginile altor lucruri, cu cari au oarecare asemănare și care ne sunt mai cunoscute, sau în cari însușirile de asemănare sunt mai relevate. Es. Pămîntul, care este una din nenumăratele stele ale cerului, ca și celea-

lalte planete, se învârtește în jurul său, cum se învârtește o roată în jurul osiei sale.

«Intr'o sală 'ntinsă printre căpitani
Stă bătrânul Mircea încărcat de ani.
Astfel printre trestii tinere, 'nverzite.
Un stejar întinde brațe vestejite;
Astfel după dealuri verzi și numai flori
Stă bătrânul munte albit de ninșori.»

Bolintineanu.

30. Figuri gramaticale.

a. Dintre figurile etimologice în limba română nu aflăm de cât *dieresa*, sau despărțirea unei silabe în două, ca în vorbele *aurul*, *aude*, când pronunțăm sunetele a și u ca două silabe; și *crasa*, sau reunirea a două silabe într'una, ca în *Dumnezeule* considerat numai de patru silabe. Amândouă aceste figuri se tolerează numai ca licență poetică în versuri. *Apocopa* sau lăsarea afară a silabei finale, ca în *xi*, *stea*, din *xiuă*, *steauă*; și *sincopa* sau lăsarea unei silabe de la mijlocul vorbirii, ca în *ați dela aveți*, fiind adoptate ca forme comune ale limbei nu se mai pot considera ca figuri.

b. Intre figurile sintactice cari pot servi de ornament, fără să se adreseze de a dreptul simțimintelui, însemnăm următoarele :

a. *Sillepsa*, care sacrifică concordanța gramaticală celei logice, d. e. alții *trăesc* din rentă, noi din muncă; *mulțime de popor veniră*; beate vivere alii în a-

lio, vos în voluptate *ponitis*. Tot astfel zice Horatiu despre Cleopatra: *Fatale monstrum, quae generosius Perire quaerens*.

b. *Atracțiunea* în care o parte a propozițiunii următoare se anticipă cu altă funcțiune în propozițiunea precedentă: *Cunoști pe Marcel, cât e de târziu, nosti Marcellum, quam traduus sit; în loc de: cunoști, cât de târziu e Marcel*.

c. *Zeugma*, în care un verb predicativ se unește cu mai multe subiecte sau cu mai multe obiecte deosebite. *Ni-au omorât caii și trăsura; Germanicus quod arduum sibi, cetera legatis permisit; unde au omorât ține loc și de au stricat, și permisit de sumpsit*.

d. *Anacolutul* sau *inconsecvența*, despre care vorbim la corecteta stilului, e o figură care trebuie înconjurată.

e. *Enallage* sau înlocuirea unui tip prin altul, pentru a da mai multă energie expresiunii. *De seară vine amicul nostru; Mihaiu se răpede ca fulgerul în oștirea turcească; unde prezentul e în loc de viitor și în loc de trecut*.

f. *Conjuncțiunea*, sau înmulțirea particulelor de raport: *Intru început era cuvântul și cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era cuvântul*.

g. *Disjuncțiunea*, sau suprimarea particulelor:

«Francezi, Englezi, Lotaringieni, pe cari furia-i adună,
Inaintau, luptau, loviau, muriau împreună»

(Voltaire, Henriada).

h. Ca figură sintactică se poate considera și *parentesa*. La acestea se pot număra *onomatopeia*, sau imitațiunea sunetului natural, foarte deasă în limba română: «*Tumul tună bomba sboară*»; și *paronomasa* sau alăturarea cuvintelor cu sunete și silabe asemenea, înse cu înțeles deosebit, cum ar fi vorba *curcă* și se *încurcă*, *amantes* sunt *amentes*.

PARTEA II.

Genurile literaturii prosaice.

31. *Impărțirea literaturii.*

Din punctul de vedere al cuprinsului, toate scrierile se pot reduce la două clase: unele cari au de obiect adevărul, științific sau moral, cu scop de a lumina și a convinge; altele, cari au ca obiect frumosul și simțemîntul, cu scop de a influența asupra asuprainimei și imaginațiunii. Cele de 'ntâiu țin de literatura prosaică, celealalte țin de literatura poetică, fie scrise în versuri, fie în prosă. Inse, precum în fiecare om sunt unite judecata, simțemîntul și imaginațiunea; așa se găsesc aceste elemente amestecate în fiecare scriere, în deosebite proporțiuni, dupe obiectul compozițiunii și după natura autorului.

Atât scrierile, al căror obiect este adevărul și binele, cât și acelea cari se ocupă cu frumosul, se împart iarăși în deosebite genuri și specii.

În literatura prosaică se disting trei genuri prin-

cipale: genul narativ, genul filosofic sau didactic și genul oratoric.

Regulele generale de stil și compozițiune sunt de observat în toate genurile literare; chiar tropii și figurile de cugetare se întrebuițează atât în prosă cât și în poezie. Sunt de însemnat înse anumite însușiri și condițiuni speciale, prin cari un gen de literatură se deosebește de altele, fără ca această deosebire se poată fi vreodată absolută și exclusivă. O narațiune, istorică sau poetică, poate cuprinde în sine descrieri, reflesțiuni, fabule, parabole, dialoguri, sau chiar epistole; asemenea o descriere poate fi amestecată cu narațiuni, reflesțiuni sau alte forme de scriere; însă totdeauna predomină caracterul și forma distinctivă a temei.

CAPITOLUL I.

Genul Narativ.

32. *Narațiunea.*

Forma genului narativ sau istoric este narațiunea. Ea este o espunere de fapte și întâmplări trecute, adevărate, sau numai închipuite.

În cazul întâiu narațiunea se numește istorică, în al doilea poetică sau fabuloasă. Obiectul celei d'întâiu este adevărul și scopul ei este de a ne ins-

trui prin cunoaşterea faptelor, a modului de viaţă şi a sortii persoanelor sau generaţiunilor din trecut; iar obiectul naraţiunii poetice este frumosul, cu scopul de a plăce şi a mişca, prezentându-ne imagini şi scene ale vieţii, din timpul de faţă sau din trecut, şi totdeauna scopul secundar de a ne instrui, întru cât persoanele, faptele şi întâmplările espuse, închipuite dupe placul imaginaţiunii, trebuie să fie naturale şi în cât prin aceasta ni se descoper însuşirile şi legile inimei omeneşti. Esecţiune fac numai povestile populare şi epopeia trecutului, în cari minunile, adecă faptele şi întâmplările mai presus sau afară de legile naturei, joacă un rol însemnat. Astfel de concepţiuni însă ţin mai mult de trecut şi n'au a face nimic cu creaţiunile poetice ale viitorului, în cari rolul principal este al adevărului şi în cari miraculosul trebuie să figureze numai sub formă alegorică sau simbolică, observându-se această regulă mai strîns de cât în epopeia trecutului şi în povestile populare, unde imaginaţiunea adeseori nu cunoaşte nici un frâu în jocul şi plăsmuirile sale.

Insuşirile şi condiţiunile de fond ale unei bune naraţiuni sunt: 1. Adevărul, prin care înţelegem în naraţiunea istorică, arătarea esactă a faptelor, a cauzelor şi urmărilor acestora, a locului, timpului şi altor împrejurări, fără antipatie şi simpatie, fără părtinire, dupe maxima lui Tacit; iar în naraţiunea poetică unitatea caracterelor, simţiminte şi pasiuni naturale. 2. Gruparea tuturor elementelor naraţiunii

în jurul unei persoane sau unui eveniment principal și legătura firească a părților între sine, conform cu realitatea, astfel ca toată narațiunea să se poată cuprinde ca un întreg nedespărțit cu o singură privire. 3. Atât istoria, cât și narațiunea fabuloasă cer o însemnată doză de imaginațiune, ca prin plasticitatea concepțiunii să ne arate subț o icoană cât se poate mai vie realitatea, sau ficțiunea conformă realității, de care se ocupă.

Între condițiunile formei cele mai însemnate sunt pentru istorie lămurirea, precisiunea și esactitatea; mai ales trebuie a se feri de amestecul reflesiunilor subiective, spre a lăsa curs liber întâmplărilor ce se desvoltă și spre a nu slăbi efectul lor asupra cititorului și asupra judecății acestuia.

Cugetările și simțemintele persoanelor istorice este bine a lăsa să ni le spună înseși acele persoane, în monolog, dialog, sau subț altă formă, pentru că totdeauna ceea ce pumim în sintaxă orațiunea directă este mult mai energică de cât orațiunea indirectă. Reflesiunile necesare ale scriitorului trebuiesc semănate ici colo, cu cruțare și unde se poate, să se lase a se înțelege de sine. În narațiunea fabuloasă acțiunea dramatică asemenea joacă rolul principal și în unele numai, în cele filosofice, precumpănește reflesiunea. Inse în ori ce narațiune poetică însușirea esențială a formei este frumuseța dicțiunii.

Ca specii ale narațiunii istorice deosebim: istoria, cronica sau analele, memoriul, biografia, anecdota,

tradițiunea și legenda ¹⁾. Iar speciile narațiunii poetice sunt: epopeia, poema epică, fabula, parabola, romanul, novela și basmele sau poveștile poporane.

33. Definițiunea și importanța istoriei.

Istoria este espunerea faptelor și evenimentelor sau întâmplărilor însemnate ale societății omenești sub adevărata lor lumină. Scopul ei este de a ne arăta viața generațiunilor trecute, cu moravurile, datinile și instituțiunile sau așezămintele lor, cu viciile și virtuțile, cu credințele și principiile lor; de a ne arăta cum și-au întocmit viața și ce soarte au avut; ca din acestea se învățăm a cunoaște mai bine, ce sunt astăzi oamenii, cum trebuie să-și întocmească viața, să-și organizeze societatea, ca să poată înainta mai lesne pe calea progresului.

Istoria este pentru popoară ceea ce este pentru indivizi memoria și rațiunea. Fără aceste facultăți un om recade în starea de animal, care n'are conștiință de cât de momentul de față al vieții sale și nu e condus de cât de impresiuni și apetituri. Tot astfel un popor fără istorie se aseamănă ființelor necuvântătoare și fără minte, cum zicea Urechie în prefața cronicei sale. Prin istorie noi devenim contemporanii tuturor veacurilor trecute și ai tuturor popoarelor; trăim din viața tuturor generațiunilor tre-

¹⁾ Despre narațiunea oratorică, ca parte a discursului, se va vorbi de genul oratoric.

cute, ne însuflețim de virtuțile, ideile și faptele lor cele bune, și învățăm a fi mai înțelepți din slăbiciunile, rătăcirile și nefericirea lor.

34. *Impărțirea Istoriei.*

Dupe obiectul ei istoria se imparte în *generală* sau *universală*, care se ocupă cu întreaga omenirea dela început până astăzi; și în *specială*, care are de obiect numai o țară, un stat, un popor, sau o cetate, sau numai o epocă din viața acestora, ori numai un eveniment.

Istoria poate să nu îmbrățișeze întreaga viață publică a popoarelor, ci numai o parte a ei, numai câte un ram al activității și dezvoltării omenesci. Dupe aceasta se imparte: în *istoria politică sau civilă, istoria religiunii, istoria artei militare, istoria literaturii, științelor, artelor, invențiilor, filosofiei, dreptului, pedagogiei, comerțului, agriculturii ș. a.*

Dupe scopul și punctul de vedere, din care se tratează, istoria se împarte: în *pragmatică* sau *politică*, în *critică* și *filosofică*.

Istoria politică sau pragmatică espune faptele și întâmplările însemnate ale popoarelor, arătând cauzele, urmările, legătura și importanța lor.

Istoria critică sau *critica istoriei* desbate și urmărește sistematic veracitatea sau neesactitatea izvoarelor și documentelor istorice, cum sunt *monumentele* de tot felul ca ruinele, operele de artă, a-

decă statue, tablouri, portrete, rămășițe de arhitectură, armele, uneltele, medaliele, monedele; mai departe tradițiunile orale, legendele și cântecele populare, și isvoarările scrise. Pentru toate acestea istoria critică are ca ajutoare anumite științe speciale, cari se pot considera ca tot atâtea ramificațiuni ale istoriei critice. Astfel sunt: *arheologia*, *paleografia*, *numismatica*, *epigrafia*, *cronologia*, *mitologia*, *filologia*, cu studiul și *istoria literaturilor*, *științelor*, *artelor* ș. a. și ca un ausiliar foarte însemnat *statistica* și *geografia*.

Filosofia istoriei arată legile dezvoltării societăților omenești în toate ramurile activității lor, în organizarea statului, în religiune, în literatură, în arte, în industrie, etc. Ea îmbrățișează deci întreaga civilizațiunea, arătând, pe temeiul faptelor, legile dezvoltării, cauzele și piedecile progresului din punctul de vedere geografic, etnografic, politic, religios și economic.

35. *Insușirile Istoriei.*

1. *Adevărul* sau esactitatea faptelor, persoanelor și împrejurărilor este prima însușire a istoriei. Pentru acest scop, afară de cunoștința faptelor și a isvoarărilor istorice, istoricul trebuie să întrunească încă multe alte cunoștințe. Astfel el trebuie să fie un bun psiholog, să cunoască bine firea și legile inimei omenești, ca se ne poată pune în adevărată lumină

calitățile morale și în special caracterele persoanelor, dela cari atârnă valoarea faptelor istorice. Adoua, istoricul trebuie să cunoască legile și constituțiunile statelor și politica lor, sau ideile și interesele de cari sunt conduse guvernele în întreprinderile lor. A treia, să fie un bun economist, să cunoască modul și isvoarările producțiunii, consumațiunii, retribuțiunii și schimbului avuțiilor între națiuni; și să dispună de date statistice neîndoioase despre starea economică, morală, intelectuală, religioasă, etnografică ș. a. a unei țeri. Mai de parte să cunoască arta militară și istoria ei la deosebite popoare.

Înzestrat cu aceste cunoștințe istoricul ne dă mai întâiu icoana teatrului evenimentelor; adică ne arată situațiunea geografică, economică și politică a țărilor și națiunilor, despre cari scrie; arată organizațiunea lor socială, religioasă și politică, relațiunile cu alte state, gradul de cultură și moralitate și însușirile etnice. Numai cunoscând toate acestea putem înțelege bine faptele istorice, împreună cu cauzele, urmările, țesătura și influența lor reciprocă.

Un exemplu de cunoștință adâncă a inimei omenești ne dă Tacit, când vorbește de gelosia Liviei față cu Germanicus, care nu știa nimic de aceasta: *Anxius, occultis in se patrum aviaequae odiis, quorum causae acriores quia iniquae*. Aci istoricul, arată cunoștința sa despre inima omenească, înse nu ni-o dă sub forma unei reflecțiuni morale, ci o țese în narațiune ca o explicație a neliniștii ce simția Ger-

manicus. Asemenea, când Tacit vorbește de revolta soldaților în contra lui Rufus, prefectul taberei, căci acesta îi supusese la lucrări prea grele, zice: *Quippe Rufus, diu manipularis, dein centurio, mox praefectus, castris antiquam duramque militiam revocaverat, vetus operis et laboris et eo immitior quia toleraverat.*

2. *Nepărtinirea și dreptatea.*—Istoria este nu numai învățătoarea noastră, ci și judecătoarea oamenilor și lucrurilor trecute; ea este tribunalul omnirii. Prin urmare trebuie să fie nepărtinitoare, să scrie dupe maxima lui Tacit, *sine ira et studio*, fără ură și răsbunare pentru unii și fără simpatie și părtinire pentru alții. De aci înse nu urmează, ca istoricul să rămână nepăsător în fața crimelor și a faptelor bune, se nu afle nici un cuvânt de aprobare pentru unele și de desaprobară pentru altele. El trebuie se fie totdeauna amicul binelui și al virtuții și inamicul răului și al viciului; nu înse amicul și inamicul cutărei persoane, cutărui popor, cutărei secte sau partide.

3. *Unitatea* sau gruparea evenimentelor astfel, ca să se cunoască lesne causele, urmările, înlănțuirea lor și să se poate deosebii faptele principale de cele secundare.

4. Alegerea amănuntelor, fapte sau întâmplări, proprie a pune în adevărată lumină caracterele morale ale persoanelor istorice. Espunerea acestora formează anecdotele, atât de interesante și plăcute în istorie.

Între însușirile de formă cele mai însemnate sunt:

1. Demnitatea și serioșitatea narațiunii, care nu admite nici glumele, nici vorbele de spirit, nici sarcasmul sau ironia, nici tonul familiar sau afectat al scrierii. Istoricul fiind învățătorul și judecătorul omenirii, trebuie să aibă tonul demn și serios al unui părinte sau învățător, și tonul sincer și leal al unui judecător, fără a căde în defectul monotoniei.

2. Pe lângă o proporționată împărțire a materialului, ca să nu desvoalte unele părți mai mult de cât altele, și pe lângă tranșiunile bine întocmite care se lege părțile narațiunii și să-i dea unitate; stilul istoriei trebuie să fie lămurit, exact și precis. La acestea trebuie să se adaugă armonia și frumusețea sau plasticitatea stilului, singura calitate prin care istoria își poate ajunge scopul de a evoca trecutul înaintea noastră.

În resumat, însușirile unui istoric sunt: o erudiție întemeiată și completă în toate științele auxiliare ale istoriei, onestitatea, talentul și arta scrierii și o imaginație vie.

36. *Speciile istoriei.*

Afară de istoria propriu zisă țin încă de genul istoric: *cronica* sau *analele*, *memoriul*, *biografia*, *anecdota*, *tradițiunea* și *legenda*.

Cronică se numește espunerea sincronistică a evenimentelor istorice, fără legătură între ele, pe scurt

și fără reflesiuni asupra cauzelor, urmărilor și însemnății lor. Astfel de însemnări se numesc anale. Așa sunt analele pontificilor la Roma, analele călugărilor de la Saint-Denis în Franca și cronicile noastre anonime până 1600.

După asemeni însemnări scurt despre numiri de domni și regi, despre războaie și încheieri de pace, despre diverse cataclisme ale naturii și nenorociri comune ca foametea, ciurma ș. a., au început a se scrie cronicile mai dezvoltate, cari țin mijlocul între cronicile primitive și adevărata istorie. Așa sunt la Romani *analele lui Tacit*, la Italiani *analele Italiei de Muratori*, la Francezi *cronicile lui Froissart*, *Joinville*, *Commines* și *Vileharduin*; la noi cronicile lui *Urechie*, *Miron Costin*, *N. Costin*, *Ioan Neculcea*, *Enache Cogălniceanu*, *Constantin Căpitanul*, *Radu Greceanu* ș. a. publicate parte în «*Magazinul istoric*» de Bălcescu și Laurianu și în *Letopisețe* sau *cronicile României* de *M. Cogălniceanu*; iar într'un mod și mai dezvoltat *cronica lui G. Sincai*.

Intre cronicarii străini, cari se ocupă și de Români însemnăm pe *rusul Nestor*, pe *secretariul anonim al regelui Bella* și alți istoriografi unguri; istoriografii bizantini *Priscus*, *Theophane*, *Theophylact Simocata*, *Procopiu*, *Nicephor*, *C. Porfirogenitul*, *Ana Comnena* ș. a.

E de observat, că nu trebuie a se confunda numele de *anale istorice* cu colecțiunile de fapte științifice și discursuri academice, cari încă se numesc

anale (adecă colecțiunea productelor activității academice într'un an).

Memoriu se numește espunerea istorică a evenimentelor, la cari istoricul a fost părtaș sau martor ocular. Astfel sunt: *Comentarele lui Iuliu Cesar «de bello gallico și de bello civili»*, traduse în românește de d. C. Copăcineanu; *memoriile cardinalului de Retz, ale lui de la Rochefoucauld, ale d-nei de la Fayette, ale d-nei de Roland* ș. a. la Francezi. Foarte însemnate sunt pentru noi *memoriile lui I. Eliade Rădulescu* scrise în limba franceză sub titlul: 1). *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848*, 2). *Souvenirs d'un proscrit*, 3) *Le protectorat du Tsar*. Mai toate acestea și altele încă se află și românește în *Equilibrul între antitesi* sau *Isahar*. Multă lumină aruncă asupra istoriei noastre: *Scrisori, Din pribegie, Despre Ioan Câmpineanu*, toate de I. Ghica; *Amintiri istorice* de C. A. Roseti. Importante sunt apoi *Suvenirii contemporane de G. Sion*, publicate mai întâiu în *Revista Carpaților* de la 1860—1862, iar de curând într'un volum separat, instructive pentru istoria noastră contemporană a Românilor de peste Carpați. *Memoriu sau o lacrămă fierbinte de Iosif Suluț*, și *Memoriul metropolitului Șaguna* despre evenimentele istorice de la 1847 până la 1873.

Numele de *memoriu* se dă și disertațiunilor științifice sau literare destinate a se citi înaintea unei academii sau la vre-o o ocasiune însemnată. Tot ast-

fel se numesc și *autobiografiile* și *confesiunile* sau narațiunile întâmplărilor personale, scrise de însuși autorul, cum sunt *Confesiunile sântului Augustin*, *Confesiunile lui J. J. Rousseau*, *Inchisorile mele a lui Silvio Pellico* ș. a.

Biografia (sau narațiunea mai bine de cât descrierea vieții, dupe înțelesul etimologic al vorbei, este espunerea vieții unei persoane. Ea poate fi sau mai scurtă și atunci cuprinde numai simplu faptele și peripețiile acelei persoane, cu esplicările lor necesare; sau i se poate da o dezvoltare mai mare, când în viața unui individ sunt țesute anumite evenimente istorice, sau când într'o viață contemplativă se arată cugetările și operele acelei persoane și influența lor asupra societății. Din punctul de vedere psihologic bigrafia ori cărui om are o însemnătate. Inse mult mai instructive sunt biografiile scriitorilor, filosofilor, artiștilor, oamenilor de știință și ale oamenilor de acțiune fie în politică, fie în industrie sau în ori care ramură de activitate. Aceste biografii au valoare istorică; pentru aceea ele trebuie să aibă însușirile de fond și de formă ale istoriei. Biografiile sunt cu atât mai grele de cât alte narațiuni istorice, cu cât aci nu se povestesc numai fapte și întâmplări, ci se arată moravurile, însușirile morale și intelectuale, și se zugrăvește caracterul unui om.

Intre biografiștii cei mai însemnați, ale căror opere se află traduse și în românește, însemnăm pe *Plutarch*, care a scris *viețile paralele ale oamenilor*

illuștri, traduse în parte, de T. M. Georgescu; *Viețile celor 12 Cesari* de *Svetoniu* și *Viața lui Agricola* de *Tacit*, traduse amândouă de G. Munteanu. Iar ca exemple de biografii și memorii istorice și literare, scrise în limba română, amintim: *Viața și operele lui G. Sincai* de Alesandru Papiu Ilarianu; *Viața și operele lui Petru Maior* de d-r. Atanasiu M. Marienescu; *Viața, timpul și operele lui Nicolae Bălcescu* de Gr. Tocilescu; *Constantin Negruzi și timpul său* de V. Alecsandri; *Grigore Alecsandrescu* de Ioan Ghica (în *Convorbiri literare* No. 2 din 1886 și în *Scrisori*): *Metropolitul Beniamin Costache* de A. Vizanti; *Samuel Micul* de I. Bianu, *Antim Iverianul* de Melchisedec, *Constantin Negri* de G. Mișail, *Dogmele și viețile filosofilor din antichitate* de T. M. Georgescu, ș. a.

Anecdota este o scurtă povestire despre o faptă sau întâmplare izolată a unei persoane, proprie, a descoperii caracterul acesteia. Cum arată etimologia sa, de la elinescul *anécdotos*, inedit, anecdota la început însemna o scriere inedită, adică publicată pentru primă oară, mai ales estrageri din autorii elini, de ori ce natură. Mai târziu înțelesul ei s'a mărginit la povestirea unei singure fapte sau întâmplări, din care se pot vedea moravurile și valoarea intelectuală a unui om. Anecdotele își iau subiectul din viața persoanelor istorice, sau din viața artiștilor, a oamenilor de litere și științe; sau din viața unei întregi clase de oameni, sau a unei epoci deosebite a socie-

tății, ca să ne arăte moravurile și obiceiurile acelora. De această din urmă categorie țin anecdotele populare, product al spiritului satiric al poporului român, D. Speranță ne-a dat o frumoasă colecțiune de asemeni anecdote, puse de d-sa în versuri și publicate în 2 volume.

Scopul anecdotei este de a instrui, mai ales al anecdotei istorice, și de a desfăta totdeodată. Pentru aceasta ea trebuie să întrunească, pe lângă adevărul faptei sau întâmplării povestite, și un însemnat grad de plasticitate și frumuseță în espunere, asemenea unui tablou mic, înse frumos și plăcut.

Tradițiunea și legenda. Tradițiune se zice narațiunea asupra unui fapt, a unui eveniment, sau a unei persoane istorice, dintr'un anumit loc și timp, înse fără de a fi întemeiată pe documente sau pe mărturisirea unei persoane care le-a văzut, cum sunt mare parte din cronice și toate memoriile istorice.

Tradițiunile trec prin viul graiu din generațiune în generațiune, până când născându-se literatura istoricii le adună, le întrebuintează ca documente istorice, iar poeții le prelucrează dându-le felurite forme literare.

Cea mai vechie colecțiune de asemeni tradițiuni sunt la noi ale lui. I. Niculcea, publicate la începutul croniceii sale, sub numele de «o sumă de cuvinte», între cari sunt tradițiunile despre *dumbrava roșie*, *aprodul Purice*, *cetatea Neamțului*, *mama lui Ștefan cel Mare*, *Ștefan Tomșa* ș. a. mai toate pre-

lucrate de poeții noștri în balade, poeme sau nuvele istorice. O colecțiune de tradițiuni mai recentă este a lui S. M. Florian din Bucovina și *Legende Române* de V. A. Urechie. Uneori tradițiunile sunt îmbrăcate în versuri frumoase de însuși poporul. Atunci ele se numesc *balade sau cântece bătrânești*, cum sunt mare parte din poesia noastră poporană: *Miorița, Mihul Copilul, Toma Alimoș, Brâncoveanu Constantin* ș. a.

Când tradițiunea, înfrumusețată fiind de fantasia poporului, îmbracă o aureolă miraculoasă, atribuind persoanelor istorice însușiri și fapte supranaturale; se numește *legendă*. Așa este legenda despre Alesandru cel Mare, cuprinsă în Alesandria; legenda noastră despre *Dochia*, prin care se simbolizează cucerirea Daciei de Traian, și despre care avem poema populară de I. Barac intitulată *Arghir și Elena*; așa sunt toate legendele despre viețile sântilor.

Geografia și Statistica sunt două științe ausiliare de cea mai mare importanță pentru istorie. Geografia cum arată numele său, e descrierea pământului. În anticitate ea era puțin dezvoltată. Născându-se din călătoriile comerciale ale Fenicienilor, ea a crescut mereu în cursul veacurilor, mai ales prin cuceririle lui Alesandru, prin cuceririle Arabilor, prin expedițiunile cruciate, mai târziu prin descoperirea lumii noue; și astăzi a ajuns la cel mai înalt grad de dezvoltare. Foarte însemnate sunt în timpurile noastre explorațiunile, ce se fac pentru cunoașterea globului în păr-

țile sale încă necunoscute, cum e ținutul polului nord și interiorul Africei. Cea mai mare publicațiune de geografie este astăzi *La nouvelle geographie* de Elisée Réclus.

Geografia se împarte în *geografia matematică*, care se ocupă de forma, întinderea și mișcările pământului și de raporturile lui cu corpurile cerești; *geografia fizică*, care descrie suprafața pământului, arată configurațiunea continentelor cu munții, râurile, lacurile și cu locuitorii lor împărțiți dupe rase sau dupe însușirile naturale; *geografia politică*, care arată organizarea politică și socială a țărilor, cu instituțiunile lor religioase, politice sau de altă natură; și *geografia economică*, care arată produsele celor trei regne al naturei, starea și instituțiunile economice, industriale și comerciale ale țărilor.

Statistica, dupe definițiunea lui Moreau, care întemeiă o *societate de statistică universală*, «este știința faptelor sociale, exprimate prin termini numerici». Fără ajutoriul ei nu se poate ști nimic precis despre starea etnografică, religioasă, economică, intelectuală, morală și sanitară a unei țări sau a unei națiuni. Până în veacul trecut se aflau numai elemente din această știință în tratatele de politică și de economie politică. Ea datorește numele și existența sa ca știință lui G. Achenwall, din Goettingen, care în 1748 publică sub titlu de *statistică sau introducere la știința descrierii statelor*, o carte în care își propunea se studieze statele din punctul de vedere al

întinderii, populațiunii, industriei, comerțului ș. a. La noi a început a se cultiva această știință la 1861 de Dionisiu Pop Marțian, directorul primului biuro de statistică, înființat atunci. Studiile acestui neobosit economist și statistic sunt depuse în *Analele statistice ale României* de la 1861 până la 1864, și în celealalte ale sale scrieri economice ¹⁾.

Istoria literaturilor și artelor și critica literară.— Una din cele mai interesante specii ale istoriei este istoria producțiunilor literare și artistice, cari coprink în sine viața intelectuală a națiunilor, gradul lor de civilisațiune, starea morală și socială în diverse timpuri.

Istoria literaturii se zice critică, când nu se mărginește numai la espunerea operelor literare, a cuprinsului lor și a vieții autorilor; ci apreciază valoarea lor literară, însemnătatea și influența lor și arată calitățile și defectele lor, conform principiilor artei de a scrie.

Dela Aristotele și Quintilian din anticitate și până în veacul nostru, critica literară s'a mărginit mai mult la forma scrierii. Așa au făcut în veacul al 18-lea *Batteux* în *Principes de litterature*, *La Harpe* în cartea sa *Lycée ou cours de litterature*, și însuși *Voltaire*, *Diderot* și mai înainte *Fenelon*. Adevărata critică literară s'a născut în veacul nostru. Ca să ne facă a înțelege deplin valoarea și coprinkul operelor literare și artistice, critica modernă ne arată

1) Vezi *Literatura filosofică, sau didactică*.

modul cum s'au născut ele, ne face cunoscute viața și caracterul moral al autorului, influența ce a avut asupra lui mediul natural, social, literar și artistic, în care s'a format și a produs. Pentru că, dacă opera de artă sau literatură este produsul autorului ei, autorul la rîndul său este produsul mediului, în care s'a născut, a crescut și a trăit. Și numai atunci putem cunoaște de ajuns opera de artă, când vom cunoaște acest mediu și influența ce a putut el avea asupra autorului și activității sale artistice; când vom cunoaște adecă starea politică, religioasă, morală, economică, a societății și condițiunile de existență ale autorului în mijlocul acestei societăți.

Critica literară arareori coprinde întreagă viața literară a unei națiuni, ca d. e. magistrala operă a lui H. Taine *Histoire de la litterature anglaise*. Cele mai de multe ori e fragmentară, ca d. e. *Nouveaux essais de critique et d'histoire* de Hyp. Taine, *Études littéraires sur le dix-neuvième siècle* de Emil Faguet, *Études et Portraits* de Paul Bourget, *Curentele principale ale literaturii veacului al 19* (*Hauptströmungen der Literatur des neunzehnten Jahrhunderts*) de G. Brandes. — În literatura noastră sunt de însemnat: *Critice* (2 vol.) și *Poesia română* (1 vol.) de T. Maiorescu, *Cercetări literare* de Aron Densușanu ș. a.

Studiul gramaticii, studiul artei de a scrie teoretic și practic, prin continue deprinderi în compozițiune, și în urmă lectura și analiza critică a mo-

delelor de literatură, sunt cele trei mijloace necesare pentru a învăța a scrie. Ele se completează unul prin altul.

Scopul analizei este de a arăta, ce și cum a lucrat fie care scriitor, al cărui product îl avem înaintea noastră. După ce am cetit dar lucrarea lui și după ce am studiat mediul, sub a cărui influență a trăit scriitorul, trebuie să căutăm:

1. Cuprinsul scrierii, resumat în o cugetare principală, care de multe ori se arată prin însuși titlul.

2. Modul cum a dezvoltat această cugetare, sau planul compozițiunii.

3. Modul, cum a executat acest plan, cu ce expresiuni a îmbrăcat feluritele idei și cugetări, cari sunt frumusețile stilului, ce impresiune fac ele asupra cetitorului. Dacă scrierea are defecte, trebuie a le releva și pre acestea; ba încă trebuie a căuta înadins uneori modele de stil rău și a atrage luarea aminte asupra defectelor acelora și a impresiunii, ce fac ele în asemănare cu modelele cele bune; pentru că bunul și răul, ca toate lucrurile opuse, se pot cunoaște și deosebi mai bine alăturându-se lângă olaltă.

Resultatul acestor interesante studie este nu numai că ne învață să scriem, ci și să judecăm și să apreciem dupe merit scrierile, altora, să deosebim cărțile bune de cele rele.

Un critic independent trebuie să aibă în vedere la esaminarea unei scrieri și se cumpănească drept și cu lealitate numai valoarea scrieri, abstracțiune com-

pletă făcând de persoana autorului și de folosul sau desavantajul ce acea scriere poate aduce intereselor cuiva. Sinceritatea și obiectivitatea este principiul criticei.

Iată cum desvoltă acest principiu Lessing ¹⁾ părintele criticei germane, în epistolele sale antiquarice.

«Criticul trebuie să știe ce efect vrea se producă autorul și e necesar, ca el să-și măsoare vorbele dupe acest efect.

«Inse îndată ce criticul arată, că el știe mai mult despre autorul său, de cât pot spune scrierile acestuia, îndată ce el se servește în contra lui de cea mai mică trăsătură nefavoritoare din această mai de aproape cunoștință despre dînsul; îndată critica lui devine o vătămare personală El încetează de a fi critic și devine ceea ce poate fi mai urgisit pentru o ființă rațională, devine cicălitor, clevetitor, pasquillant».

Iar cum trebuie să procedă criticul cu obiectul său și cu autorul acestuia, ne spune Lessing tot în acea epistolă prin următoarele cuvinte: «Dacă ași fi critic, dacă ași crede că-mi pot atîrna firma de critic al artei, scara mea de tonuri ar fi aceasta: Bland și măgulitor cătră începători, admirator rezervat față cu măestrii, descuragiător și pozitiv cu cârpacii, batjocoritor cu laudăroșii și cât se poate de amar cu făcătorii de cabale.

«Criticul care are numai un ton cătră toți, mai bine n'ar avè de loc. Și mai ales acela care e cătră

1). Lessing, Epist. antiqu 1.37.

toți numa curtenet este în fond grosolan cu aceia, cătră cari ar putè fi polit».

37. Originea și dezvoltarea istoriei.

Istoria începe la toate popoarale prin tradițiuni și legende, îmbrăcate în forme poetice, cum sunt *rapsodiile*, *baladele* și *epopeele poporane*, în care se află depusă toată știința și cugetarea din copilăria popoarălor. În Orient istoria n'a eșit din această formă. La Greci, după *poesia epică* urmează *logografii*, cari scriu în prosă aceleași legende și tradițiuni. Ei fură în veacul al VI a. Cr. precursorii istoriei, precum aezii epici fură precursorii poemelor omerice. Mai târziu vin la Greci adevărații istorici, cum e *Herodot* (484 a. cr.), numit părintele istoriei; *Tucidide* și *Xenofonte*, cari au scris istoria Elenilor și a popoarălor cu cari ei au fost în relațiuni.

La Romani asemenea aflăm ântâiu legendele și poemele lui *Enniu*, apoi analele pontificilor, și în urmă vine *Catone*, care a scris *originea Romei*, *Titu Liviu*, *Iuliu Cesar*, *Salustiu*, *Tacit*, *Amian Marcellin*, *Vopiscu* și *Eutropiu*, care se ocupă și de Români.

Este inse o însemnată deosebire între istoria vechie și cea modernă. Cei vechi o considerau ca auxiliară moralei și ca studiu pentru eloquență. Pentru aceea scopul principal în istorie la ei nu era curatul adevăr, ci moralizarea sau educațiunea și dinstincțiunea autorului prin eloquență. Pentru aceea ei spun

evenimentele nu totdeauna cum s'au întîmplat, ci cum ar putè servi mai bine de învățatură urmașilor și spre onoare și glorie națiunii; și intercalează discursuri fictive sau altfel decum s'au pronunțat; căci ele nu erau privite ca documente istorice, ci ca ornamente de stil și ca lecțiuni morale.

Cam în acest sens au început a fi scrisă și la noi istoria până la 1860. Astăzi istoria este privită ca o știință, iar nu ca operă de morală și de artă. Ea este în adevăr magistra vieții, cum zicea Cicerone, și trebuie să ne arate trecutul asemenea unui tablou, adică trebuie să fie scrisă cu artă; înse ea este în același timp tribunalul popoarelor și persoanelor istorice. Prin urmare trebuie să fie întemeiată pe documente sigure și să spună numai adevărul. Astfel este istoria Romanilor de Theodor Mommsen și de Michelet, istoria Franciei contemporane de H. Taine, istoria veacului al 19-lea de Gervinus la Germani, istoria Orientului de Fontanes și de Maspero ș. a.

E S E M P L E

relativ la genul narativ.

Michaiu Viteazul osîndit la moarte.

(Narațiune istorică de N. Bălcescu).

Crudul Alexandru-Vodă nu întârziă a se înspăimînta de acel mare nume al banului Michaiu. Voia să-l piarză cu ori-ce chip și neîndrăsnind a-l pri-

goni pe față trâmise ucigași, ca să-l prinză și să-l aducă la București sau să-l ucidă prin taină. Dar banul descoperi din vreme cursa ce i se gătia și cu toată dragostea ce avea pentru dînsul poporul, ne-crezându-se sigur în Craiova, fugi spre Constanti-nopole, unde-l chiamase socrul său, vistierul Ion, ce era capichehaia al țerii. Inse prins fiind în cale de oamenii lui Alexandru, ce-l pândiau, fu adus în Bu-curești, unde domnul ca trăsnet de mânie îl învino-văți de trădător și rebel și îl închise în pușcărie spre a fi pus la caznă și apoi ucis.

Temându-se ca poporul să nu se ridice înfuriat și să scape pe prințul său, Alexandru-Vodă hotărî a-i grăbi moartea. Intr'o zi îl scoaseră din pușcărie legat și-l porniră la locul osîndei.

Mulțimea poporului urmăria pe osîndit tristă, jal-nică și tăcută, vîzînd că cea din urmă speranță de mîntuire se va curma cu capul acelu june bărbat eroic. În cale trecînd pe la biserica Albă, pe vremea li-turghiei, spun că-l lăsară să intre în biserică și ru-gîndu-se făgădui lui Sântu Nicolae, fiindu-i chramul, că de-l va mîntui, are să-i facă mănăstire în nu-mele lui, precum a și făcut de se numește acea bi-serică acum Michaiu-Vodă.

Sosind în locul, unde trebuia să primească moar-tea, gâdea cu satîrul în mână, cu inima crudă, cu ochii sângeroși, se apropiă de osîndit; dar când a-ținti privirea asupra jerfei sale, când vîzî acel trup măreț, acea căutătură selbatică și înfiorătoare, un

tremur groaznic îl apucă; ridică satîrul voește, a isbi; dar mâna-i cade, puterile-i slăbesc, groaza îl stăpânește și trîntind la pămînt satîrul fuge printre mulțimea adunată împrejur, strigând în gura mare, că el nu îndrăznește a ucide pe acest om.

Astfel, în acele mari timpuri bătrâne, un Cimbru barbar se înfioră de vederea măreață a lui Mariu și nu îndrăzni să ucidă pe cel ce sdrobise tot neamul lui.

În zadar oamenii ce presidau la osîndă cerură a se împlini porunca domnească; nimeni nu se mai găsi să voiască a lua locul gădei.

Această întîmplare minunată înfioră mulțimea cu o mișcare electrică; ea vîzî într'însa un semn ceresc, prin care Dumnezeu voia păstrarea acestui om și glas detunător de milă și de iertare eși din pieptul acelei gloate. Boerii și poporul luară pe osîndit în mijlocul lor și ducându-se la palat dinaintea voivodului, cerură iertare. Vrînd, nevrînd, domnul fu silit a se împlânzi și a-i dărui viața. Peste puțin, prin mijlocirea vistierului Ion, Michaiu împăcându-se de tot cu domnul, primî iarăși cinstea și dregătoria sa.

O femeia eroică. Scena din 1849.

(Din «Memoriul» lui I. S. Suluț).

În ziua următoare am plecat la Bucium, am cercetat steampurile, unde fata stemparului nostru mi-a pevestit, că a venit odată niște husari pe acolo, cari

au vrut se dea foc caselor, dar fiind bărbații pe acasă i-au înconjurat și i-au omorât pe toți. De astă dată bărbații nu erau acasă, erau duși toți la tabără în contra Ungurilor, cătră Zarand la comuna București, pe cum spunea fata cea gușată.

M'am întors dar cătră casă și fiind-că era cătră amezii, abia puteam merge de arșița soarelui pe drum și, fiind și flămând, am îndreptat calul prin pădure pe o cărare, care conduce paralel cu drumul.

Lângă un isvor, care îl știam ca vânător, m'am dat jos de pe cal, mi-am agățat pușca pe o creangă și scoțindu-mi merindea din traistă, am mâncat.

În jurul meu o tăcere profundă; ici coala se auzia clopotul unei vaci, care păștea de asupra stâncelor și fluierul unui băiat care păzia vitele.

Pentru un om de la cetate o asemenea excursiune totdeauna e plăcută; eu, care iubesc și admir natura nespus de mult, abia mă pot despărți de o asemenea panoramă.

Am mai bcut odat din isvor, cum se zice, de drum și apoi am pornit pedestru ducend calul după mine de frâu.

De odată aud pe o femeie strigând ca din gura șerpelui: «fugiți pentru Dumnezeu, că au venit Ungurii în sat și ne omoară pe toți». Mă uit într'acolo și vęd vre-o trei femei prin fundul grădinilor fugind la deal în sus. Tot odată vęd doi husari mergend la o casă să-i dea foc. Ce-i asta pentru Dumnezeu?

nu-mi puteam explica de loc; nu-mi credeam ochilor mei.

În Abrud nici pomană de soldați unguri; cum și de unde au răsărit acești husari? Au să vină mai mulți? Situațiunea îmi venea foarte periculoasă; de loc am legat calul de o tufă, pentru că nu puteam merge călare; a trage calul după mine, nu mai aveam nici timp nici voie și m'am dat pe cărare înainte vre-o sută de pași, din cauză că eram într'o adâncime, de unde nu mi se vedea bine. Se vede că șindilele casei nu vreau să prindă foc; nu vedeam flacăra eșind; husarii au părăsit casa aceea și înaintau pe drum în sus, dar numai în pași. Într'aceea o femeie tânără cam de vre o 24 de ani, înaltă și voinică, purtând pe brațe un copil mic, iar în mână o lance, îmi atrase atențiunea în cel mai mare grad. A eșit în fugă dintr'o casă afară, și-a sărutat copilul și l-a pus în niște tufe în apropierea grădinei; a pornit către husari,..... a stat pe loc,..... iar s'a întors la copil, l-a sărutat mai de multe ori și l-a băgat în tufă.

Se părea că are ceva lucru mare și grabnic a întreprinde. Nu se putea decide. Cine știe ce sentimente, se luptau în sufletul său. Era palidă ca moartea. Ar fi avut timp să fugă cu copilașul său, dar n'a fugit.

Husarii într'aceea se apropiau de casa de unde eșise femeia. De odată a răgnit femeia ca o ursoaică căreia vânătorii i-au răpit puii. «Nu mă lăsa Doamne,

Dumnezeule!» s'a repezit ca o turbată asupra husarilor, cari observându-o și-au tras săbiile, și-au strâns caii în pinteni, ca să ajungă înaintea femeii, la o punte, unde era să treacă.

Femeia, fiind aproape de punte, a ajuns înaintea lor acolo. Aici s'a început o luptă pe viață și moarte.

Femeia mănuiă lancea cea lungă cu ambe mâinile astfel, în cât nu se puteau apropia de dînsa.

Da lovituri când în cai, când în husari. De odată a plesnit pe unul, care intrase până la capul punții, peste obraz așa de cumplit, în cât soțul său a trebuit să-l sprijinească, ca să nu cadă jos de pe cal.

L-a năpădit sângele; fără un cuvînt, bătutul s'a întors pe drum îndărăt. Dar în momentul acela s'a aruncat celalalt husar asupra femeii cu furie, între înjurături infernale; și cu toate că femeia s'a apărat cu desperare, i-a succés husarului prin o apucătură a-i lovi lancea astfel, în cât i-a sărit de parte din mână.

Femeia un moment nu și-a pierdut prezența de spirit. A luat-o la fuga către tufele din apropierea drumului, unde călare nu ar fi putut-o urmări. Husarul după ea. Încă un pas și era scăpată!

Dar oh! fatalitate! S'a împiedecat biata femeie, a căzut, vai de ea Husarul a ajuns-o. Femeia s'a ridicat, dar numai în genunchi, cu spatele cătră pădure, cu fața cătră acel loc, unde era ascuns copilul său; cu ochii și mâinile cătră cer.

Erau cam de 80 pași în această pozițiune - de

mine. Husarul, cugetând că biata femeie se roagă de el să-i dea pardon, o injură de Dumnezeu. Ea sërmana nu cerea pardon; ar fi fost și în zadar; se părea că în acele momente supreme se împacă cu Dumnezeu. Atunci husarul și-a băgat sabia în teacă și-a luat carabina s'o împuște injurând de Dumnezeu cel românesc. Oh! Dumnezeul cel românesc e drept și puternic.

În acel moment a trăsnet o pușcătură din pădure . . . Husarul a căzut mort de pe cal jos. Calul spăriat s'a întors în fugă selbatică, tērăind pe husar, al cărui picior se acățase în scăriță, după el, isbindu-i trupul de toate stâncile. Femeia a mai stat vre-o câte-va secunde ca înmărmurită pe acel loc. Apoi s'a sculat, s'a uitat împrejur, n'a văzut pe nimenia.

Și a făcut de trei ori cruce și în fuga mare s'a duse la tufișul cu copilul. L-a ridicat la gură și sărutându-l s'a depărtat.

Toate acesta s'au petrecut în vre-o câteva minute ca fulgerul, așa în cât eu abia am avut timp să mă reculeg; mi s'au părut toate ca un vis; dar timp de pierdut nu era; mi-am deslegat calul și scoborîndu-mă la drum în fuga calului m'am dus, nu cătră Abrud, dar cătră Isbita, alarmând pe toți câți se aflau în apropierea pericolului.

Aici observ, că deși pe timpul acela telegraful încă nu era inventat, muntenii noștri se avizau despre apropierea pericolului cu o iuțea de admi-

rat; ei aveau pe culmile dealurilor păzitori, cari suflau în buciume și aprindeau focuri; păzitorul din satul vecin făcea la moment asemenea, așa în cât în puține ore toți munții, la o întindere de mai multe mile pătrate, erau alarmați.

Abătându-mă la pădurariul domenal și spunând bătrânului pădurar scena petrecută cu femeia cea eroică, bătrânul a dat cu socoteală, că acea femeie, a cărei bărbat va fi fost în tabără, de sigur va fi avut tată ori mamă bătrână bolnavă în pat, care neputând fugi de acasă, biata femeie tină de cât se-i părăsească mai bine și-a spus viața. Va se zică sufletul său se lupta în acele momente de extremă anxietate, nu pentru a-și scăpa viața sa, ci pentru a decide între iubirea de părinți și iubirea de copil; s'a decis a se jefi pe sine. Ce suflet nobil! Văzând eu aceasta cu ochii mei, numai așa mi-am putut face o idee despre eroismul femeilor române, cari la Fântânele s'au bătut în contra lui Vașvari alături cu bărbații, și despre acelea, cari ele singure au omorât o mulțime de honvezi din armata lui Hatvani.

Pasiunea mea de vânător, căreia aveam de a-i mulțumii orientarea mea în munți și în văi ziua și noaptea, de astă dată mi-a fost spre mare consolare ba poate mi-a scăpat viața.

Pe căi laterale am ajuns în Câmpeni, unde am auzit, că mai multe mii de honvezi au intrat în Abrud.

C L E O B U L

(Biografie, extrasă din *«Dogmele și viețile filosofilor din anticitate»*
de P. M. Georgescu).

Cleobul a fost unul din cei mai puțin considera-
bili între înțelepții Greciei; dar a fost unul din
cei mai norociți. Și el era fiul lui Evagoras, care
se trăgea de la Hercule, și s'a născut la Linda, oraș
maritim al insulei Rodos, unde și înflorea în tim-
pul lui Cresus, regele Lydiei. Âncă din copilăria sa
acest filosof arăta multă prudență și înțelepciune.
Era foarte bine făcut la corp și la figură, și avea
o putere de necrezut. Toată juneța sa o întrebuiță
întru a călători în Egipt spre a învăța acolo filoso-
fia, după obiceiul de pe atunci. La reîntoarcerea sa
se căsători cu o femeie foarte virtuoaasă, și trăi într'o
mare liniște în sînul familiei sale.

Din această căsătorie se născu frumoasa Cleobu-
lina ¹⁾, care deveni așa de învățată prin aplicațiu-
nea sa și prin bunele învățături ale părintelui său,
încât aducea la nedumerire pe cei mai iscusiți fi-
losofi din timpul ei, mai cu seamă prin cestiuni e-
nigmatice. Cătră aceasta mai era așa de onestă și
așa de binefăcătoare, încât purta ea însăși grija de

¹⁾ Numită astfel după tatăl ei, căci numele dat ei de părinți era Eumedida. Ea compuse enigme în versuri hexametre, despre cari unii din autorii vechi vorbesc cu laudă.

a spăla picioarele amicilor și străinilor, cari veneau la vre un ospet în casa părinților săi.

Cleobul fu ales spre a governa micul stat al Lindienilor, și-și împlini această misiune așa de lesne, ca și cum ar fi avut o singură familie de condus. El depărtă din sînul statului tot ce ar fi putut atrage răsboiul și conservă totdeauna cea mai perfectă înțelegere, nu numai între cetățenii săi, dar și cu străinii. Meritul lui cel mai mare în litere era de a explica și a propune cu subtilitate tot felul de cestiuni enigmatice.

El a lătit și a făcut faimos în Grecia acest obicei al enigmelor, pe care-l învățase de la Egipteni; tot el este autorul și al enigmei următoare:

«Este un tată cu douăsprăzece fete și fie care din ele are câte alte treizeci de fete, de o frumuseță extraordinară, jumătate albe, jumătate negre cari, fiind nemuritoare, mor în toate zilele ¹⁾).

Tot el a făcut și epitaful regelui Midas, unde laudă foarte mult pe acest rege. Unii l-au atribuit, cu nedreptate lui Omer, care fu cu mult mai înaintea lui Midas.

Cleobul zicea că virtutea stă mai cu deosebire în depărtarea de nedreptate și de celealte viciuri.

El mai zicea, că în toate lucrurile cineva trebuie să păzească ordinea, timpul și măsura.

Că, spre a gonî marea nebunie, ce domină în toate

¹⁾ Anul.

statele, trebuie să se oblige fie care cetățean a trăi după condițiunea sa.

Că nimic nu era mai comun în lume decât ignoranța și vorbitorii de lucruri deșerte.

Siliți-vă, zicea el, să aveți totdeauna simțeminte înalte, și nu fiți nici ingrati nici infideli. Faceți bine și inamicilor și amicilor voștri; căci astfel veți conserva pe unii și veți câștiga poate pe ceilalții.

Înainte de a eși din casă gândește-te totdeauna la ceea ce ai să faci; și după ce te vei întoarce, cercetează numai decât și treci prin minte-ți tot ce ai făcut.

Vorbește puțin și ascultă mult.

Nici odată nu vorbi rău de nimeni.

Învăță totdeauna pe alții ceea ce crezi că este raționabil și bine.

Nu te da cu totul în puterea plăcerilor.

Impacă-te cu inimiciei tăi, dacă ai; nu face nici un lucru cu pripire.

Aplică-te a-ți crește copiii bine.

Nu râde nici o dată de cei nenorociți.

Nu te îngînfa, când îți râde norocul; precum asemenea nu te moleși de tot, când îți arată spatele.

Căsătorește-te totdeauna dupe potriiva condițiunii tale, căci de vei lua o femeie de o treaptă mai ilustră de cât a ta, vei avea atâția stăpâni, câte rude va avea ea.

El mai zice, că trebuie să avem o deosebită grijă pentru fete, și că nici odată nu trebuie să le mări-

tăm decât numai când se fac fete prin vîrstă și femei prin judecată și prin purtare.

Cineva se nu-și laude nici se-și certe vreo dată soția de față cu oamenii; căci într'una este slăbi-ciune, și în cealaltă brutalitate și nebunie.

Cleobul aflând că Solon își părăsise țara cu totul, făcù toate mijloacele spre a-l trage lângă sine, și-i scrisă următoarea epistolă :

«Știu că ai o mulțime de amici, cari toți își au casele deschise pentru tine. Eu înse socotesc, că nicăeri nu-ți poate fi mai bine decât la Linda, care este un oraș maritim de tot liber. Aci nu vei avè se te temi întru nimic de Pisistrat și toți amicicii te vor putè visita în deplină securitate.»

Cleobul știu se păstreze tot felul de avantagie într'o condițiune modestă și într'o viață liberă de turburările lumii.

El a stat bărbat fericit, tată fericit cetățean fericit, filosof fericit, și murì la vîrsta de 70 de ani, după ce fu onorat în tot cursul vieții sale. Lindienii aratară multă părere de rău la pierderea lui, și-i făcură un mormînt strălucit, pe care săpară o inscripțiune în onoarea memoriei sale.

A N E C D O T E

Inimicii năvălisără în Priene, patria lui Bias, unul din cei șapte înțelepți ai vechimei, și toți câți

scăpară de cruzimea războiului, fugeau încărcăți de prețioasele lor averi.—Pentru ce n'ai luat cu tine nimic din bunurile tale? întrebare ei pe Bias.—*Toate bunurile mele cele mai prețioase eu le port cu mine,*—răspunse filosoful. Pentru că acestea erau bunuri, cari se află în mintea și inima omenească, pe cari nu le pot nimici nici oamenii nici zeii, și cari ne sunt la îndemână acasă și nu ne părăsesc în pribegie.

Anacharsis, voind să critice cu fineță năravurile contemporanilor săi, asemăna legile cu pânzele de păianjen. Pentru că precum acestea opresc animalele cele mai slabe și lasă să treacă pe cele mai tari, așa legile constrâng pe cei umili și săraci, nu obligă inșe pe cei avuți și puternici.

Olimpia, mama lui Alexandru cel Mare, ceru într'o zi fiului său moartea unui nevinovat, și ca să-l înduplece, îi adusă aminte sacrificiele sale de mamă.—*Altă resplată cere, prea bună mamă,*—răspunse cu înțelepciune regele; — *nici o binefacere nu se poate asemăna cu mântuirea unui nevinovat.*

Metellu Piu, pe când purta războiul în Spania, fiind întrebat, ce are să facă în ziua următoare? — *Dacă tunica mea*—răspunse—*ar pute comunică această, așa arde-o.*

Un spartan, fiind învins de rivalii săi în alegerea magistraților, zise: *sunt foarte vesel, că patria mea are cetățeni mai buni de cât mine.*

Un alt spartan, fiind ris de unii, că mergea schiop la răsboiu, le răspunse: *eu am de gând să mă lupt iar nu să fug.*

— Unde-ți este curagiul? — întrebă cine-va pe un gascon, care fugia din luptă.

— *In picioare,*—răspunse gasconul.

P e t r u R a r e ș a l e s D o m n .

(Tradițiune, din colecțiunea lui I. Neculcea).

Când au pus țeara ântâiu domn pe Petru Vodă Rareș, el nu era acasă, ce se întâmplase cu măjile lui la Galați, la pește; și au trimis boierii și mitropolitul haine scumpe domnești și caretă domnească, cu slujitori, unde l'ar întâmpina să-l aducă mai îngrabă la scaun, să-l puie domn. Deci el întorcându-se de la Galați, au fost ajuns la Docolina de au rămas acolo cu zece cară cu câte șese boi carul, pline de pește. Și peste noapte au visat un vis, precum dealul cel de cea parte de Bêrlad și dealul cel din coace era de aur cu dumbrăvi cu totul și tot săltau, jucau și se plecau, se închinau lui Rareș; și deșteptându-se din somn dimineața au spus visul argaților săi celor ce erau la cară. Iar argații au zis, «bun vis ai visat jupăne; că cum om sosi la Iași și la Suceava, cum om vinde peștele tot».

Și au și înjugat carăle dimineața, și au purces

Petru Vodă înaintea carălor, și când s'au pogorît în vadul Docolinei, l-au și întimpinat gloata, și au început a-i se închina; și l-au îmbrăcat cu haine domnești. Iar el s'au zimbit a rîde și au zis că, «de mult așteptam eu una ca aceasta se-mi vie». Și când au purces de acolo, argații lui i-au zis, «dară noi ce om face, doamne cu cărăle cu peștele». Iar el a zis, «să fie cărăle cu pește cu boi, cu tot, a voastre; și veniți după mine, să vă fac cărți de scuteală, să nu dați nimica în zilele mele.»

DOCHIA ȘI TRAIAN

(Legendă națională, versificată de G. Asachi).

I.

Intre piatra detunată
 Ș'al sêhastului picior,
 Vezi o stâncă ce-a fost fată
 De un mare domnitor.
 Acolo de rea furtună
 E locașul cel cumplit,
 Unde vulturul rêsună
 Al sêu cântec amorțit.
 Acea doamnă e Dochia;
 Zece oi al ei popor;
 Ea domnește în vizunie
 Peste turme și păstori.

II.

La frumusețe și la minte
 Nici o jună-i semăna;
 Vrednică de al ei părinte,
 De Decebal ea era.
 Dar când Dacia a împilat-o.
 Fiiul Romei cel mărit,
 Pe cel care ar fi scăpat'o
 De-a iubi a juruit.
 Traian vede astă zină;
 De și e învingător,
 Frumuseței ei se'nchină,
 Se subjugă de amor!

III.

Impăratu 'n zădar cată
 Pe Dochia a'mblânzi;
 Vězënd țeara ferecată
 Ea se 'ndeamnă a fugi.
 Prin a codrului potecă
 Ea ascunde al ei traiu,
 Acea doamnă tinerică
 Turma paște peste plaiu;
 A ei haină aurită
 O preface în șaiag,
 Tronu-i iarba înverzită,
 Scheptru-i este un toiag.

IV.

Traian vine 'n astă țeră
Și, a birui deprins,
Spre Dochia cea fugară
Acum mâna a întins.
Atunci ea cu graiu fierbinte
«Zamolsis, o zeu!—striga—
«Te jur pe al meu părinte,
«Astă-zi, rog, nu mă lăsa!»
Când întinde a sa mână
Ca s'o strîngă 'n braț Traian,
De-al ei zeu scutita zină
Se preface 'n bolovan.

V.

El, petroasa ei icoană
Nu 'ncetează a o iubi;
Pe ea pune-a sa coroană,
Nici se poate despărți.
Acea piatră chiar vioaie
De aburi copere-al ei sîn,
Din al ei plâns naște ploie,
Tunet din al ei suspin.
O ursită o priveghiază
Și Dochia dese-ori,
Peste nouri luminează
Ca o stea pentru păstori.

STEJARUL ȘI TRESTIA

(Analiză literară de Batteux).

La Fontaine punea în rîndul celor mai bune fabule ale sale pe cea a stejarului și trestiei. Înainte de a o ceti să încercăm a afla, cari ar fi ideile ce natura ne presentă despre acest subiect. Să mergem înainte, ca să vedem dacă autorul va urma aceeași cale ca noi.

Îndată ce ni se spune despre stejar și trestie, suntem isbiți de contrastul între mare și mic, între tare și slab. Iată ideia care ne este dată prin însuși titlul fábulei; am fi surprinși dacă în narațiunea poetului am afla contrariul acestei idei, că adică să atribue trestiei tăria și mărimea, iar stejarului micimea și slăbiciunea; am reclama drepturile naturei și am zice, că ea nu e bine respectată, nu e bine imitată; autorul e dar legat prin acest singur titlu.

Presupunînd că aceste două plante vorbesc între sine, înțelegem că stejarul trebuie să vorbească cu sumeție și incredere, trestia cu modestie și simplitate; însăși natura cere aceasta.

Inse cum se întîmplă totdeauna, că acei cari iau un tón sumeț, sunt proști și că oamenii modești au dreptate, n'am fi surprinși nici contrariați de am vedè sumeția stejarului pedepsită și modestia trestiei cruțată. Dar această idee e învêlită în împrejurările

unui eveniment, care încă nu ni-l închipuim. Să vedem cum îl desvoltă autorul :

Stejarul zise într'o zi trestiei:

«Ai cuvînt de a acuza natura.»

Vorbirea e directă și vie, începutul e dramatic; credem a auzi pe înșiși actorii. Al doilea vers conține propunerea subiectului și arată care va fi tonul întregii fabule; stejarul arată deja simțemînt și compătimire, înse acea compătimire sumeață, prin care cineva dă celui nefericit să înțeleagă superioritatea sa față cu el.

O păsărică pentru tine este o grea povară.

Această idee de slăbiciune este vie și foarte umilitoare pentru trestie, ea este un fel de insultă.

«Cel mai mic vînt, care

Increțește fața apei.

Te apleacă la pămînt.

Este aceeași cugetare, subt o altă imagine. Poetul nu raționează decît prin exemple; acest mod de expresiune este cel mai sensibil, pentru că se adresează închipuirii și judecății totdeodată. Aceste versuri sunt dulci; se pare că stejarul se coboară la tonul de bu-nătate din cauza milei pentru trestie. El vorbește de sine cu totul altfel.

«Fruntea mea înse, asemenea Caucasului,

Nemulțumită de a opri razele soarelui,

Infruntă puterea vijeliei.

Ce nobleță în imagini! ce mândrie în expresiuni!
Fruntea mea însă, turnură pompoasă; *asemenea Caucașului*, comparațiune iperbolică; *de a opri*, înseamnă un fel de domnie și de superioritate, asupra cui? asupra soarelui însuși; *a înfrunța*, nu înseamnă numai a se opune, ci a se opune cu dispreț. Aceste trei versuri formează un contrast cu cele trei de mai nainte atât în privința armoniei cât și a ideilor.

«Totul îți este crivăț, totul mi se pare zefir.

Stejarul revine asupra paralelei sale atât de măgulitoare pentru amorul său propriu, și pentru a o face mai simțită o reduce la două scurte propozițiuni: *Totul pentru tine e crivăț, mie totul mi se pare zefir*. Contrastul e observat pretutindeni, până și în armonie: *Totul îmi pare zefir* e mult mai dulce de cât: *Pentru tine totul este crivăț*. Scurtimea frazei o face cu atât mai energetică.

«Cel puțin dacă te ai naște la adăpostul frunzișului,
 Cu care eu acoper vecinătatea,
 N'ai avè atâta de suferit;
 Eu te-ași apăra de furtună.

Sumeția stejarului e saturată, el ia iarăși atâtaiul ton de compătimire. Câtă plăcere a-și atribui cineva rolul de protector.

«Dar tu răsari de cele mai adeseori
 Pe umedele margini ale domniei vinturilor.

Această turnură e poetică și încă chiar de poezie înaltă, ceea ce nu șede rău în gura stejarului.

«Natura mi se pare foarte nedreaptă cu tine!»

Aceasta e conclusiunea, care o pronunță stejarul, cu un ton de milă, care îndatorează.

Așteptăm cu nerăbdare răspunsul trestiei. La Fontaine, care a știut deștepta interesul, îl va ști și mulțămî. Răspunsul trestiei va fi polit, înse sec și aceasta nu ne va surprinde.

«Compătimirea ta, îi răspunde planta,
Vine din o inimă bună.

Acesta e contrariul adevărului; trestia n'a voit a-i spune, că ea vine din sumeție, ci a dat numai să înțeleagă, că ea a esaminat și a văzut isvorul; stejarul trebuia să înțeleagă aceste vorbe. Cele ce urmează sunt seci și amenințătoare.

«Dar părăsește această grije:

Vînturile-mi sunt mai puțin de temut de cât ție.

Eu mă îndoiesc și nu mă rup. Tu până acum

Ai resistat, fără a strîmba spinarea,

Cumplitelor lovituri;

Dar se vedem sfîrșitul».

Incheierea nu e lungă, dar este energetică. Actorii nu mai au nimic a-și zice; poetul trebuie să termine narațiunea. El ea tonul istoriei și descrie o furtună furioasă:

Zicând aceste vorbe,
De la marginea orizonului aleargă cu furie
Cel mai cumplit din fiii
Ce Nordul a purtat până atunci în pantecele sale.

Vîntul vine de la extremitatea orizonului cu orepiziune crescândă; aci este o imagine. In loc de a zice *vîntul suflă de la nord*, poetul îl personifică și astfel innobilează ideia.

Arborul resistă trestia se pleacă.

Iată cei doi actori în situațiune paralelă.

Vîntul își îndoiește puterile,
Așa în cât desrădăcinează stejarul,
Al cărui cap se înalța până la cer
Și ale cărui picioare atingeau de imperiul morților.

Aceste versuri sunt frumoase; antitesa și iperbola, care se află în cele două din urmă, le face sublime.

Poetul, cum vedem a urmat ideile, ce subiectul presentă de sine, și în aceasta stă adevărul narațiunii sale. Inse el a știut îmbrăca fondul cu toate podoabele ce-i conveneau; și în aceasta stă frumusețea fabulei. Cugetările, espresiunile, intorsăturile sale sunt în deplină armonie cu subiectul: toate părțile sunt la locul lor și legate între sine prin ordinea logică a cugetărilor și prin forma stilului. Prin aceasta ele ne presentă un tablou al artei, în care totul e grație și adevăr. Adauge la acestea simțemîntul care domnește pretutindeni, care însuflețește

totul de la un capet la celalt. Această bucată are tot ce se poate dori pentru o fabulă perfectă.

(Asemeni analise se vor face ântâiu oral în clasă, apoi în scris, din crestomatie).

DEPRINDERI

relative la genul narativ.

Moartea lui Longin

(Narațiune istorică).

Ruperea păcii de cătră Decebal după ântâiul războiu cu Traian. — Inceputul celui de al doilea războiu. Luptele, apropierea de Sarmizegetusa, cursa înținsă lui Longin.—Decebal propune lui Traian prin un sol pacea cu anumite condițiuni, între cari liberarea lui Longin.—Situațiunea grea a lui Traian și răspunsul său plin de tact.— Planul lui Traian și Longin, procurarea veninului prin un libert, trimiterea unui sol cu scrisoare secretă la Traian sub pretext de a mijloci pacea. — Realizarea planului peste noapte; esemplu de mare virtute civică.

Luarea Sarmizegetusei.

(Narațiune istorică).

Romanii se apropie de capitala Daciei.—Furia lor la vederea capului lui Longin pe zidurile cetății.—

Lupta, incendiu, măcel.— Eroismul Dacilor, și a femeilor lor, cari aruncau săgeți și apă fiartă de prin ferestre asupra Romanilor. — Căldarea cu venin și moartea.—Sinucidiul lui Decebal.— Comorile sale— Alți Daci părăsesc patria cu familiile, turmele și toată averea lor.

Lupta de la Călugăreni.

(Narațiune istorică).

Motivele ei — Oprirea Turcilor de a trece Dunărea timp de o lună.— Surprinderea pe la spate, retragerea lui Mihaiu și alegerea locului de luptă.— Neegalitatea numerică a oștirilor; așteptarea deșartă a ajutoriului promis. Hotărîrea lui Mihaiu de a începe lupta singur. Rugăciunea; fapta sa erocică și aproape miraculoasă pentru a încuragia pe ai săi și a înspăimânta pe inimici; lupta. — Retragerea.

COAJA DE NUCĂ.

(Narațiune din viața privată).

Plăcerea unui unchiș de a aduna în jurul său pe nepoții sei și a le povesti — Ospătarea cu nuci într'o seară.— Incercarea furilor de a despoia peste noapte acea casă și deșteptarea stăpânului prin sgomotul cojilor de nuci, rămase pe podele.

(Elevii vor face și alte narațiuni, din istoria generală, istoria națională, sau din viața privată, ori

din propria lor experiență, de la sine sau dupe ideile date; d. e. *Intrarea lui Mihaiu în Alba Iulia, Moartea lui Mihaiu, Moartea lui Stefan cel Mare, Luarea Plevnei, Luarea Griviței; Lupta de la Slivnița (între Bulgari și Sârbi); Luarea Constantinopei, ș. a. O călătorie, Inaugurarea unei școli comunale, Serbarea unei aniversare în familie. Serbarea crăciunului cu obiceiurile sale. Serbarea paștilor cu obiceiurile sale. Serbarea unui cules de vii ș. a.)*

S i m i o n B ă r n u ț .

(Biografie).

Născut în 1808, în Bocșa română, în Transilvania, comitatul Crasna. Tatăl său cântăreț la biserică. Studiă acasă, în Șimleu, gimnasiul și liceul în Carei și Blaj; totdeauna primul. La 1831 profesor în Blaj de fizică și istorie. Făcându-se preot, trecu în 1835 ca director la seminar (facultatea teologică) și ca notar consistorial. După 3 ani preferă a fi numit profesor de filosofie în liceu, și cel de'ntâiu propuse filosofia în l. română. Neînțelegerea și procesul cu Lemeni.

Destituirea și eliminarea din Blaj împreună cu altor 3 profesori și 12 studenți de teologie. Student de drept în Sibiu. Anul 48, epoca de glorie politică a lui Bărnăț.

Confusia Românilor în privința unirei cu Ungaria; proclamațiunea anonimă a lui Bărnăț pentru un

congres național. Propaganda prin tinerime. Popularitatea lui Bărnăț. Adunarea de la Dumineca Tomii.

Primirea entusiastică a lui Bărnăț de popor. Cuvintele lui către popor și efectul acestora. Propunerea. Adunarea de la 3 (15) Maiu pe câmpul libertății. Discursul și propunerile lui Bărnăț. Rolul său în evenimentele următoare. Continuarea studiilor juridice după revoluțiune la Viena și la Pavia. La 1855 profesor de filosofie și de dreptul natural la universitatea din Iași. Profesoratul 1864, retrăgându-se la locul natal moare. Operele sale.

A v r a m I a n c u .

(Biografie).

Născut în Vidra la 1824, din părinți iobagi, înse cu stare bună. Părintele său era fruntaș și totdeauna primar al comunei. La casa lui se afla ori când cafea, vin, apă de Borsek, păstrăvi, vînături și aci călătoriul avea cea mai bună ocasiune se vadă, că ospitalitatea e o virtute tradițională a Românilor.

A. Iancu primii o educațiune mai aleasă de cât mulți nobili.—Copilăria și instrucțiunea elementară.

Studiele liceale și juridice în Cluj. — Buna primire în societatea ungurească.—Discuțiuni naționale cu studenții unguri. — Practica la tabla regească (curtea de apel), în 48, la Tîrgul Murăsului.—Propaganda congresului național.—Autoritatea lui Iancu între tinerime și între poporul muntean. Venirea lui

cu 10,000 de munteni la adunarea de la 3 (15) Maiu.—Rolul său în luptele din 1848 și 9. — În-
tîlnirea cu Vașvari în casa părintească și impresi-
unea ce au făcut vorbele și natura lui Iancu asu-
pra oaspelui său. — După revoluțiune: refuzul deco-
rațiunii oferite de împăratul Austriei; — nepresenta-
rea sa la venirea împăratului în Transilvania; — bă-
nuiala și închisoarea în Alba Iulia; — scena fatală
din închisoare; — transportarea lui după 3 zile la
Sibiu; — buna primire în familia Măcelariu; refuzul
unei grase funcțiuni în Viena; — mărimea sufletului
său; — întunecarea minții. — Rătăcirea prin munți. —
Inmormântarea la 1873 în Țebea, sub stejarul lui
Horea. — Avera sa lăsată națiunii, pentru fondul unei
facultăți juridice române. — Casa sa în Vidra pustie.

(Asemenea acestora se vor face, dupe ideile date,
și alte biografii, d. e. a lui Solone, Socrate, Cicero-
ne, Virgiliu, Ovidiu; sau, la Români, a lui Asachi,
Eliade, Tudor, C. Negruzzi, C. Negri, Bălcescu ș. a).

T E M I S T O C L E

(Schiță de anecdotă).

Temistocle, esilat din Atena, caută refugiu la Ad-
met, regele Moloșilor. De aci, fiind cerut de Atenieni,
fuge la cel mai mare inamic al său, la regele Per-
șilor. Acesta-l primii cu generositate și-i dete 3 ce-
tăți: Lampsacul, Magnesia și Miunte.

Temistocle trăește mulțamit în Magnesia, când în

urma înaintărilor continue ale Atenienilor în Asia, regele le declară război și numește comandant pe Temistocle. Lupta simțemîntului de recunoștință și a acelui de iubire a patriei. Sacrificiul zeilor, îmbrățișarea copiilor și luarea veninului.

Poetul Filoxen și regele Siracusei.

(Schiță de anecdotă).

Dionisiu, tiranul Siracusei, nemulțămît cu laudele de mare căpitan și om de stat, voia să treacă și mare poet. Admirațiunea și uimirea învățaților și poezilor curtezani la lectura poemelor sale. Francheta poetului Filoxen. Inchisoarea lui și eliberarea la intervenirea amicilor. Banchetul lui Dionisiu la care, în semn de conciliațiune, invită și pe Filoxen. Regele alege compozițiunile sale poetice, cari le credea mai bune, și cetindu-le, dorește a ști părerea lui Filoxen.

Poetul, fără a zice alt ceva, se întoarce către păzitorii din jurul mesei și le zice: reconduceți-mă în închisoare: Efectul vesel al acestei glume nobile și ingenioase.

Alexandru și medicul său.

(Schiță de anecdotă).

Ajungând în cetatea Tars, pe mijlocul căreia trece râul Cidnu, renumit pentru limpezimea și umbrele

lui, Alexandru, înferbîntat de căldura verii, se scaldă în acest rîu.—Inbolnăvirea.—Graba lui de a se vindeca și a continua luptele.—Medicul său Filip se-afere a-i pregăti un medicament drastic.—Epistola lui Parmenione, a unuia din generalii lui Alesandru, în contra medicului Filip.—Regele ținea scrisoarea ascunsă, și când intră medicul cu medicamentele, ia paharul adus de medic, îl bea până în fund și cu cealaltă mână îi dă scrisoarea, în care medicul era acuzat de trădător.

(Asemenea acestora se vor desvolta întîmplări caracteristice din viața oamenilor celebri, d. e. Fabriciu și învătătoriul tradător; Fabriciu și Pyrrhus, Napoleon I și neguțatoarea de fructe; Tînerul generos de la puntea Adigelui, care-și espune viața pentru scăparea unei familii amenințate a se înneca și apoi refuză premiul destinat pentru acest scop; Vlad Țepeș și neguțatoriul din Florența; Stefan cel Mare și țiganul Tolpa, ș. a.)

CAPITOLUL II.

GENUL DIDACTIC

38. Impărțirea lui.

În înțeles larg, acest gen coprinde în sine toată literatura, pentru că ori-ce scriere, literară sau scien-

țifică, ne instruește. În înțeles mai restrâns, genul didactic coprinde toate scrierile de literatură proaică, afară numai de cele istorice și retorice, cari formează două genuri deosebite. În înțeles și mai restrâns, prin scrierile didactice înțelegem numai cele făcute înadins pentru instrucțiunea tinerimei în scoale. Aici tratăm genul didactic în cel de al doilea înțeles.

Obiectul scrierilor didactice este știința în general. Știința se deosebește de cunoștințele vulgare prin aceea că ea este dezvoltarea și completarea acestora prin observațiune și experimente și este espusă în ordine sistematică.

S'au încercat diverse clasificări ale ramurilor științei, dintre cari cele mai noue și mai însemnate sunt ale lui A. Comte și H. Spencer, doi mari filosofi ai veacului nostru. Spencer împarte științele în *abstracte*, cari se ocupă cu *formele sub cari ne apar fenomenele*, în timp sau în spațiu, cum sunt *Logica* și *Matematecele*; în *abstracte-concrete*, cari tratează despre înseși fenomenele, studiate în elementele lor, cum sunt *Mecanica*, *Fisica*, *Chimia*, ș. a.; și în *concrete*, cari se ocupă cu fenomenele în totalitatea lor, cum sunt *Astronomia*, *Geologia*, *Psichologia*, *Fiziologia* ș. a.

Pentru mai ușoară înțelegere, noi vom împărți literatura didactică în opere *filosofice*, *literare* și *științifice*.

39. Scrierile filosofice.

Filosofia are un teren foarte întins; ea îmbrățișează toată natura, înse fundamentul și centrul ei este viața intelectuală și morală a omului. Ramificațiunile ei sunt:

1. *Psichologia*, sau știința sufletului, cu toate simțimentele și pasiunile sale, cari formează obiectul de studiu atâtor opere literare.

2. *Logica*, sau știința rațiunii, a legilor și formelor cugetării; în strînsă legătură, de o parte cu matematicile, de alta cu filologia.

3. *Morala*, sau știința despre motivele acțiunilor omenești, cari sunt obiectul principal al poesiei epice și dramatice, în literatura estetică, și al istoriei.

4. *Estetica*, sau știința despre frumuseță și plăcerea estetică.

5. *Pedagogia*, sau știința educațiunei.

6. Tot de sfera filosofiei ține *economia politică*, *jurisprundența* și *filosofia dreptului*.

Afară de aceasta, ori-care știință are filosofia sa, prin care se înțelege espunerea principiilor ei fundamentele și a raporturilor ei cu alte științe.

Ca o parte a filosofiei se consideră și *metafisica*, nume dat de Aristotele (tă meta tă fvsika, cele ce urmează dupe fizică). Ea coprinde ipotezele ce se pot face despre suflet, despre natura și destinațiunea vieții pe temeiul datelor științei. Ca părți ale metafisicei erau considerate *psichologia rațională* (ipoteze despre

suflet, despre *substanța lui*, despre *nemurire* ș. a.); *filosofia naturii* care tratează despre legile naturii, despre materie, timp, spațiu ș. a. *teologia naturală* sau *teodiceia* (despre Dumnezeu, providență, ideal, nemărginit).

Istoria filosofiei începe la Elini. Primii filosofi, numiți, înainte de Pythagora, *înțelepți*, (*sofoi*), nemulțumindu-se cu tradițiunile mitologiei și visurile poezilor, căutară a-și explica în mod rațional, prin judecată, iar nu prin fantazie, originea lumii și a vieții și legile existenței.

Filosofia era atunci *știința naturii*, un fel de *fizică* sau, cum se numește uneori *fiziologie*. Cu *Socrate*, considerat ca cel mai mare înțelept al anticității, filosofia deveni morală, luând ca punct de plecare și ca obiect principal al studiului său pe om și destinațiunea lui.

Platone (420-347 a. c.) elevul lui *Socrate*, dezvoltă filosofia acestuia în dialogurile sale, poetice — filosofice, împrumutându-i forma dialogică, îndatinată de maestrul său în conversațiunea cu elevii. *Platone*, filosof idealist, și elevul său *Aristotele*, realist, înălțară filosofia elină la cea mai mare dezvoltare în anticitate.

După ei studiul filosofiei se mărginește iarăși mai mult asupra moralei și se ramifică în trei direcțiuni: *scoala scepticismului*, al cărui părinte este *Pyrrhon*; *scoala stoică*, care considera ca scop al vieții virtutea și al cărei cap e *Zenone*, contemporan cu

Socrate; și *scoala epicureică*, care pune scopul vieții în plăcere și al cărei întemeietor e Epicur (341-570 a. c.)

Aceste două scoale erau foarte răspândite între Romani, epicureismul prin *Lucretiu* (95-51), care în poema sa «*De rerum natura*» a înfrumusețat și popularizat această filosofie; și prin *Horatiu*, cel mai filosof din poezii romani, amicul lui Maecenas. Din poeziile lui Horatiu se află importante estrageri de maxime filosofice, d. e. cea de Vogel, intitulată «*înțelepciunea vieții*» (*Die Lebensweisheit*). Cei mai însemnați autori de scrieri filosofice propriu zise sunt la Romani *Cicerone* (107-40 a. C.), de la care avem două cărți despre morală: *Despre binele suprem* («*De finibus bonorum et malorum*») și *Despre datorii* («*De officiis*»); și frumoasele dialoguri «*De senectute*», «*De amicitia*» și «*Tusculanae quaestiones*»; *Marcu Aureliu* «*Despre sine însuși*»; *Seneca*, învățătorul lui Nerone; și *Boetius* (470-527 a. c.), «*De consolatione philosophiae*».

În timpurile moderne cei mai însemnați filosofi sunt *Descartes*, *Bacone de Verulam*, *Montaigne*, (în interesantele sale *Essais*), *Locke*, *Spinoza*, *D. Hume*, *Kant*, și în veacul nostru. *Auguste Comte*, *H. Spencer*, *Schopenhauer*, *Stuart Mill* ș. a.

Partea filosofică în literatura noastră este puțin dezvoltată. Între scrierile cele mai vechi aflăm *învățăturile lui Neagoe Vodă* (1512-1521) către fiul său Teodosiu, «*Despre datoriile domnilor*»; «*Divanul*

sau gâlceava înțeleptului cu lumea», de D. Cantemir, foarte rău tradusă și plină de spirit teologic-ascetic; «*Ceasornicul domnilor*», de N. Costin, filosofie morală-politică.

În timpul nostru distingem: un tratat psihologic popular, în limba germană, sub titlul «*Einiges Psychologische*», de T. Maiorescu, scrierile filosofice ale lui V. Conta; și câte-va manuale, din cari cele mai bune sunt: *Logica* de T. Maiorescu, *Psychologia*, de I. Găvănescu, și alta de I. Popescu.

Filosofia a avut totdeauna o influență supremă asupra culturii și civilizațiunii. În diversele curente ale literaturii și artelor și chiar a evenimentelor politice din anumite epoce, se vede influența filosofiei domnitoare în acel timp. D. e. revoluțiunea franceză de la 1792, care a schimbat fața Europei, este pregătită prin scrierile lui Montesquieu, Voltaire și Rousseau.

Economia politică, ale cărei începuturi se află deja în *Morala și Politica* lui Aristotele și în *Economicele* lui Xenofon, a devenit adevărată știință numai de la *Adam Smith*, din veacul trecut, al cărui op poartă titlul *Despre bogăția națiunilor*. — La noi cele mai însemnate scrieri în această știință sunt: ale lui Dionisiu P. Marțianu: *Studie sistematice în economia politică, Naționalitatea și proprietatea, România și coloniștii germani* și alte studii importante, publicate în *Analele statistice și economice ale României*. Avem apoi un manual de *economia politică*

de I. Strat; *Studii economice* de A. D. Xenopol, *Convorbiri economice* de I. Ghica în 3 volume; și interesantele studii de P. Aurelian, publicate în *Revista științifică*, în *România*, *Bucovina*, *Economia națională* și alte ale sale scrieri.

40. *Literatura aforistică.*

Aforisme, de la *aforizein* a despărți) se numesc propozițiuni sau frase scurte, cari, într'un stil concis, cuprind cunostințe și cugetări separate, sub formă de principie, maxime, sau regule generale, din felurite ramuri ale științelor. Sunt, de exemplu, colecțiuni de *aforisme juridice*; în istoria științelor sunt celebre *aforismele de medicină* ale lui Hippocrate; dar mai cu seamă ideile morale și înțelepciunea practică a vieții sunt exprimate în această formă, sub nume de *maxime*, *sentenții*, *parenese* (îndemnuri, *paraineses*), *apoftegmate* (*apofthegma* esplicare, zicere ingenioasă, *acute dictum*) și altele.

Din această cauză considerăm literatura, numită dupe formă, aforistică, ca ținătoare de filosofie. Distingem două specii de aforisme: *proverbiile* și *maximele*. Asemeni acestora sunt încă *idiotismele* și *cimiliturile*; înse idiotismele, sunt numai forme de cugetare, proprie unei limbi, iar cimiliturile sunt jocuri de spirit.

Definițiunea proverbiilor, ca vorbiri metaforice, s'a arătat la «*Figuri*». Aci vom arăta deosebirea lor de

maxime și idiotisme, cum și însemnătatea și istoria lor.

Insemnătatea, etimologia și istoria proverbielor.— Proverbiile au fost din antichitate obiectul unui studiu serios al oamenilor erudiți, atât pentru cuprinsul lor, în care se vede desvoltarea spontană a ideilor și simțimentelor morale ale poporului, cât și pentru forma lor, în care se păstrează cuvinte și forme vechi ale limbei. Proverbiile, în sensul cel mai întins sunt cunoscute sub deosebite numiri. Numirea de *proverbiu* înseamnă o formulă scurtă, destinată a ține loc de o cuvîntare întreagă (*pro verbo*). Ele se mai numiau și *sentenții* (*sententia*) și *adagie* (*adagium*), pentru înțelesul lor și pentru valoarea lor de a servi ca regule de lucrare și bună purtare (*ad agendum*). Grecii le numiau *gnomai* adecă sentenții; și formaseră din ele un gen de poezie deosebită, numită *poesia gnomică*. Ei le mai numiau încă și *parerii* (*paroimia* de la *parà*, lângă *în* sau *de la*, și *oimos drum*) pentru că ei aveau datina de a scrie asemeni maxime pe pedestalele statuelor lui Mercuriu. pe ziduri și pe alte monumente, mai ales pe marginea drumurilor, ca să le facă accesibile și să le întipărească în memoria trecătorilor.

Mulțimea colecțiunilor de proverbie sau sentențe arată importanța ce li se da încă din cele mai vechi timpuri. Plutarch, ale cărui tratate de morală sunt pline de sentențe, ne spune, că ele, ca și misterele, se aflau în lecțiunile celor de ântâiu înțelepți ai

Greciei și alți filosofi, înainte și după Socrate, le prețuiau foarte mult. Scrierile filosofilor și oratorilor sunt pline de atari precepte. Din ele s'au făcut adeseori extrageri, și cele de'ntăiu cărți de morală au fost culegeri de astfel de cugetări și precepte morale, în cari adeseori ideile de morală, de politică și religione, erau contopite. Se pretinde, că însuși Aristotele, autorul moralei ca știință teoretică, ar fi lăsat o asemenea colecțiune, care însă nu se mai află.

Doi din poeții elini, *Phocilide* din Milet și *Theognis* din Megara, s'au distins ca scriitori speciali de poezie gnostică. E de observat înse, că nici în antichitate, nici azi nu se face o deosebire precisă între proverbie și maxime. În vorbirea de toate ținuturile se iau unele pentru altele.

Proverbiile erau foarte potrivite cu spiritul practic al Romanilor. Gramaticii Zenobiu, Diogenianos (în secl. II d. Cr.) și Suidas au lăsat estrageri însemnate de sentențe din scrierile lui Catone, Cicerone, Cesare, Horățiu ș. a. Se păstrează de la ei 775 de proverbie. ¹⁾ O astfel de colecțiune a rămas și de la poetul mimograf Publiu Syru, rivalul lui Laberiu în mimică. O alegere de proverbie, scrisă în distichuri elegiace, și atribuită lui Catone, era foarte răspândită în evul mediu. Cea mai însemnată colecțiune de proverbie este a lui Erasm, din veacul 16,

1) Publicate de Schott ca proverbiile lui Zenobiu și Suidas în *Paroimiai* (Anvers 1612) și de Gaisfard în *Paroemiographi graeci* (Oxford 1836.)

intitulată *Adagia*, considerată ca opera principală a acestui autor. Ea coprinde toate proverbiile cunoscute din antichitate și evul mediu. 1) În literatura ebraică sau vechiul testament sunt însemnate: *Proverbiile lui Solomon*, *cartea înțelepciunii de Isus Sirah* și ale celor doi *Eclesiasti*.

În literatura română distingem două feluri de colecțiuni de proverbie: *populare*, compilate din alte limbi, și *poporane*, adunate din graiul poporului român.

Cea mai vechie și mai bogată colecțiune populară este *Floarea darurilor*, tradusă din grecește, (italienește *Fior di virtù*) și tipărită pentru întâia dată în 1700, la Snagov. Partea cea mai mare se compune din sentințe și maxime atât ale filosofilor cât și ale părinților bisericeii, începând de la Socrate Platone Aristotele, până la Ovidiu și Juvenal, și de la Isidor și S. Augustin până la Toma de la Aquino. Multe sunt din sânta scriptură, mai ales de la Solomon, tip al înțelepciunii orientale. Esemple.

Isus Sirah a zis: ori-ce dar vei face, fă-l cu inima veselă și nu te scârbî; că mai mult prețuește cuvîntul cel bun de cât dăruirea cea mare.

Parisian a zis: vrășmașul cel mai mare ce l-ar, putè dobândi omul, este mânia lui.

Sfântul Augustin a zis: leul nu se luptă cu furnicile, nici vulturul nu prinde muște.

1) Mai pe larg despre literatura proverbiilor în *Dictionaire universel des litteratures* p. 1659, de Vapereau.

Altă carte aproape contemporană cu cea precedentă este cea intitulată *Pilde filosofesti*, tipărită în Tîrgoviște de episcopul Antim Ivireanul, la 1713. Del Chiaro, în cartea sa despre România, zice că această colecțiune a fost tradusă de el din franceza în italiana sub titlu *Maxime filosofiche*; din italienește s'a tradus în grecește și de aci în românește. Iată câteva exemple:

Nu este sêrac acela ce n'are tată, ci acela ce n'are învățatură și bună pedeapsă.

Cu vorbele cele dulci se câștigă mulți prietini.

Nebunul are inima lui în gură, și înțeleptul are limba lui în inimă.

Archir și Anadam este o colecțiune de maxime didactice, prelucrate și publicate de Anton Pann. In ele înțeleptul Archir învață pe nepotul său Anadam înțelepciune.

Mai aproape de proverbiile propriu zise de cât de maxime stă o altă carte populară: *Viata lui Bertoldo*. Este o serie de dialoguri între Bertoldo și împăratul, cari nu sunt de cât o înșirare de proverbie, ca acestea:

Apa lină și omul tăcut nu-mi place.

Corbul nici o dată nu aduce veste bună.

Cine se duce la moară, trebuie să se înfăineze ¹⁾.

Colecțiunile de proverbie adunate din viul graiu al poporului sunt: *Povestea vorbei*, cea mai vechie,

¹⁾. Vezi pentru toate aceste colecțiuni *Literatura populară română* de D-r M. Gaster, p. 197—223.

publicată de Anton Pann. În ea fie-care proverbii e preces de istorioara, care i-a dat naștere. Multe proverbie înse s'au născut din fabule, al căror re-sumat îl exprimă.

Petru Ispirescu are, ca adaus la *Basmele Românilor și o colecțiune de proverbie românești*.

Multe zicătoare și proverbie se află în cartea de G. Baronzi, intitulată *Limba română și tradițiunile ei* (Galați 1872); și în *Opincaru*, de Jipescu, ca, modele de limba și înțelepciunea țeranului român.

Un extract de zicătoare și locuțiuni proverbiale culese din unele basme românești, a publicat I. N. Jarnik, în limba germană (*Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen*, Wien 1877).

O colecțiune de proverbie românești, rămasă până azi în manuscris și despre care A. Lambrior a publicat un studiu în «Convorbiri literare», este a lui S. Goleșcu.

Cea mai bogată colecțiune, coprinzînd în sine toate proverbiile colecțiunilor anterioare, precum și altele scoase din cărți de cetire, este cea publicată de I. C. Hîntescu, *Proverbele Românilor* (Sibiu 1887). Conține 3169 de proverbie și zicători; unele modificate în vorbe de autor.

Proverbie dramatice se numeau, prin veacul 17 și 18, nescari bucăți mici teatrale, în câte un act, sau numai o scenă cu câte două persoane, destinate a proba prin acțiuni imitate din viața de toate zilele adevărul unui proverbii. Ele se terminau prin

câte o frază, care exprimă proverbiul probat. În literatura clasică vechie, *idilele* la Greci și *mimii* la Romanii erau asemenea acestor mici drame sau comedii. Această formă literară se întrebuințează și azi, însă mai dezvoltată ca în trecut. Alfr. de Musset, Octave Feuillet ș. a. au însemnat proverbie dramatice.

Maximele.—Atât în colecțiunile menționate, cât și în vorbirea de toate zilele, se confundă adeseori proverbiile cu maximele, cu idiotismele și chiar cu ghicitorile. Ele au însă fiecare însușiri particulare, prin cari se deosebesc unele de altele.

Maximele, asemenea axiomelor și definițiunilor în matematică, cari sunt evidente prin sine însele, cuprind în sine cunoștințe fundamentale, cari ocupă primul loc în mintea noastră și cari n'au trebuință să fie demonstrate. Pe ele se întemeiază celealalte cunoștințe sau lucrurile noastre, ca pe niște principii sau regule generale ale cugetării și lucrării.

Distingem maxime de drept, de filosofie, de politică, de morală ș. a. Sub numirea de maxime sau precepte se înțeleg cu deosebire cele morale.

Ele seamănă cu proverbiile, în cât și unele și altele exprimă cunoștințe generale despre moravurile omenești și despre natura lucrurilor, sau regule generale de acțiune și purtare. Se deosebesc însă de proverbie prin aceea, că maximele sunt adevărate numai în sensul propriu și nu pot fi luate în cel fi-

gurat pe când valoarea proverbielor stă în înțelesul lor metaforic. Esemple:

Ce ție nu-ți place, altuia nu face.

Cunoaște-te pe tine însu-ți.

Cel mai greu lucru este a se cunoaște pe sine însuși, și cea mai mare demnitate și glorie este a învinge relele porniri ale firei sale și a fi domn peste sine.

Iubește pe aproapele tău ca pe tine însu-ți: în aceste cuvinte se resumă toată legea.

Poartă-te și lucrează astfel, ca lucrarea și purtarea ta să poată fi lege pentru toți oamenii.

Fă bine, cât poți, tuturor; și nu face rău nimănui. (Pe aceste două maxime se întemeiază cele două virtuți fundamentale: iubirea și dreptatea).

Ori-ce bine are răul său și ori-ce rău are binele său.

Înțelept este acela, care știe alege binele din rău, și care și răul îl știe întoarce în folosul său.

Nu-ți lega inima de bunurile vieții; cine are să învețe a pierde; cine e în fericire, să învețe durerea.

Viața nu este cel mai mare dintre bunuri, dar cel mai mare dintre rele e vinovăția. (Schiller).

Lumea e o taină, viața e un vis;

Sufletelor blânde cerul e deschis, (V. Alecsandri).

Cel ce a sa viață țării sale 'nchină

Moare ca lumina în sa lumină. (Bolintineanu).

Iată spre deosebire, și câte-va proverbie:

Năravul din fire n'are lecuire.—Cine fură odată e hoț toată viața. — Câmpu-i cu ochi, pădurea-i cu urechi.—Mai bine azi un ou, de cât la paști un bou; căci până la anul ori se pierde samariul, ori moare măgarul.—Cel cu un ochiu e fericit între cei orbi, —Cine merge încet departe ajunge.—Roma uu s'a zidit într'o zi.

Afară de poesia gnostică a Elenilor și de colecțiunile de maxime și proverbie adunate din autorii clasici și cuprinse în «*Adagie*» lui Erasm, amintim aci încă următoarele colecțiuni de maxime morale și filosofice.

1) *Antologia* lui *Ioan Stobaeus* (*Anthologion* s. *Florilegium*) care împreună cu *Eclogele* acestui scriitor sunt estrase prin veacul II-lea d. Cr., din vre-o 500 de autori elini, ale căror scrieri mare parte au dispărut.

2. *Musonii Rufi Reliquiae et apophthegmata*, (rămășițele lui M. Rufu), autor filosof din veacul al II-lea d. Cr., sub Nerone.

3. *Cugetările lui Marcu Aureliu Filosoful*, intitulate *Ta eis eavton*. Un studiu foarte dezvoltat despre acest filosof și cugetările sale se află la Renan, în cartea sa «*Marc Aurel*».

4. *Manualul lui Epictet*, tradus mai în toate limbile.—Toți aceștia sunt moraliști stoici.

5. În literatura franceză *Maximele* lui *Larochefoucauld*, caracteristice prin pesimismul lor; ale lui *Vauvenargues*, însemnate prin generositatea simțe-

mintelor și optimismul ideilor ; ale lui *Chamfort*, distinși prin pătrunderea și spiritul său.

6. De literatura aforistică țin încă scrierile lui *Montaigne*, intitulate *Essais*; *Caracterele lui Labruyère*; *Cugetările lui Pascal*, însemnate prin profunditatea și spiritul lor de desperare. În toate se află pe lângă alte idei și multe precepte morale.

7. În literatura română, afară de cele menționate mai înainte dupe «Literatura populară» de dr. M. Gaster, însemnăm încă: *Filosoful indian, sau mijlocul de a trăi mai fericit în societate, maxime etice culese de un vechiu bramin* și rumânite de un scolar din St. Sava, 1835. Este o traducere dupe cartea englezului *Chesterfield*. O colecțiune de *Darvar*, tradusă din grecește ; și *Conductorul pe căile vieții în învățături morale clasice de Fr. Reiche*, tradus din grecește și corectat dupe originalul german de *Daniiopol*, (București 1852 ¹).

Foarte bogată de proverbie și maxime morale este : «*Istoria ieroglifică*» de *Dim. Cantemir*, numită astfel de la însemnarea metaforică a numelor proprie și a altor cuvinte întrebuințate într'însa. Este o lungă narațiune epică, fabuloasă, (de 387 pagine), plină de învățături morale, arătate în formă de proverbie, sentențe sau maxime, despărțite prin parentese de narațiunea istorică. Coprinsul este relativ la evenimente și persoane istorice din istoria Moldovei și Munteniei, reprezentate prin felurite nume de ani-

1) Vezi «Literatura pop.» de Gaster p. 200.

uale, între cari rolul principal îl joacă *Leul*, închipuind «partea moldovenească» și *Vulturul* «închipuind partea muntenească».

Morala fabulei, spusă la urmă, este că, ambițiunea fără măsură, ignoranța, lăcomia, viclenia și alte vițe, duc totdeauna pe oameni la rău sfârșit; că corbul vrînd să domnească în două monarhii, ajunse tributar mai micului său și că «precum toate au sfârșitul lor, așa și dreptatea vremea, locul, puterea și biruința sa își află.»

Un studiu asupra acestei cărți a publicat d-nul G. Constantinescu Rîm. (Bérlad, 1889,) sub titlul: *Vrajba dintre Cantacuzinești, Cantemirești și Brâncoveanu*. Însă el are în vedere numai partea istorică. În această scriere, ca și în celealalte ale lui Dim. Cantemir, este de regretat limba prea împestrită cu elemente străine și construcțiunile sintactice cu totul neromânești, prin cari se deosebește atât de mult de cronicarii noștri.

Ca exemple de însemnătatea maximelor, presărate pe fiecare pagină în această scriere, cităm aci câte-va.

«Că coliba în țarina sa și bordeiul în pămîntul său de cât palaturile în străinătate mai desfătate și mai frumoase a fi socotiră.

«Că întunecarea minții de cât a nopții mai grea și pierderea socotelii de cât a căii mai primejdioasă este».

«Că toți viclenii, în răutate guralivi, iară în bunătațe trândavi sunt».

«Că în curata casă a sufletului păinjina minciunii a se prinde loc nu are».

«Din inima rea rău gând purcede».

«Că adevărul, de și târziu, însă îndeșert și nedovedit a rămâne nu poate».

«Că precum dreptatea în veci astupată, așa vicleșugul până mai la urmă fără plată se rămâie nu poate.»

«Că pisma vechie este ca cariul în inima copacului.

«Că cârma la corabie, zăbala la cal, socoteala la înțelegători, sinonime sunt».

Cea mai însemnată colecțiune de cugetări filosofice morale, publicate în limba română, sunt *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*, de Arthur Schopenhauer, traduse de T. Maiorescu.

Idiotisme. — Fiecare limbă are unele construcțiuni propriie numai sie-și, cari nu se pot traduce verbal în alte limbi. Acestea se numesc *idiotisme*, precum limba însăși vorbită de un popor se zice uneori *idiomă* (dela adj. elin *idios* propriu).

Idiotisme se întemeiază pe o abstracțiune convențională, în virtutea căreia oamenii, cari vorbesc aceeași limbă, s'au deprins a nu ține seamă de întreg înțelesul material al unui cuvînt, ci numai de o mică parte, prin care acel cuvînt stă în legătură cu altele într'un idiotism, d. e., când zice Românul: *fuge mîncînd pămîntul*, el nu se mai gîndește la toate amănuntele acțiunii de a mânca, adecă la miș-

care a fălcilor; amestecare, înghițire, etc., ci numai la micșorarea obiectului consumat. Iar Francezul sau Germanul, când ar zice: *il fuit en mangeant la terre, er flieht indem er die Erde ist*, s'ar gândi la întreg înțelesul cuvântului *manger, essen*, și atunci frasa devine absurdă. Pentru aceea idiotismele nu se pot traduce. ¹⁾ Ele sunt o frumusețe a limbei, ca și proverbiile și alte figuri metaforice. În ele se manifestă geniul limbei și al poporului care o vorbește. Herder aseamănă idiotismele limbei cu olivii din dumbrava sacră, în jurul Academiei de la Atena închinată Minervei, zeiței protectoare a Elenilor. Fructele lor nu se puteau înstrăina de nimeni. Ele erau destinate a fi premiul învingătorilor la serbătorile panateneice. Scriitorii cei mai naționali sunt aceia, cari respectă mai mult geniul limbei și cari, prin urmare, întrebuintează mai mult idiotismele și proverbiile ei.

Esemples:—Imi este frig; mi-e foame; mi-e sete; mi-e dor; mi-e somn; mi-e lene; (corespunzătoare latinei clasice *este mihi liber*, în loc de *habeo librum*; fr. j'ai froid, j'ai faim etc.)—Bate câmpii.—A luat lumea în cap.—Străinilor nici le fuge, nici le muge de Români. ²⁾—Se dă de gol.—Nu-i dă mâna.—E om cu dare de mână.—Nu-l taie capul. Dă pe moarte.—Românul ține minte.—Copiii se

¹⁾ Vezi T. Maiorescu, *Critice* vol. I. p. 25—32, pasagiu reprodus în *Crestomatiile Șăineanu și Manliu* sub titlul *Idiotismele*.

²⁾ Șincal. *Cronica* a. 1332.

joacă de-a gaia, de-a poarca, de a mijotca ș. a.— Ori du-te l'al de baba.— Omuleni *ca de la tine* mulți pe *ghiață cu îi dau*.¹⁾— Ne dăm pe ghiață.— Om cu capul a mână.— Ori te poartă cum ți-e vorba, ori vorbește cum ți-e portul.— Vine de a călare. — Merge de a'ndăratele.— Nici de fugă, nici de rugă.— Este un pierde vară, un pleacă fuga, un tîrăe brâu, un papă lapte.

Multe proverbie sunt și idiotisme d. e. s'e n'ai cu el nici în clin, nici în mănec. Tot una, este, ori cu piatra de cap, ori cu capul de piatră.

Enigmele.— De literatura aforistică țin și *ghicitorile* sau *enigmele*. Ele sunt construcțiuni de vorbe cari, luate în sens figurat, exprimă la un loc un obiect deosebit, însă cu unele însușiri asemeni lucrurilor însemnate prin cuvintele combinate. Probă de agerimea spiritului, ele servesc pentru amuzare.

— Esemple.

Ștergărel vėrgat
De nori aninat. (Curcubeul)
Sunt două surori în lume
Neasemenea la nume:
Una-i albă, luminată,
Alta-i neagră întunecată;
Se gonesc prin lumea lungă
Și nu pot s'e se ajungă.

(Ziua și noaptea).

¹⁾ G. Sion.

Tot ghicitori sunt șaradele și logografele. Primele despart un cuvânt în silabe sau părți, din cari fiecare înseamnă ceva deosebit, și toate la un loc altceva.—Esemplu.

Două silabe-i unealtă,
Ce ucide adeseori ;
Cea din urmă e un verb
Cunoscut la cal, la cerb,
La săltători. (Armă-sar)

Logogriful consideră literele unui cuvânt și arată felurile înțelesuri, ce dau combinațiunile unui număr din aceste litere.—Esemplu :

Persoană sacrată,
Cu cârje ornată,
Patru slove sunt ;
Alte trei ne zic
De-un popor antic ;
Teate însemnează
Pasere, ce'n cânt
Ne tot imitează. (Papagal). ¹⁾

41. Scrieri literare-didactice.

Se numesc acelea, cari cuprind principiile literaturii și ale artelor frumoase. Cele mai însemnate scrieri în prosă de felul acesta sunt: *Poetica* și *Retorica* lui *Aristotele* la Greci; studiile literare și

¹⁾ Despre fabule și despre întreagă poezia didactică se va trata în manualul de literatura estetică.

comentariile asupra poemelor lui Omer și altor opere clasice eline, făcute de erudiții din Alexandria (236—31 d. Chr.), între cari cei mai renumiți sunt următorii trei: *Zenodot din Efes*, fondatorul criticii texturilor; *Aristofane din Bizanțiu* și *Aristarh* «al cărui nume ajunsese a fi sinonim cu acela de bun simț, de bun gust, de judecată luminată și solidă».

La Romani, *Cicerone* ne dă idealul unui bun orator în scrierea sa «*De oratore*» și *Quintilian* (40—120 d. Chr.) în «*De institutione oratoria*» arată cum oratorul trebuie să se formeze din copilărie prin educațiune.

În veacul al 14-lea s'a distins prin studiile literare asupra clasicității, care începuse a se desmormînta, celebrul poet italian *Petrarca*. În timpul renașterii o mulțime de erudiți eleni, emigrând din Constantinopole, deșteptară gustul clasicității antice și răspândiră multă lumină asupra ei.

În Franția sunt renumite *Dialogurile despre eloquență* ale lui Fenelon (1651—1715), *Elemente de literatură* ale lui Marmontel (1723—1890), *Tratatul de literatură* a lui Rollin (1661—1741, *Liceul* lui La Harpe, *Discursul despre stil* a lui Buffon în veacul trecut; iar în acest veac *Literatura dramatică* de Saint-Marc Girardin, *Filosofia artei* G. Taine.

În Germania semnalăm *Studiile* lui Winkelmann despre arta greacă; *Laocoon sau despre marginile între pictură și poezie*, *Dramaturgia*, *Epistolele antiquarice* și alte studii literare-critice ale lui Lessing;

studiile literare ale lui Herder, cum sunt: *Despre arta germană. Glasuri ale popoarilor* sau studii asupra poeziei poporane, *Despre influența artei poetice asupra morăurilor popoarilor în timpurile vechi și în cele noue, ș. a.*

În românește avem: Felurite studii despre *Limba poporană, despre cărțile poporane, despre literatura poporană*, de B. P. Hasdeu, despre *Limba și Poesia română* de T. Maiorescu: *studii și cercetări critice*, de A. Odobescu; ș. a. Studiile asupra limbii române sunt, după cele istorice naționale, cele mai numeroase la noi. Însă acestea, ca făcând parte din filologie și lingvistică, țin unele de istorie, altele de științele naturale, de și în vorbirea comună, și chiar în multe opere de erudițiune, se consideră încă ca făcând parte din literatura didactică propriu zisă atât gramatica cu părțile sale, care formează obiectul lingvisticii, cât și comentariile și studiile critice asupra scriitorilor, cari formează obiectul filologiei.

42. Literatura științifică.

Coprinde fizica, chimia, istoria naturală, medicina, cu diversele lor ramificațiuni; matematicile pure și matematicile aplicate, de cari țin mecanica, astronomia, ingineria, arhitectura cu ramificațiunile lor.

Unele științe, cum este fizica, istoria naturală, matematicile, datează din antichitate; altele s'au format în timpurile moderne, începând de la renaștere, și

unele s'au născut în veacul nostru. În veacul trecut și în cel de față însă toate științele au luat un avânt și au ajuns la o dezvoltare necunoscute înainte.

Fisica începe cu primele cercetări întemeiate pe rațiune ale filosofilor greci, cari începând de la Thales, căutau a-și explica începutul lumii și legile fenomenelor. Aristotele despărți *fisica* de cătră *metafizică*; un progres mai însemnat făcù această știință prin erudiții din Alexandria, epocă de care ține și Archimede, intemeietorul *hidrostaticii* și a *catoptricii*. În timpurile moderne, începând de la Galilei, Bacon, Descartes, Newton, *fisica* a pătruns și pătrunde tot mai adânc în misterele naturii.

Chimia se deosebește de *fisică* prin aceea, că studiază însușirile din lăuntru ale corpurilor, elementele din cari sunt compuse și legile compoziției și descompunerii lor, pe când *fisica* se ocupă numai cu însușirile și acțiunile din afară ale corpurilor, sau cu fenomenele exterioare ale naturii. Cunoștințele chimice se află încă la Egipteni, la Fenicieni, la Chinezi, cari știau pregăti unii sticla, sarea amoniacă și felurite medicamente și veninuri; alții pulbera de pușcă, alaunul, porțelanul ș. a. Ele se înmulțiră în cursul veacurilor prin observațiunile și experimentele erudiților, însă ca știință în sensul propriu al cuvântului *chimia* datează de abia din veacul trecut. Lavoisier, stabilind principiul, că nimic nu se nimicește și nimic nu se poate crea din

nimic, și prin cercetările sale introducând în experimente o rigoare și o precisiune necunoscute înainte, întemeiă definitiv știința chimiei.

Fundamentul *istoriei naturale* îl puse încă Aristotele prin a sa *istoria animalelor*. Dar numai în timpurile moderne ea ajunsese a fi o știință pozitivă și plăcută, completându-se prin alte patru științe nouă: *geologia*, care are de obiect constituțiunea, interiorul și istoria pământului; *paleontologia*, care se ocupă cu fosilele plantelor și animalelor viețuitoare odinioară pe suprafața pământului; *fiziologia*, care studiază viața și funcțiunile organelor la plante și animale; și *antropologia* sau istoria naturală a genului omenesc.

Ca o știință naturală, în strînsă legătură în special cu fiziologia, este considerată astăzi și *linguistica*. Obiectul ei sunt elementele limbei sau sunetele, rădăcinile și formele ei și raporturile dintre ele. Cu alte cuvinte, ea studiază fonetica și morfologia, sau părțile gramaticii unei limbi. Până la Schleicher aceste cunoștințe făceau parte din filologie, cu deosebire că filologia nu se ocupă decât de studiul limbilor, cari au o literatură, de oare ce obiectul și scopul ei, ca știință istorică, este analiza și explicarea operelor literare. Elementele și formele limbei sunt studiate în filologie numai întru cât sunt necesare pentru studiul literaturii.

Filologul german Schleicher a deosebit cel de întâiu linguistica de filologie, în cartea sa: «*Die deut-*

sche Sprache». Ca să lămurească această deosebire, el aseamănă pe linguist cu un botanist, care studiază toate plantele fără deosebire, examinează structura, organele și legile dezvoltării lor; în ochii lui cea mai rea iarbă poate avea un preț superior celor mai frumoase flori. Rolul filologului este altul. El se aseamănă unui grădinar, care nu cultivă decât plantele de valoare, fie prin folosul, fie prin frumusețea, colorile și mirosul lor. O plantă nefolositoare e fără preț în ochii lui, deși prin structura și dezvoltarea ei poate fi de mare însemnătate pentru botanist. 1).

Filologia are deci de obiect studiul limbilor cultivate, cu scop de a înțelege și interpreta operele lor literare și artistice, cari sunt depositul vieții morale și intelectuale a popoarelor ce vorbesc acele limbi. Ea este astfel o știință auxiliară a istoriei, și e de mult ajutor lingvisticeii, căreia îi dă istoria limbilor, întemeiată pe monumentele literare. Lingvistica se ocupă cu elementele și formele limbilor, atât a celor literare, cât și a celor fără nici o literatură și a dialectelor lor. Ea la rândul său e de un ajutor reciproc filologiei. Și fiindcă o formă nu se poate cunoaște bine de cât comparându-o cu alte forme, pentru a studia elementele și structura unei limbi, linguistul trebuie să cunoască fonetica și structura unui număr de alte limbi. Prin urmare lingvistica e

1) Vezi Hovelacque, *La linguistique* p. 1—9.

o știință cu deosebire comparativă, pe când filologia poate fi și simplă, a unei singure limbi, d. e. filologia latină, ebraică, arabă ș. a.

Afară de cărțile bisericești, literatura noastră a început prin studiul limbei și istoriei naționale. Deci scrierile asupra limbei sunt destul de numeroase. Cele mai însemnate sunt următoarele:

Prima *gramatică* este a lui Samuel Micul și Șincai, publicată la 1780 în Viena. Urmează apoi interesantul tratat despre *fonetica română* scris latinește și *despre începutul limbei române* de Petru Maior, cum și *Dicționarul de Buda*, început de Samuel Micul și completat de P. Maior cu ajutorul altor erudiți. Intemeitorul istoriei limbei române este Timoteu Cipariu, ale cărui studii sunt resumate în «*Principie de limbă*» și în *gramatica* sa, editată și premiata de academia română.

B. P. Hasdeu, însemnat ca scriitor, ca istoric și ca filolog, este cel de'ntâiu care, la noi, a deosebit linguistica de filologie. Lucrările sale filologice-lingvistice sunt publicate în *Principie de filologie comparativă*, patru lecțiuni de cursul său de la universitate, în *Columna lui Traian*, foaie periodică, în *Curinte den bătrâni*, 3 volume, și în *Magnum entymologicum Romaniae*, din care a apărut primul volum.

Importante studii filologice și lingvistice ne au rămas de la A. Lambrior, repausat tânăr, publicate în prefața *Cărții sale de cetire* și mai înainte în

Convorbiri literare și în *Romania*, revistă franceză a limbelor romanice.

De aci ține *Itinerariul în Istoria* de I. Maiorescu, studiile eruditului slav Fr. Miclosich despre *dialectele limbei române*; studiile lui Gaster, Burlă ș. a. despre fonetica română.

43. Numele și formele operelor de literatură didactică.

Cu privire la întinderea lor operele de literatură didactică se împart în două clase: *tratate* și *alte deosebite scrieri*.

Tratatele sunt espuneri sistematice complete de principie și noțiuni ale unei științe. Ele se numesc *tratate* de cutare știință, sau de cele mai adeseori poartă titluri, cari conțin ideile fundamentale dezvoltate în ele; d. e. *Mecanica cerească* de Laplace, *Stelele* de Secchi, *tratate* de astronomie; *Lumea ca voință și reprezentățiune* de A. Schopenhauer, *tratat* de filosofie. *Tratatele* didactice în sens strins, adică destinate anume pentru instrucțiunea tinerimei, iau numele de *manuale*, *compendie*, *elemente* sau *principie* de cutare știință, ș. a.

Este înse o mare deosebire între aceste feluri de *tratate*. Primele sunt totdeauna originale, și conțin pe larg dezvoltate ideile autorului asupra științei; împreună cu noțiunile științei ele ne arată și originea lor și o mulțime de împrejurări din viața inte-

lectuală a autorului; ne întroduc în sanctuariul vieții sale sufletești. Pe când cursurile sau manualele de școală sunt de regulă compilațiuni, de oare-ce ele trebuie să se coprească, nu ideile cutărui autor, ci resumatul științei în starea ei actuală. Prin urmare manualele nu ne pot da de cât elementele științei; ele nu sunt de cât o pregătire. o îndrumare către știință. Iar știința înaltă, completă și prin urmare adevărată, nu se poate studia de cât în operele originale ale autorilor.

Afară de tratate, sunt în fiecare știință mulțime de alte scrieri, cari nu îmbrățișează întreaga sferă a unei științe, ci numai o parte a ei, sau numai unele cestiuni. Ele se numesc *monografii*, *memorii*, *studii*, *încercări*, *notițe*, *cugetări*, *aforisme* sau alfel. Iar când o serie completă de monografii sau studii mai scurte asupra unei științe sunt așezate în mod alfabetic, iau numirea de *dictionare de științe*, *de literatură*, *de arte* ș. a., sau *lexicoane de conversațiune* sau *enciclopedii*.

Cu privire la stil sau la modul espunerii, formele întrebuințate în operele didactice sunt: *descrierea*, *disertațiunea*, *dialogul*, *forma epistolară*, *forma aforistică*; și în scrierile istorice, cari încă țin de literatură și unele de literatură didactică propriu zisă, este *narațiunea*.

44. *Descripțiunea.*

Uneori avem trebuință numai de o noțiune abstractă a lucrului de care vorbim, se înțelege bine hotărîtă și lămurită; aceasta ne-o dă *definițiunea* aceluia lucru, arătându-ne însușirile lui esențiale, atât cele generice, prin cari seamănă cu alte lucruri de același fel, cât și cele specifice prin cari se deosebește de altele. Alteori înse avem trebuință nu numai de noțiunea, ci de icoana completă a unui obiect, așa cum există în natură: aceasta e lucrarea și scopul *descripțiunii*.

Descripțiunea e de două feluri: *instructivă*, *didactică* sau *scientifică* cum e d. e. în istoria naturală; și *poietică*. În cea d'ântâiu stilul trebuie să fie simplu, ideile coordinate și subordonate, cum se corespundă obiectului descris, și să nu cuprindă de cât ce e necesar, pentru deplina și lămurita înțelegere a acestuia; căci altfel încurcăm și obosim spiritul cititorului în loc de a-l lumina.

În descripțiunea poetică e la locul său înfrumusețarea prin diferite epitete, metafore și figuri oratorice, pentru că aici scriitorul ne dă imaginea lucrului, împreună cu propriile sale impresiuni, simțeminte și cugetări

De genul descriptiv țin tablourile, caracterele, portretele, paralelele, panegiricele și contemplațiunile.

a. *Tablou* numim descrierea naturei sau a feno-

menelor ei ca fond pentru reprezentarea vieții în toate gradele dezvoltării ei. Precum natura întreagă este teatrul vieții, așa ori-ce descriere a ei, afară de cele științifice, ca să ne intereseze, trebuie să ne reprezente scene ale vieții, să fie tablouri.

b. *Caracterul* este espunerea însușirilor morale ale unui individ, ale unei specii, sau ale unui gen întreg de ființe vițuitoare. La facerea caracterelor sunt de observat aceleași reguli ca la ori-ce descriere, cu deosebire numai, că aici se cere mai multă luare aminte și pătrundere, pentru că observațiunea fenomenelor morale se poate face numai prin reflexiune, iar nu prin intuițiune directă ca a celor fizice. Pentru autorul caracterelor nu e de ajuns să fie un bun observator, el trebuie să fie înainte de toate un bun psiholog.

c. Impreunarea caracterului cu prosografia sau descrierea esteriorului dă naștere *portretului*. Portretul poate cuprinde uneori descrierea unui popor întreg cum d. e. ne reprezintă Barthelemy portretul poporului atenian în *Călătoria junelui Anacharsis*.

Cea d'ântâiu cerință a portretului este de a fi adevărat și interesant, ca și caracterul. Pe lângă aceasta trebuie să releve însușirea caracteristică, în jurul căreia se grupează toate celealte însușiri și amănunte și care dă individului propria lui fisionomie.

d. Pentru a cunoaște mai bine lucrurile, comparăm uneori însușirile lor comune, prin cari seamănă,

și însușirile neasemenea, prin cari se deosebesc. Comparațiunea a două caractere sau a două portrete între sine, individuale sau colective, se zice *paralelă*. Spre a corespunde scopului său paralela trebuie să cuprindă toate amănuntele, cari prin asemănarea sau deosebirea lor pot contribui la o mai lămurită cunoaștere a indivizilor sau popoarelor, între cari se face. Trebuie să ne păzim înse de a esagera înmulțirea asemănărilor și contrastelor, cari ne-ar pute face să relevăm însușiri fără importanță sau chiar ne adevărate ceea-ce ar micșora valoarea paralelei.

e. *Panegiricul* sau *elogiul*, seamănă cu portretul și trebuie să aibă toate însușirile acestuia, cu deosebire numai că panegiricul cuprinde numai virtuțile și faptele cele bune ale subiectului său, de oarece scopul aici este mai mult a deștepta admirațiunea și simpatia de cât a înfățișa completa imagine a persoanei. Panegiricul trebuie să fie adevărat în tot ce spune, fără să fie obligat a spune tot adevărul. În privința formei, simplitatea și eleganța, cu deosebire demnitatea stilului, sunt condițiunile unui bun panegiric. «Grămădirea de epitete, zice La Bruyère, este un rău elogiu: faptele laudă pe om și modul de a le spune.»

f. *Contemplațiunea*. — În descrierea didactică autorul espune lucrurile văzute cu părțile și însușirile lor, fără de a adauge nimic de la sine. În descrițiunea poetică, pe lângă acestea, autorul arată și observațiunile și impresiunile sale. În contemplațiune,

al cărei obiect e tot un obiect văzut, un fenomen al naturii sau un product al mânei și artei omenești, scriitorul stăruiește mai mult asupra impresiunilor și cugetărilor sale; iar obiectul contemplațiunii servește mai mult ca motiv pentru espunerea propriilor reflexiuni și simțeminte.

Eseple: *Ruinele* de Volnay, multe pasagie din «Istoria lui Mihaiu Viteazul» de Bălcescu, ș. a.

Defectele, de cari trebuie să se ferească cineva în contemplațiune, sunt esagerațiunile sau bombastul, adecă vorbele mari și frumoase, înse fără simbure, fără idei și simțeminte adevărate. In acest defect cade scriitoriul, sau când vrè să espună impresiuni și simțeminte cari nu le are în adevăr, sau când vrea să dea importanță unui obiect neînsemnat sau de puțină valoare făcându-l obiectul contemplațiunii sale.

Contemplațiunea e un fel de poesie. Prin urmare trebuie să aibă forma plastică și frumoasă și fondul poesiei înalte, filosofice. Ea nu poate fi făcută cu succes de cât de oameni cu adevărat talent, în momente de inspirațiune.

(Altceva e, când asemeni teme se dau ca deprinderi de stil și de cugetare în școală.)

Esemple și deprinderi.

TRANSILVANIA

(Descriere didactică de *maiorul G. Ionescu*).

Transilvania este un platou înalt, ori mai esact, o succesiune de platouri sau șesuri înalte țarcuite de massivi muntoși.

De jur împrejurul acestei regiuni se desvoltă munți înalți, cari limită un spațiu cam de forma trapezoidală, și-i dau aspectul unei citadele plantate în mijlocul șesurilor Daciei. Catena centrală a Carpaților face în munții ziși ai Buzeului un unghiu aproape drept, ale cărui laturi despart Transilvania de Moldova și Muntenia. La apus un lanț muntos urmând riguros direcțiunea nord-sud, desparte platoul Transilvaniei de șesul Tisei; la nord o serie de massivi închid cercul citadelei transilvane. Cele mai mari înălțimi, le au munții laturei resăritane și sudice ale platoului, ceea ce constituie o bună protecțiune a Transilvaniei despre Muntenia și Moldova. Laturile de nord și apus sunt formate de munți mai puțin înalți, de aceea Transilvania a fost mai în totdeauna călcată din această parte de năvălirile barbare, de aceea încă, politicește, ea a trebuit să se încline încotro era mai puțin bine adăpostită de obstacole tari, adică spre Ungaria. Interiorul citadelei Transilvaniei

este tăiat de un lanț muntos paralel cu munții din răsăritul Transilvaniei, mărginind la apus basinul superior al Mureșului și al Oltului; acest lanț întins dela defileul Topolița al Mureșului până în munții Făgărașului, despică platoul transilvan în două părți inegale.

În resumat, osătură Transilvaniei se reduce la patru lanțuri muntoase, așternute la periferia ei, și un al cincelea lanț, care încheie spre apus basinul superior al Mureșului și Oltului, și are aceeași direcțiune ca latura răsăriteană. Din aceste catene se despică cei alți munți și dealuri ale Transilvaniei.

Munții din răsăritul Transilvaniei poartă numele de: Munții Călimanului, ai Gherghiului, ai Cicului, ai Cazonului și ai Oituzului; acei din sudul Transilvaniei, sunt ziși ai Buzăului, ai Bârsei, ai Făgărașului, ai Sibiiului și Sebeșului, ai Hațegului și Munții Negri;—Munții din apusul Transilvaniei, cunoscuți de asemenea sub numiri deosebite, constituiesc două grupe coprînse: prima între Poarta de fier transilvană și Murăș, a doua între Murăș și Sameș;—în fine munții din nordul Transilvaniei sunt alcătuiți din ramuri înalte ale Carpaților din răsăritul și din apusul Transilvaniei, cari se întâlnesc pre oisia Sameșului. Lanțul dintre fața nordică și sudică a citadelei transilvane poartă numele de Munții Gherghiului, ai Harghittei și Persani.

Interiorul Transilvaniei este un platou accidentat, înse nu presintă munți.—Se deosibesc aci mai ântâiu

șesurile înalte ale Sân-Giorgiului,—basinul superior al Mureșului,—șesul Cicului de sus și al Cicului de jos, șesul părîului Negru (Haromszek) și al Bârsei (Burzenland.) La apusul lanțului format de munții Gurghiului,—Harghittei — Persani, riul Murăș împarte în două restul platoului Transilvaniei: regiunea zisă Cămpia în dreapta lui, și regiunea zisă Pădurea în stînga.

A R D E A L U L

(Descriere poetică de N. Bălcescu).

Pe culmea cea mai înaltă a munților Carpați se întinde o țară mândră binecuvîntată între toate țărilor semănate de Domnul pe pămînt. Ea seamănă a fi un măreț și întîns palat, cap-d'operă de arhitectură, unde sunt adunate și așezate cu mândrie toate frumusețele naturale, ce împodobesc celealalte ținuturi ale Europei, pe cari ea cu plăcere ni le aduce-ă-minte. Un brâu de munți ocolesce, precum zidul o cetate, toată această țară și dintr'însul, ici coale, se desfac, întinzându-se până în centru ei, ca nește valuri proptitoare, mai multe șiruri de dealuri înalte și frumoase, mărețe pedestaluri înverzite, cari varsă urnele lor de zăpadă peste văi și peste lunci. Mai presus de acel brâu muntos se înalță două piramide mari de munți, cu crestele incununate de o vecinică diademă de ninsoare, cari ca doi uriași stau la am-

bele capete ale țerei, căutând unul în fața altuia. Păduri stufoase, în cari ursul se preumblă în voie ca un domn stăpânitor, umbresc culmea acelor munți. Și nu departe de aceste locuri, cari îți aduc aminte natura țărilor de miază-noapte, dai ca la porțile Romei, peste câmpii arse și văruite, unde bivolul dormitează a lene. Astfel miază-noapte și miază-zi trăesc într'acest ținut alături una de alta și armonizând împreună.

Aci stejarii, brazii și fagii trufași înalță capul lor spre cer; alături te afunzi într'o mare de grâu și porumb, din care nu se mai vede calul și călărețul. Ori încotro te-i uita, vezi culori felurite ca un întins curcubeu și tabloul cel mai incântător farmecă vederea: stânci prăpăstioase, munți uriași, ale căror vîrfuri mângăie norii, păduri intunecoase, lunci înverzite, livezi mirositoare, văi răcoroase, gârle, a căror limpede apă curge printre câmpiile înflorite, păraie repezi, cari mugind groasnic se prăvălesc în cataracte printre acele amenințătoare stânci de piatră, ce plac vederii și o spăimântă totdeodată. Apoi în tot locul dai de rîuri cu nume armonioase, ale căror unde poartă aurul. În pântecelile acestori munți zac comorile minerale cele mai bogate și mai felurite din Europa: Sarea, fierul, argintul, arama, plumbul, mercuriul, zincul, antimoniul, arsenicul, cobaltul, tuteaua, teluriul și în sfîrșit metalul cel mai imbelșugat de cât toate, aurul, pe care îl vezi strălucind până și prin noroiul drumurilor.

Astfel este țeara Ardealului.

(Asemenea acestora se vor face: descrierea României, a unui județ, a unei văi, ș. a. valea Jiiului, valea Gilortului ș. a., a unui oraș sau sat, a unei grădini, a unor munți, ș. a. Descrieri de ființe și lucruri, de fabricate, de unelte, de arme, vase, anutimpuri. ș. a., temele ușoare în mod independent, iar pentru cele mai grele dându-se ideile principale, ca în exemplele următoare).

T E M E

a). *Fabricarea porțelanului.* — Porțelanul cunoscut în China și Japonia din veacul al 13-lea. Adus în Europa de Portugezi și Olandezi, înse scump. Invențiunea lui și în Europa în v. 18. Alchimistul Böttcher, pregătește la Meissen porțelan roșietic din lut; pe urmă, de la 1709, alb. Ântâia fabrică de porțelan la Meissen.

Pregătirea. Elementul esențial, lutul curat se arde în foc până se face alb; porțelanul de pământ. Apoi se ia cremene și nisip pietros, se prăjesc, se sfăramă, se cern, și se amestecă cu porțelanul de pământ, la cari se pot adauge hîrburi pulverizate de porțelan. Massa dobîndită astfel se macină, se cerne, și se preface în aluat cu apă de ploie. Acest aluat se dospește, până capătă culoare cenușie.

Facerea vaselor prin învîrtirea pe disc.

Intipărirea prin forme a figurilor și ornamentelor.

Punerea vaselor formate în cuptoare aprinse spre întărire. Glasura: amestecarea cu apă a pulverii de cremene a sfărâăturilor de porțelan și ghips; cu fundarea în această masă a vaselor spre a sbè (suge) umiditatea și a primi astfel glasura. Punerea spre ardere în cuptoarele de porțelan. Sfărâmarea, păta-rea și strîmbarea multora. Rămășițe și vase bune mai scumpe.

b). *Invențiunea sticlei*.—Contopirea din întâmplare a salpetrului cu nisipul sub căldarea neguțătorilor fenicieni de salpetru lângă râul Belus, aproape de Sidon. Artă de a face sticlă a locuitorilor din acest oraș. Perfecțiunea artei la Egipteni; sticlă colorată La Romani. Vase, unelte și table de sticlă în primul veac după Crist. Plătirea tributului egiptean în sticlă în veacul 4. Astăzi fabricarea cea mai perfecționată în Anglia.

Sticla engleză albă și curată, dar mai grea ca sticla boemă și silesiană. Fabrică de sticlă în Fran-
cia și Rusia. Sticlăriile engleze sunt de arîndul clă-
diri mari de la 60—100 de picioare înalte și 50—80
picioare în lărgime. Așezarea cuptorului de asupra
unei bolte mari; împreună amîndurora prin o des-
chizătură cu un grătar de asupra, sub care se face
foc.

c). *Progătirea sticlei*.—Amestec de cuarț, salpetru,
cenușă curată, metale ruginite. Deosebirea proporți-
nilor dupe bunătatea elementelor și proporțiunea a-
mestecării lor. Arderea în cuptor spre curățire de

elemente străine. Frita. Topirea ei în tigăi, în timp de 16—20 de ore. Spuma fritei (amalgamului curățit de elemente străine) se ia, ca sticla să devină curată. Récirea acestei masse, până se poate trage în fire. Formarea vaselor prin o țeavă de suflat, lungă de 2 coți de fier, lărgită la un capăt, la celalalt de lemn. Prin eufundarea în massa topită se fac bolboci, ca cei de săpun. Rostogolirea acestora pe o tablă fierbinte de marmoră, turnarea în forme sau învîrtirea în aer. Indreptarea defectelor prin cârlige, clește și foarfeci.

d). *Intocmirea unui glob geografic.* — Difiinițiunea lui. Piedestalul cu o pîrghie în sus reprezentând osia pămîntului. Un glob de carton, care se învîrtește în jurul acestei osii. Polii, meridianii, equatorul, paralele, cercurile tropice și polare; un rociu (rețea) de linii. Colorirea mărilor, reprezentarea uscatului în relief. Munți și văi, culmi cu zăpadă, șesuri adînci, deșerturi; fluvii, rîuri, mări, lacuri, cetăți.

Intrebuințarea la instrucțiune: Intuițiunea pozițiunii continentelor și mărilor, esplicarea nașterii zilelor și noptilor, răsărirea și apunerea soarelui, originea anotimpurilor, cum și egalitatea înălțimei polare și a lățimei geografice.

NB. Asemenea se va face descrierea altor obiecte și cu deosebire a mineralelor.

e). *Originea și pregătirea oglinzilor.* — *Introducere*

Oglindirea în apă, în metale lucitoare, au condus la invențiunea oglinzilor.

Esecuțiune. Cele mai vechi oglinzi erau de metal mai târziu din o compozițiune de aramă și cositor. Sticle cu fund întunecos încă oglesc. Dupe Pliniu cele d'ântăiu oglinzi de acest fel s'au făcut în fabrica de sticlă la Sidon. Astăzi se ia staniol, se varsă de ordinar cu mercuriu, se pun pe el lespezi de sticlă și se apasă cu greutate. Amalgamul se lipește prin adheziune de sticlă.

Cea d'ântăiu fabrică europeană de oglinzi se afla în mijlocul veacului al 14 la Murano în Veneția. Ea prevăzută cu oglinzi toată Europa și chiar India orientală și apusană până la sfârșitul veacului al 17. La început sticla de oglindă numai se umfla, de la 1688 se și varsă și în timpul mai nou se poleește.

Incheiere. Specii de oglinzi. Oglinzi plane, ale căror tipuri sunt mai corespunzătoare obiectelor reprezentate; strîmbe sau sferice (concave și convexe), cari măresc sau micșorează obiectele; globuri de sticlă în grădini. Suprafețele cilindrice și conice; observațiuni la linguri, bastoane și alte obiecte de argint, cari reproduc obiectele cu timpuri schimonosite.

NB. Asemenea descrieri se vor face despre *paratrăsnet, oroloage, oroloagele solare, compas, barometru, termometru, arme, ș. a.*, dându-se ideile principale.

O privești a României în trecut.

(Tablou din «Cântarea României»).

În poalele unui munte se întindea o câmpie mare și un soare strălucitor o lumina... Doi inși se preumblau încetișor printr'însa,... stau adese în loc și apoi se porneau mai departe... Precum spicurile în vremea coasei zac unele peste altele, așa oase peste oase de morți acoperiau pământul,... niște petice de steaguri sfâșiate și acătate încă de prăjina lor plecată de abia se mai mișcau de vîntul ce dogoria,... un nor de corbi fâlăiau pe deasupra croncăind, vultura și se învîrteja în toate părțile ș'apoi odată se asvîrlia cu o iuțea peste oase... Nici o locuință nu se mai zărea în acea vale a morții... Ici, colo, niște movile sămēnate fără rînd, încrețiau numai ca niște valuri luciul câmpiei... și pe fiecare din acele movile era câte un semn deosebit,... pe una o cruce roșie plecată, pe alta un turban sângerat cu semiluna înfiptă pe dînsul... mai departe o lance tătărăscă sfărîmată... și acolo stau mormane grămădite dupe seminție și lege oasele neamurilor, cari se întimpinără pe acest câmp de bătaie,... fiecare la un loc cu un semn de isbândă... La marginea câmpiei era o pădure, din fundul căreia s'auzia eșind o fășiire neînțeleasă,... o plângere ce sēmēna ca vaetele sufletelor chinuite... Copacii erau împestrițați de frunze felurite, pline de o rouă roșie... și în vîrfurile unui

stejar bătrân un vultur alb fălăia din aripi... Și la fiecare din acele mormane cei doi oameni îngenuchiau și ziceau împreună: «Mărire ție, țeara noastră!... feciorii Hunilor s'au încumetat ca să te supună și tu ai fost mormîntul lor... Potopul Asiei a vrut să înghită lumea și tu i-ai pus stavilă... Un neam de răsboinici a rîvnit la turmele tale... și tu ai legat pe răsboinici câte doi și ai arat cu dîștii țarina și ai sămănat cu sângele și cu sudoarea lor *dumbrava roșie*, pădurea sângelui».

NB. Frumos tablou al serii aflăm în Sburătorul de Eliade; asemenea «Bărăganul» de Alecsandri și fie care din «Pastelurile» acestui poet, sunt tot atâtea admirabile tablouri ale naturei.

Dupe exemplul acestora se vor face: tabloul serii al dimineții, al nopții, al unei zile de vară dupe ploaie, ale anutimpurilor, al unui incendiu, al unui naufragiu ș. a.

B U F F O N.

(Caracter literar de La Harpe).

Istoricul naturei este mare, bogat, variat, majestuos ca ea; ca ea el se înalță fără încordare și fără șovăire; ca ea se coboară în cele mai mici amănunte, fără a fi mai puțin plăcut nici mai puțin frumos. Stilul său se întocmește dupe toate obiectele și împrumută culoarea lor: sublim când desvelește înaintea privirilor noastre nemărginirea fiin-

țelor și bogățiile creațiunii, când zugrăvește revoluțiunile globului, binefacerile și asprimile naturei; împodobit, când descrie; profund când analizează; interesant când ne povestește istoria animalelor devenite amicii și binefăcătorii noștri. Drept cătră aceea cari l-au precis în același fel de scriere, el laudă pe Pliniu naturalistul și pe Aristotele, și e mai eloquent de cât acești doi mari oameni. Intr'un cuvânt, opera sa este unul din frumoasele monumente ale acestui veac, înălțat pentru generațiunile viitoare și căruia vechimea n'are nimic a-i opune.

Misanthropul.

(Caracter moral de la Bruyère).

Timon sau Misanthropul poate avè inima aspră și sëlbatică, dar inafară este polit și ceremonios; el nu se scapă, nu se familiarizează cu oamenii; din contra îi tratează în mod onest și serios; întrebunțează față cu ei tot ce poate depărta familiaritatea lor, ei nu voește să-i cunoască mai bine, nici să și-i facă amici, asemenea în acest sens unei femei, care este în vizită la o altă femeie.

B u f f o n ș i L i n n æ u s .

(Paralelă de Cuvier).

Istoria naturală n'ar fi ajuns poate așa în grabă la strălucitul rol, ce-i pregăteau aceste înțelepte prin-

cipie, dacă doi din cei mai mari oameni, cari au ilustrat ultimul veac, n'ar fi concurat, cu tot contrastul vederilor și carateriului lor, sau mai bine chiar din cauza acestui contrast, a-i da dezvoltări atât de repezi cât și de întinse.

Linnaeus și Buffon par în advăr a fi avut fiecare în genul său astfel de calități, cari era cu neputință să le întrunească același om, și al căror amestec era cu toate acestea necesar pentru a da studiului naturei un impuls atât de repede.

Amîndoi pasionați pentru știința și gloria lor, amîndoi neobosiți la muncă, amîndoi cu o simțire vie, cu o închipuire puternică, cu un spirit pătrunzător, amîndoi intrară în carieră înarmați cu mijloacele unei erudițiuni profunde, inse fiecare își însemnă o cale deosebită, urmând direcțiunea particulară a geniului său. Linnaeus observa cu fineță trăsăturile distinctive ale ființelor; Buffon îmbrățișa c'o aruncătură de ochiu legăturile lor cele mai depărtate. Linnaeus, exact și precis, își creă o limbă proprie pentru a reprezenta ideile sale în toată vi-goarea lor. Buffon, îmbelșugat și avut, întrebuinta toate mijloacele limbei pentru a desvolta întinderea concepțiunilor sale. Nimenea mai bine de cât Linnaeus n'a făcut să simțim frumusețile de detaliu, prin cari ziditorul innavuți cu îmbelșugare tot ce a lăsat să se nască; nimenea mai bine de cât Buffon n'a zugrăit vreodată majestatea creațiunii și mărirea impunătoare a legilor, căror ea este supusă. Cel d'ân-

tâiu, înspăimîntat, de caosul, în care negrija predecesorilor săi lăsase istoria naturii, știu, prin metode simple și prin definițiuni scurte și lămurite, se pună ordine în acest nemărginit și se înlesnească cunoașterea ființelor particulare; al doilea, desgustat de ariditatea scriitorilor, cari, în cea mai mare parte se mulțămiseră a fi esacți, ne știu deștepta interesul pentru aceste ființe particulare prin strălucirea limbajului său armonios și poetic. Uneori, osteniți de studiul obositor al lui Lianneus, ne repausăm cu Buffon, inse totdeauna, după ce am fost plăcut mișcați de încântătoarele sale tablouri, voim a ne întoarce la Linnaeus pentru a clasa în ordine aceste fermecătoare imagini, despre cari ne temem de a nu conserva de cât o suvenire confusă. Fără îndoială nu este cel mai mic merit al acestor doi scriitori de a ne insufla neîncetat dorința, să revenim de la unul la altul, de și această alternativă pare a proba, și probează în adevăr, că lipsește ceva fiecăruia din ei.

FURUL ȘI CALOMNIATORUL.

(Paralelă dupe Stern).

Furul și calomniatorul caută cu itențiune se facă rău. Furul îmi fură banii și averea; calomniatorul îmi repește onoarea și numele bun. Furul îmi ia lucruri, cari mi-le pot câștiga; inse a dobândi iarăși ceea ce mi-a răpit calomniatorul, este adeseori greu,

și rar isbutesc în aceasta deplin. De hoț mă pot apăra prin lacăt și încuietoare; ce mă poate scuti încontra calomniatorului? Când m'a furat hoțul, îndată observ pierderea; dar adeseori numai târziu pot afla, că calomniatorul de mult a atins onoarea mea înainte alta.

Teme, independente, sau dându-se ideile principale.

Luciu Catilina.

(Schițarea de caracter istoric, dupe Salustia).

Născut din familie nobilă. Păternic de corp și de spirit; aplecat din fire spre rău. De tînăr iubitor de măceluri, conspirațiuni, certe, resboaie civile. Educațiunea sa în asemeni elemente. Răbdător peste măsură de lipsa necesarelor; cutezător, viclean, nestatornic; lacom de bunul străin, risipitor de al său; vorbitor, neînțelept; pofțitor de lucruri exagerate, violent. — Pofța de a stăpâni republica, după dominațiunea lui Sulla, cu ori ce preț. Conștiința crimelor și ruina averii sale, indemnuri tot mai tari ale ambițiunii blăstemate. Mediul social; moravuri corupte prin lux, desfrânări, lăcomie.

V L A D T E P E Ș.

(Schițare).

Insemnătatea lui în istorie. Asprimea, violența și cruzimea lui peste măsură. Veselia și ironia carac-

teristică a cruzimei sale; exemple, banchetul său în mijlocul miilor de Turci înțepați ai lui Hamza pașa, tradițiunea solilor pironiți, ș. a. Deosebirea lui Țepeș de cătră Nerone, Caligula și alți monștri, cari au stat pe tronul Romei. Scopul cruzimilor sale. Iubirea pasionată a patriei. Rara sa onestitate. Curagiul, activitatea și capacitatea sa politică. Faptele sale crude scuzate prin corupțiunea morăvurilor sociale, a ambițiunei oarbe a boerilor, a decadentei și desordinii țerii și a vecinilor amenințatori. Resultatele administrațiunei și pedepselor sale; exemple, legenda neguțătorului din Florența, a soldatului prins de Mahomed ș. a.

Teme independente.—Caractere.—Mama.—Fiiiul cel bun.—Caracteristica unui cetățean roman, dupe modelul lui Regul, Deciiilor ș. a.—Caracteristica avarului, a țăranului român, a ciocoiului, a lui Tudor Vladimirescu, a lui Cesar, Traian, Mircea, dupe istorie și dupe modelele aflate in crestomatie; a lui Jianul, Codreanu, Grue Sânger, Dan căpitan de plaiu, Toma Alimoș, ș. a. dupe poesii.—Fânariotul.

Paralele:—Furnica și albina.—Vînătorul și grădinariul.—Avarul și generosul.—Scolariul silitor și cel leneș.—Amicul adevărat și lingușitoriul.—Răsăritul și apusul soarelui.—Primavara și tinereța.—Iarna și bătrâneța.—Somnul și moartea.—Mihaiu Vi-teazul și Ștefan cel Mare.

Elogiul bradului.

(Tradus).

Unul preferă mirosul trandafirului, altul iubeste garoafele, cântă un poet. Fiecare are în frumoasa lume a plantelor favoritele sale. Planta mea de predilecție este bradul. Vă voi spune pentru ce; poate că atunci veți fi de părerea mea.

Mai întâiu, bradul ne aduce un mare folos material. El ne dă un foarte bun lemn de foc, cu care în mijlocul gerurilor iernii producem în casele noastre o temperatură plăcută de primăvară. El ne dă lemn de lucru pentru zidiri, unelte și mobile de tot felul. Sumeț se înalță el ca puternic catarg în mijlocul corăbiilor. Reșina lui se întrebuințează sub felurite forme și compozițiuni în industrie și în farmacie.

Apoi bradul, mai mult decât alți arbori, vorbește inimii noastre. El este simbolul tinereței și statorniciei; căci, fie soare, fie viscol, fi nea, el rămâne pururea verde și drept ca luminarea.

El ne aduce aminte de frumoșii ani ai copilăriei, când, în seara crăciunului, o ramură de brad, strălucind de lumini și de daruri frumoase, ne pregătea cea mai mare plăcere. Și precum ne rechiamă zilele daurite ale vieții, astfel bradul ne aduce aminte de moarte. Ultima casă, de care avem trebuință, e cioplită din scândurile lui.

Pentru aceea cântă poetul preferindu-l viței :

Un dar este dat bradului :

Ca se fie omului mai binefăcător decât vinul.

Obosit de viață, ce pace adâncă află omul în
scândurile lui.

Cu drept cuvînt deci este bradul arborul meu de predilecțiune. Voios s'e-mi amintească el tinereța și nevinovăția copilăriei, și cu serioșitate se-mi aducă aminte de moarte.

Curajos și liber, ca el, voesc eu se pășesc înainte cătră scopul nobil și frumos al vieții.

TRANDAFIRUL.

(Schităre de elogiu).

Poesia florilor.—Trandafirul cea mai frumoasă și mai plăcută floare.—Floarea de predilecțiune a poezilor ; rolul ei la banchetele Grecilor și Romanilor.—Cultura ei în Persia, feluritele specii de rose.—Foloasele și plăcerile ce ne dă.—Frumuseța, mirosul, întrebuințarea ei.—Parfumul.—Dumbravele de trandafir la poalele Balcanilor.—Roza ca simbol, cea roșie al iubirii, cea albă al curățeniei și nevinovăției ; spinii ei simbol al vieții.

Incheiere: Cultul și îngrijirea trandafirului justificată prin calitățile sale.

Teme:—Elogiul stejarului,—pomilor,—grâului,—porumbului, ș. a. elogiu rasei bovine și al altor a-

nimale de case ;—elogiul agricultorului, militarului, magistratului ;—elogiul copilăriei, juneței, bătrâneței ;
elogiul anutimpurilor ș. a.

RUINELE PALMIREI.

(Contemplațiune de Volnay).

Soarele sfințise ; o vargă roșietică insemna încă urma lui pe depărtatul orizon al munților Siriei. Luna plină, la răsărit, se înalța pe un fond albastru de asupra țărmurilor plane ale Eufратului. Ceriul era curat, aerul liniștit și senin ; lumina murindă a zilei micșora fiorul intunerecului ; răcoarea serii potolia focul pământului infierbântat ; păstorii își adunaseră cămilele ; ochiul nu mai zăria nici o mișcare pe șesul monoton și cenușiu ; o întinsă tăcere domina peste pustie, se auziau numai din când în când, tristele țipete ale unor paseri de noapte și ale unor șacali. Umbra creștea, și acum în amurg, privirile mele numai deosebiau decât fantasmеle alburii ale columnelor și ale murilor..... Aceste locuri singuratice, această seară liniștită, aceste scene majestoase produceau în spiritul meu o reculegere religioasă. Privirea unei mari cetăți deșerte, aducerea aminte a vremilor trecute, asemănarea cu starea de față, totul îmi înălța inima la inalte cugetări. Mă așezai pe trunchiul unei columne, și acolo, cu cotul răzemat pe genunchiu, cu capul pe mână, purtându-mi privi-

rea acum asupra deșertului, acum fixând-o asupra ruinelor, mă lăsai unei visări adânci.

Aici, îmi ziceam, înfloria odinioară o cetate bogată, aici a fost reședința unei împărății puternice. Da, aceste locuri, acum atât de pustii, odată erau însuflețite de o numeroasă poporațiune, o mulțime activă circulă în aceste strade, astăzi singuratece; în aceste ziduri, unde domnește o tristă tăcere, răsunau fără încetare sgomotul artelor și strigătele de veselie și de sărbători; aceste marmure sfărimate formau palate simetrice; aceste colonne doborâte împodobiau măreția templelor, aceste galerii ruinate desenau piațele publice! Acolo, pentru datoriile respectabile ale traiului său, se aduna un popor numeros. Acolo, o industrie creatoare de plăceri chiamă avuțiile tuturor cliemelor, și vedeai schimbându-se purpura Tirului cu mătasa prețioasă a Chinei, țesăturile grațioase ale Cașmirului cu tapetele mândre ale Lidiei, ambra dela marea Baltică cu mărgăritarele și parfumurile arabe, aurul Ofirului cu zincul din Thule.

Și acum, iată ce subsistă din această cetate puternică, un jalnec schelet! Iată ce a rămas din o întinsă domnie, o suvenire întunecoasă, deșartă! Mulțimei sgomotoase, care se indesuia sub aceste portice, i-a urmat o singurătate de moarte. Tăcerea mormintelor a înlocuit murmurul piațelor publice. Bogăția unei cetăți comerciale s'a schimbat într'o sărăcie hidoasă. Palatele regilor au devenit vizunia fierelor sălbatece; turmele pasc pe pragul templelor și repti-

lele murdare locuiesc în sanctuarele zeilor!.... Ah! cum s'a întunecat atâta glorie!.... Cum s'au nimicit atâtea lucruri!.... Astfel pier așa dar operele oamenilor! Așa dispar împărățiile și națiunile!

Târgoviștea.

(Esemple de contemplațiune de N. Bălcescu).

De două sute de ani, din zilele lui Mircea cel Bătrân, Târgoviștea era mereu scaunul țerii. De puțină vreme numai creșterea Bucureștilor și importanța lui comercială făcuse pe domni a lua obiceiul de a petrece o parte din iarnă în acest oraș. Era atunci Târgoviștea oraș foarte mare, împodobit și populat, și se întindea frumos pe malul drept al Ialomiței, ocolit de mulțime de grădini, vii și livezi de pomi roditori. Scriitorii contemporani de felurite nații se minunează de frumusețea acestui oraș, declarându-l că e vrednic de a fi capitala unei țeri și locuința unui domn mare. Acel oraș populat astăzi deabia e un orașel.

Zidurile lui mărețe vremea le-a ruinat și le-a asemănat cu pământul. Un singur turn, rămășiță din vestita Curte domnească, se înalță trist și singuratic pe deasupra acelor grămezi de ruine, întocmai ca acele mari cruci de piatră infipte în vârful unor pleșuve movili, morminte ale vitejilor căzuți în bătăie. Acest turn ce muschiul numai cu verdeața sa impo-

dobește, e scump Românilor ca un monument, care le vorbește de timpii lor de glorie și de mărire. El a fost martor la atâtea triumfuri! El a văzut, unul după altul, pe Mircea cel Bătrân, Dracul-Vodă, Vlad-Tepeș, Radu-cel-Mare, Radu de la Afumați, Mihaiu-Viteazul și Mateiu-Basarab, toți voevozii noștri cei mari și vestiți în pace și în războiu.

Umbrele acestor eroici luptători pare că le vezi înălțându-se singuratice și tăcute împrejurul acestei ruine; adierea vântului, ce suflă din Carpați, șuerând în turnul pustiu, ne pomenește numele lor și unele mărețe ale Ialomiței par a cânta neconținut un cântec de mărire întru gloria lor.

Astfel i se nălucește ori cărui Român cu inima simțitoare, când cată la această mult elocuentă ruină și el nu se poate oprî de a simți durere amară și de a suspina după vremea trecută. Dar nimeni n'a simțit aceasta mai puternic și n'a exprimat în cuvinte mai frumoase simțirea sa, ca tine, Cârlovo! floarea poeziei, june cu inimă de foc. Ca o cometă trecătoare tu străluciși un minut peste România uimită și încântată de lucirea ta. O moarte crudă te răpi fără vreme; dar apucași a ne lăsa o lacrămă ferbinte pentru gloria trecută și o scânteie dătătoare de viață pentru viitor. Cântarea ta sublimă asupra ruinelor Tîrgoviștei puse pecetea vecinicii asupra-le și ni-le va păstra chiar când pustiirile anilor le vor șterge cu totul de pe pământ.

Temă. — Ruinele Cartaginei. — Ruinele Romei

vechi.—Ruinele Ulpiei traiane.—Piramidele Egiptului.—Ruinele Acropolei (la Atena). — Rîul, icoana vieții.—Omul este un microcosmu.—Viața omenească asemenea unei călătorii pe mare.—Viața câmpenească, greutățile și plăcerile ei.

45. *Epistola didactică.*

Scrierile cu acest nume țin numai prin titlu și forma lor de genul epistolar, iar dupe cuprins sunt lucrări literare sau științifice. Scopul lor este de a instrui într'un mod ușor și plăcut. Ele se adresează persoanelor, adevărate sau închipuite, cari n'au timpul și pregătirea necesară de a se ocupa sistematic cu știința ce voim a le comunica. Ele trebuie să aibă dar forma și stilul simplu și plăcut al epistolelor. Și anume: Să se abțină de terminologia științifică, întrebuințând, pe cât se poate, expresiuni populare, înțelese de toți; să trateze chestiunile din punctul de vedere practic, cu aplicare la viața de toate zilele; stilul lor, pe lângă claritate, precisiune și esactitate, să fie totdeauna atrăgător, preserat cu vorbe de spirit, simplu, fără înfrumusețări pompoase; cu deosebire trebuie a se avè în vedere gradul de cultură intelectuală al aceloră, cătră cari se adresează asemeni epistole.

Esemples și Deprinderi.

Cele mai bune eseemple de epistole didactice, mai ales de cuprins istoric, avem în limba română: *Scri-*

sori de C. Negruzzi, publicate în vol. I al operelor sale, intitulat «Păcatele tinerețelor»; *Scrisori* de I. Ghica; din cari se află modele reproduse în crestomatie.

Schițări de epistole didactice

(Răspuns unui amic, care s'a plâns în contra urîtului).

Introducere. Mulțămită pentru epistola primită, care i-a deșteptat un viu interes și i-a dat bogată materie de meditat. Copiilor arareori li se urește; simțirea urîtului este un semn bun, un semn că anii copilăriei au trecut.

Esecuțiune. Causele plângerii. Mijloacele de a le întâmpina pe viitor. 1. Nefrecuentarea unei scoli; instrucțiunea privată, mai puțin interesantă ca cea publică. Sfatul de a merge la un institut într'un oraș mare.

2. Cetirea nu-i deșteaptă interes. A consulta persoane cunoscătoare în alegerea cărților; a nu se mărgini numai la nuvele; a ceti cărți de istorie, de geografie, de istoria naturală; a se restaura din când în când prin câte o poezie bună.

3. Musica nu-i cauzează desfătare. O alegere mai nemerită. Convorbire cu profesorul de musică.

4. Cercetarea amicilor. In o etate mai înaintată a tinereței societatea copiilor nu mai deșteaptă un interes durabil, iar a adulților nu mulțamește pe o inimă, care dorește amicia.

5. Imprietinirea cu natura, care dă inimei felurite mulțămiri și o bogată materie meditațiunii.

6. Deprinderea de a fi totdeauna activ. Ordine și regularitate în ocupațiuni, împlinirea esactă a datoriilor.

Incheiere. Activitatea și schimbarea regulată a ocupațiunilor face pe om voios mai mult de cât alte distracțiuni. Bunătatea acestora nu mai intru cât contribuiesc la cultura intelectuală sau morală.

*Ce și cum trebuie a cetii? (al doilea răspuns
aceluiași amic.)*

Introducere. Explicări asupra consiliilor împărtășite în epistola precedentă despre lectură.

Esecuțiune. Deasa greșală a tinerilor de a ceti romane, lectură potrivită numai pentru adulți. Romanele, se înțelege cele mai bune și mai bine scrise, sunt de prețuit ca lucrări de artă, înse idealizează totul și astfel ne transpoartă din realitate într'o lume ideală. Instrăinarea de adevăratele relațiuni; de aci deșertul în inimă și nemulțămirea. Incunjurarea de altă parte a scrierilor pornografice sau scandaloase. Folosul narațiunilor întocmite pentru tinerime; ele pregătesc la lectura romanelor. Cetite rar. Asemănare : pâinea bună o mâncăm în toate zilele, fără să ne strice; pe când zilnica gustare a plăcintelor ne-ar strica stomacul... A cetii descrieri geografice, de călătorii, pentru a cunoaște ținuturi străine și morăvu-

rile altor popoară... Scrieri de istoria naturală (cunoaşterea şi interesul pentru natură; dezvoltarea facultăţii de observaţiune şi meditaţiune). Istoria, (cunoaşterea trecutului)... Uneori poesii lirice sau dramatice pentru mulţămirea şi innobilarea inimei.

In privinţa cestiunii, cum trebuie a ceti? şă-şi facă lege de a nu ceti numai pentru plăcere, ci pentru a învăţa ceva; (analogia cu nutrimentul fisic). Nu multe ci mult. A face estrageri şi însemnări.

Incheiere. Indicarea bunelor efecte ale urmării acestor sfaturi

E folositor şi plăcut a învăţa musica.

Introducere. Primirea unei epistole de la un amic, care se plânge că e silit a învăţa musica, de şi plăcerea şi talentul pentru aceasta îi lipsesc. Se arată neîndestularea motivelor plângerii.

Esecuţiune. Insemnătatea muziceii.

1. Influenţa ei asupra inimei: înseninarea orelor turburi, veselia în societate.

2. E bine şi plăcut a înţelege musica, pentru a pute judeca felurite esecuţiuni musicale, la serviciul divin, solemnităţi, concerte, operă etc. Element al culturii generale.

3. Dorinţa părinţilor şi rudelor e un îndemn de a se silî; conştiinţa de a mulţămi pe alţii dă putere şi răbdare la lucru greu.

4. Posibilitatea de a avè odată trebuință de asemeni cunoștințe; poate pentru a instrui tinerimea.

Incheiere. Speranța înduplecării prin motivele aduse; dorința de a se bucura la data ocasiune de progesul făcut.

Pentru ce învățăm a desemna?

Introducere. Un scolar, care crede a nu avè talent pentru desemn, scrie unui amic al său, că vrè să se dispenseze de numitul obiect. Desfătuire (sfătuire contrară).

Esecuțiunea. Instrucțiunea desemnului e de mare însemnătate pentru cultură.

1. Formează ochiul, desvoaltă facultatea de observațiune.

2. Formează gustul pentru simetrie, ordine și pozoabă și desvoaltă simțul frumosului: element de însemnătate pentru viață.

3. Deprinde mâna: deprindere necesară în viață.

4. Ne învață la răbdare și stăruință, spre a putè învinge dificultățile.

5. Mijloc ausiliar pentru alte obiecte de instrucțiune, mai cu seamă pentru geografie și științele naturale.

6. Adeseori ajutor plăcut in espunerile și esplîcările orale, și chiar necesar.

7. Representarea frumosului este isvôr de multe bucurii și plăceri.

8. Inlesnirea de a aprecia obiecte de artă și de a mări astfel plăcerea contemplației lor.

Inchiere. Desemnul, considerat adesea ca ceva cu totul accesoriu, e un însemnat mijloc pentru progresul culturii.

Pentru ce învățăm a cânta ?

Introducerea. Primirea unei epistole de la un amic care vrea a se dispensa de cânt sub cuvânt că n'are voce și prin urmare nu-i sunt folositoare aceste lecțiuni. Mirarea primitorului de o asemenea hotărîre, isvorită din lipsa de reflecție asupra însemnătății cântecului. Cântarea ca expresiune firească a simțimentelor la copii; asemenea la toate popoarele. Neplăcerea de a cânta e nenaturală.

Esecuțiune. Marea însemnătate a cântării se vede:

1. În *cântecele poporane*, ca expresiune firască a simțimentelor voioase și senine, serioase și melancolice; ele alungă grijile.

2. Cântarea ne face a simți poezia vieții. Cântarea și poezia lirică.

3. Cântările naționale de vitejie, de libertate, baladele, legendele, influențează asupra voinței și ne însuflă entuziasmu.

4. Cântarea înalță bucuria în societate, atât în casă, la mese ș. a., cât și sub cerul liber.

5. Însemnătatea cântării în serviciul religios ca

mobil al meditațiunii și simțemîntului; asemenea la ocațiuni solemne, la înmormîntări ș. a.

6. Cântarea inobilează pe om.

Incheiere. Cântarea naturală cultivată prin artă. Un însemnat mijloc de cultură prin influență armoniei și melodiei asupra sufletului. Necesitatea cunoașterii ei pentru aprecierea esecutiunilor musicale și pentru a le asculta cu mai multă plăcere.

NB. Asemeni epistole se vor scrie despre felurite subiecte d. e. *foloasele și stricăciunile vînturilor, rolul și importanța atmosferei pentru desvoltarea vieții pe o planetă, folosul istoriei naturale sau altor științe, — folosul disciplinei școlare ș. a.* dupe indicarea sau aflarea ideilor principale în mod dialogic, prin întrebări și răspunsuri în școală.

46. *Disertațiunea.*

Vorba *disertațiune* are două înțelesuri. Ea înseamnă, întâiu, un fel de scriere, care are de obiect o singură cestiune din vre o știință, în opozițiune cu *tratatul*, care coprinde întreagă știința. Scopul disertațiunii este sau de a desvolta un nou mod de vedere asupra unei probleme și a adauge un contingent de idei noue la comoara științei; sau de a vulgariza știința; sau, în fine de a combate, ori de a apăra o serie de idei în contra altora. În toate aceste casuri scopul disertațiunii sunt conclusiuni logice, prin cari ne dă idei noue asupra cestiunii tratate,

sau ne lămurește ideile și cunoștințele ce le avem deja.—Fiind-că în o disertațiune partea principală este fondul mai mult decât forma, stilul poate fi călduros, însufletit și chiar eloquent, însă totdeauna e cumpătat și fără multe înfrumusețări poetice. Simplitatea stilului nu esclude înse poesia sau sublimitatea unei disertațiuni, care se află uneori în însuși subiectul ei, ca d. e. în multe disertațiuni filosofice.

Prin disertațiune înțelegem apoi și numai forma unei scrieri, dictată de cuprinsul ei, în opozițiune cu descrierea și narațiunea. Obiectul descrierii sunt lucrurile și fenomenele naturii, al narațiunii sunt faptele și întâmplările vieții omenești, iar fondul disertațiunii îl formează cugetările noastre asupra unei cestiuni, fie o cestiune abstractă, de filosofie, fie un fenomen din natura exterioară sau din viața omenească.

În temele al căror scop este demonstrarea unui adevăr, autorul caută să adune, nu numai toate probele, atât raționale cât și faptice, ci se cugete și asupra părerilor contrare, să le examineze și să le combată!

Când cine-va vré să facă aceasta cu mai mult efect, ia el însuși rolul adversariului și-i susține părerile cu toate probele ce pot fi aduse înainte, pentru a le răsturna pe urmă cu un mai mare succes. Acesta e cel mai bun metod de a convinge pe cititori, a căror judecată se ajută mult prin ase-

meni controverses și prin deslegarea a o mulțime de întrebări ce și-ar fi făcut ei înși.

Calitățile de stil ale formei disertative sau discursive de scriere sunt înainte de toate, lămurirea și precisiunea ideilor prin bune definițiuni; și esactitatea, precisiunea și simplitatea espresiunilor. Limpieza espunerii este onestitatea filosofului, zice un mare scriitor german. Aceasta se înțelege despre toate scrierile, al căror fond îl formează cugetările autorului, pentru că în toate esențialul este partea filosofică a cestiunii tratate.

Iubirea și recunoștința fiiască.

(Disertațiune, dupe Frid. Wanger).

Una din cele mai frumoase relațiuni este relațiunea copiilor către părinți. Natura și iubirea a impletit legătura, care-i unește. Este o legătură tare, sănătă. Grija părinților pentru binele copiilor este împreunată cu cele mai bune, cu cele mai nobile simțeminte. Ce n'ar face, ce n'ar suferi, ce lipse n'ar îndura, ce n'ar sacrifica părinții din adînca iubire pentru copilul lor. Nopti fără somn, muncă încordată, griji obositoare, nu le suportă oare cu plăcere un tată bun sau o mamă iubitoare, numai să fie spre binele fiului sau ficei lor?

A răspunde acestei intime iubiri este cea de 'ntâiu datorie a copiilor. Iubirea, ce o au ei de la părinți, n'o mai află nicăiri și nici o dată. Și în

adevăr, ea produce în inima încă nestrucată a ori cărui copil devotament, respect și iubire. Chiar la popoarele necivilisate delicatetea părintească este răsplătită cu respect și alipire din partea copiilor.

«Ia-mi viața, numai nu batjocări pe mama mea!» este un proverbiu indatinat la un popor sălbatic în Africa. Și, zău, denaturată ar trebui să fie inima unui copil, care nu s'ar simți legat de părinții săi cu tari legături și cu o sinceră iubire.

Inse cum și-ar pute arăta un bun copil iubirea către părinți mai bine de cât prin ascultare și recunoștință? Tații și mumele au totdeauna cuget bun și sincer cu copiii lor. Ori ce sfat le dau, ori ce măsură iau în privința lor, ori ce pretind de la ei, părinții le fac toate acestea din inimă curată și cu dorința sinceră de a vedea pe copiii lor fericiți. Cu câtă bucurie se pot ei crede conducerii pline de iubire a părinților! Cu câtă incredere se pot ei supune unei dispozițiuni, care la început le pare neplăcută! Pentru aceea bunului fiu și bunei fiice le și este totdeauna sănăta aducerea aminte de multul bine, ce au primit de la bunii lor părinți. Ei ispitesc dorințele lor, ca să le îplinească; sunt gata se urmeze ori căruia semn al lor; întrebuințează ori ce ocaziune, ca prin cuvinte și fapte să le arate iubirea lor fiiască. Și acest simțemînt de recunoștință și-l păstrează până dincolo de mormînt.

Cultivați dar în inima voastră iubirea către părinți, de la cari ați primit atăta, cât nici o dată nu

le puteți înapoia, și onorați pe tatăl și pe mama voastră, ca se meritați binecuvîntarea lor.

Planuri de disertațiuni.

Vioreaua

Deosebirea florilor de alte plante.—Prin ce calități se distinge vioreaua de alte flori? Paramitul Florei, premiul dat viorelei de această zeiță a florilor pentru modestia ei. În ce stă frumuseța viorelei?—Prin ce seamănă ea cu virtutea și cu talentele în viața omenească? Când se cunoaște adevărata mărime a inimei și a spiritului omenesc? Calitatea viorelei asemenea acestei marimi.—Ce învățatură pot trage oamenii de ori ce condițiune din exemplul viorelei?

Știința este cea mai bună avuție.

Avantajele ei față cu celealalte bunuri pămîntești. Prin ce le întrece în valoare? în siguranță? în lucrurile ce ne procură fiecare? în modul de a le câștiga și în însușirea ce rezultă de aci pentru știință și pentru ori ce avuție?

Pentru ce învățăm limba franceză?

Pentru ce limba franceză e de prisos în scoalele elementare, și pentru ce e necesară în cele secundare?

Motivele trebuie a le căuta în diversele relațiuni ale vieții.—Limba latină ca mijlocul cel mai esențial de educațiune până în secolul al 12.—Ridicarea limbei franceze încă de pe timpul cavalerismului, din veacul al 13.—De la Ludovic XIV limbă diplomatică și de saloane.

Necesitatea ei în industrie și comerț, Francezii fiind una din cele mai civilizate națiuni.

Francezii au o frumoasă și întinsă literatură, ale cărei opere numai în original se pot gusta și cunoaște bine. De aci trebuința ori cărui om cultivat de a o cunoaște.

Afară de acestea, comparațiunea limbei franceze cu cea română ajută mult, nu numai studiul acesteia, ci și dezvoltarea spiritului în general.

Concluziune: resumarea motivelor.

Pentru ce învățăm geografia?

Lățirea și dezvoltarea studiului geografic.—Interesul de a cunoaște motivele propunerii și foloasele acestui studiu.

Geografia îndeestulează felurite trebuințe practice și intelectuale. Astfel sunt:

Dorința de a cunoaște relațiunile planetei noastre cu celealalte corpuri cerești, originea zilelor și nopților, anutimpurilor, eclipselor, ș. a., despre cari ne învață *geografia matematică*.

Dorința de a cunoaște configurațiunea diverselor

teri de pe suprafața pământului: *geografia fizică* și de a cunoaște produsele naturale și artificiale din deosebite țeri: *geografia economică*; precum și originea și dezvoltarea staturilor, relațiunile politice, sociale, moravurile, cultura, religiunea popoarelor ș. a., *geografia politică*.

Deci necesitatea ei este evidentă pentru toți: erudiți, industriași, neguțători, chiar și pentru agricultori și soldați; pentru aceștia mai ales în timpuri de războiu.

Ce folos ne aduce studiul fizicii?

Ne arată cauzele și legile fenomenelor naturei, în natură și prin experiențe.

Luminează mintea, alungă superstițiunile, întinde sfera intuițiunii și a cugetării, și înfrumusețează viața.

Ne arată întrebuințarea puterilor naturei în viața practică și prin aceasta ne deschide calea de a înmulți mijloacele industriei și înavuțirii, de a ușura greutatea muncii a milioane de lucrători și de a le procura timpul necesar pentru cultura minții și a inimei.

Ne îndreaptă privirea asupra istoriei invențiunilor arătându-ne, cum spiritul omenesc, prin un progres continuu, a devenit domnul naturei.

NB. Cugetările indicate, dezvoltându-se de ajuns, se vor ilustra cu exemple din viața practică și din istoria invențiunilor și industriei.

Studiul și folosul matematicii.

Originea matematicii la Egipteni și Indieni. Desvoltarea ei la Greci, (Pitagora, Platone, Euclide), mai târziu la Arabi.

Înălțimea ei la popoarele moderne.

Obiectul ei: Cantitățile numerice, felurite operațiuni pentru determinarea lor; spațiul; felurite forme ale corpurilor de la punct până la corpurile solide.

Prin metoda sa, prin stricteța logică și precisiunea explicărilor și demonstrațiunilor, ea este o adevărată gimnastică a spiritului.

Folosul ei practic pentru economia casei; pentru meseriași (tîmplari, strungari, mecanici; pentru arte, (arhitectură, navigațiune, arta militară); pentru multe științe (fisică, geografie, astronomie).

Conclusiune: resumarea folosului ei teoretic și practic.

Ce folos tragem din studiul istoriei?

Cunoașterea ei e necesară pentru ori ce om cultivat. Deosebirea între lectura istoriei și a romanelor.

Istoria ne arată trecutul și prin aceasta ne explică prezentul și ne indică viitorul.

Mulțimea și varietatea evenimentelor pun în mișcare inima și imaginațiunea.

Cunoașterea dezvoltării spirituale și morale a omenimei mărește sfera inteligenței și judecății.

Esemplesle practice și idealele, ce ne dă istoria în viața oamenilor mari, sunt isvoară de învățatură și înțelepciune practică; modele pentru legiuitori, guvernatori ș. a.

Ea e tribunalul omenimei.

Ea deșteaptă iubirea de libertate și de patrie.

Studiul istoriei trebuie să ocupe, nu numai memoria, ci toate facultățile sufletului și mai ales judecata.

*Cum se explică superioritatea Europei față
cu celelalte continente?*

Privire asupra țărilor civilizate ale vechimei, asupra Egiptului, Chinei, Indiei.

Causele superiorității Europei: centrul celor mai însemnate continente, varietatea configurațiunii, întinsa rețea de râuri, clima și potrivita rodire a pământului.

Afară de calitățile fizice este apoi gradul de cultură al locuitorilor: agricultura, industria, comerțul, regulata organizațiune a statului, artele, științele, influența creștinismului.

Causele căderii republicei romane.

Privire asupra domniei romane.

Causele căderii republicei:

Desbinările din lăuntru, începute încă de pe tim-

pul resboaielor punico și degenerate în urmă în resboaie civile.

Ambițiunea unor bărbați singuratici, ca Mariu, Sulla, Cesar, Antoniu, Lepid, Octavian.

Cucerirea orientului. Avariția, corupțiunea familiei, moravurilor, religiunii.

Creșterea neegalității averilor, latifundiile și lățirea miseriei. *Panem et circenses*.

Rolul lui Octavian.

Influența pulverii de pușcă.

Privire asupra armelor și artei militare în vechime. Pulverea la Chinezi, Indieni și Arabi. Descoperirea și aplicarea ei în Europa de la jumătatea veacului al XIV.

Efectele: Disparițiunea dreptului celui mai tare.—Apunerea cavalerismului.—Reforma artei de a purta războiu.—Invingerea civilizațiunii asupra barbariei.—Influența asupra vînatului.—Intrebuințarea pulverii în mine mai ales cu ajutorul bateriilor galvanice.

Ea este și astăzi o putere înfricoșată. Cine are armata are puterea și domnia.

Este vînatărea o petrecere demnă de om?

Unele popoare trăesc numai cu plante. Pentru ce în climatele temperate și în cele reci nu e de ajuns nutrimentul vegetal? Vînatărea este o datină ve-

chie a tuturor popoarelor. Cine sunt cei mai zeloși vânători? Cine desprețuește vînatul? Este el necesar și folositor? Cum trebuie a se face vînațoarea, pentru a fi demnă de om?

Pentru ce este infiorător a vedea chinuind animalele?

Pentru ce chinuiesc oamenii animalele? Cine o face? Ce impresiune produce? Cine o oprește? Cum trebuie a se înlătura?

Cum agricultura este temeliea civilizațiunii?

Indestularea celor mai neapărate trebuințe. — Locuințe stabile. — Formarea relațiilor sociale, temeliea statului. — Inceputul meseriilor și comerțului. — Ântăia condițiune pentru științe și arte.

Pentru ce este necesară înfrumusețarea stilului în poezii și în narațiunile poetice?

Care e deosebirea între prosă și poezie?

Prin ce se deosebește frumosul de adevăr?

Prin ce se deosebește frumosul de sublim?

(A se arăta cu exemple din natură sau din arte).

Ce avantagiu are o bună instrucțiune scolară față cu instrucțiunea privată? și între ce împrejurări este necesară una sau cealaltă?

In ce stă disciplina scolară și prin ce mijloace se poate susține?

Care este folosul disciplinei în școală?

47. DIALOGUL.

Când atât argumentele favorabile cât și cele contrare unei teme sunt multe și însemnate, cum sunt în cestiunile de controversă și în problemele ce numai în anumite condițiuni se pot deslega, forma cea mai potrivită, sub care se pot espune, este *dialogul*. Dialogul este o specie de compozițiune mai grea de cât simpla tratare științifică, atât în privința fondului cât și a formei; în privința fondului, pentru că materia lui e mult mai încurcată prin varietatea și contrarietatea ideilor; în privința formei, pentru că autorul trebuie să represinte cu perfecțiune două sau mai multe persoane opuse prin cugetările și modul lor de a vedea lucrurile. Pentru aceea forma dialogului trebuie aplicată numai la acele teme, cari în adevăr presintă acest caracter de controversă, fie prin ele înseși, fie prin deosebirea modului de vedere a persoanelor introduse.

Așa e de exemplu ori ce problemă socială și ori ce ipotesă științifică, în cari rațiunea și experiența încă n'au aflat toate problemele pentru deslegarea lor; așa este, de altă parte, ori ce cestiune privită din punctele de vedere mărginite ale deosebitelor clase sociale, cum ar fi cestiunea libertății politice, privită din punctul de vedere al unui republican și din acela al unui despot, cestiunea liberei concurențe din punctul de vedere al unei țeri civilizate și al alteia ne-sau semicivilizate.

Dialogul, care nu întrunește aceste condițiuni și în cari persoanele schimbă rolul numai pentru a continua firul unei narațiuni sau pentru a espune idei, cari se întăresc unele prin altele, în loc de a se combate și a se slăbi, nu este un adevărat dialog; precum nici acela, în care rolul principal îl are o singură persoană, pe când celealalte se mărginesc a face întrebări sau mici obiecțiuni puțin însemnate. Cu atât mai puțin se poate aplica forma dialogică descripțiunilor sau altor genuri de scriere, unde n'are loc conflictul ideilor.

Dialogul se întrebuintează ca formă literară în espunerea cestiunilor filosofice și literare, căror dupe natura lor de probleme sau de cestiuni controversate le este mai potrivită această formă. Cele mai însemnate dialoguri de felul acesta sunt la cei vechi *dialogurile lui Platone*, care a perfecționat metoda socratică de a iustrui prin întrebări și răspunsuri; *dialogurile morților de Lucian*, ale lui *Cicerone*; la moderni *dialogurile lui Fenelon despre eloquență*, ale lui *Fontenele despre pluralitatea lumilor*, ale lui *Leopardi*, caracteristice prin pesmismul lor, *dialogurile zeilor de Wieland*, ale lui *Renan* ș. a.

Calitățile de stil necesare acestor dialoguri sunt mai ales lămurirea, esactitatea și precisiunea.

Dialogul se întrebuintează apoi, ca formă necesară în poesia dramatică, și ca ornament în alte genuri de scriere: în narațiuni, discursuri, romane, novele, și mai ales în fabule.

În toate acestea dialogul pune în relief și dă multă vioiciune și frumusețã ideilor și imaginilor exprimate. Stilul și limba în asemeni dialoguri este potrivită caracterelor, condițiunilor sociale și gradului de cultură a persoanelor puse în scenă. Și atât în dialogurile literare cât și în cele filosofice persoanele trebuie să rămâie credincioase caracterului lor în tot cursul dialogului.

Dialogul din poezia dramatică și cele întrebuințate ca ornament în fabule și alte scrieri seamănă cu conversațiunile de toate zilele, în cari nu există totdeauna luptă de idei, ci de obicei se schimbă vorbe fără contradicere, sau pentru trecere de timp. Trebuie a distinge dialogul luat în sensul filosofic sau literar de către aceste simple convorbiri.

(Pentru deprindere se vor alege în crestomație exemple de dialoguri pentru a fi cetite și copiate.)

Socrate și Parrhasiu.

(Dialog dupe Xenofonte).

Socrate.—Oare este pictura, iubite Parrhasie, imaginea acelor lucruri, cari se văd? Căci reprezentați prin colori și obiectele concăve și cele convexe, cele întunecoase și cele lucii, cele vârtoase și cele moi, cele aspre și cele netede, cele noue și cele vechi.

Parrh.—Adevăr zici.

Socr.—Dar când imitați forme elegante, fiind-că nu este ușor a întîlni un om, care se aibă toate ca-

litățile fără nici un defect, culegeți de la mai mulți ceea ce vedeți mai frumos la fiecare și astfel formați corpul întreg, în cât pare frumos.

Parrh. — Așa facem.

Socr. — Spune-mi înse, puteți imita și natura sufletului, care e cea mai atrăgătoare, cea mai dulce, cea mai de dorit, cea mai plăcută și mai amabilă? Ori aceasta este neimitabilă?

Perrh. — Cum s'ar putè imita, o Socrate, ceea ce n'are nici proporțiune, nici culoare, nici nimic din cele ce ai spus, și nici măcar nu se poate vedè?

Socrate. — Dar nu se întâmplă omului, se primească pe unii cu blândete, pe alți cu dușmănie?

Parrh. — Așa mi se pare.

Socr. — Și aceasta se poate exprima în ochi?

Parrh. — Fără îndoială.

Socr. — Tot cu aceeași față privește omul pe amicul său în fericire sau în nefericire, ca și acei cari sunt nepăsători de soarta lui?

Parrh. — Nici decum; căci în bucurie suntem veseli, în nenorocire sunt triști.

Socr. — Așa dar și aceste însușiri sufletești se pot reprezenta?

Parrh. — Fără îndoială.

Socrate. — Atunci și generositatea, și umilința, și avariția, și judecata sănătoasă, și rușinea și neonestitatea se pot vedè atât în față, cât și în gesturile oamenilor, când stau sau când se mișcă.

Parrh. — Adevărat zici.

Socr.—Au nu sunt și acestea posibile de imitat?

Parrh.—Fără îndoială.

Socr.—Așa dar, cari crezi că le privesc oamenii mai bucuros, imaginile ce reprezintă moravuri bune, oneste, amabile; sau pe acelea, cari reprezintă moravuri infame, rele, uricioase?

Parrh.—Este în adevăr mare deosebire, o Socrate.

Socrate și Glaucone.

(Dialog după Xenofonte).

Tinerii ateniani, orbiți de gloria lui Temistocle, Cimone, Pericle, și plini de o ambițiune neintemeiată, după ce ascultau câțva timp lecțiunile sofistilor, se credeau capabili de cele de 'ntâiu și cele mai însemnate funcțiuni ale statului. Unul din ei, Glaucone, care nu era încă de douăzeci de ani, își pusesese în cap se între în guvernul republicei cu ori ce preț; și nimeni din amicii și rudele sale nu-l putea abate dela acest plan, atât de nepotrivit cu etatea și cunoștințele sale, Socrate, întâlnindu-l într'o zi, reuși a-l face se părăsească acest gând, prin următoarea conversațiune, care poate servi ca lecțiune multor persoane de ori ce condițiune și din toate timpurile.

Socrate. — Ești hotărît dar, o Glaucone, se intri în guvernul statului?

Glaucone. — Este adevărat.

Socrate. — Nu poți avè o idee mai frumoasă; de oarăce aceasta e una din ocupațiunile cele mai demne

și mai onorate. Guvernând republica vei putè ajuta pe amici, vei putè ilustra familia ta, vei putè întinde hotarale patriei. In viitor vei deveni renumit nu numai în Atena, ci în toată Grecia, și poate renumele tãu, ca și al lui Temistocle, va trece și la popoarele barbare, și ori unde vei merge, tu vei fi recunoscut și admirat. . . . Este evident, Glaucone, că dacă vrei să fii stimat, trebuie să afli un mijloc de a face bine republicei.

Glaucone. — Așa este.

Socrate. — Pe zeii nemuritori dar, nu-mi ascunde primul serviciu, ce ai de gând se faci republicei.

Glaucone. . . . (Tace prefăcându-se a cutega, ce trebuie să răspundă).

Socrate. — Presupun, că mai întâiu vei căuta se îmmulțești veniturile.

Glaucone. — Tocmai.

Socrate. — Tu știi fără îndoială, în ce stă venitul republicei și la cât se sue; ca dacă va fi slab în vre o parte, tu se poți afla mijlocul de a-l adauge.

Glaucone. — Jur, că la aceasta nu m'am gândit.

Socrate. — Dacă n'ai ținut seamă de venit, vei cunoaște cel puțin cheltuețele republicei; căci într'un guvern regulat trebuie a suprima ceea ce e de prisos.

Glaucone. — In adevăr, nici la aceasta nu m'am gândit.

Socrate. — Așa dar, cum vei putè tu inavuți republica, dacă nu cunoști nici veniturile, nici cheltuelile ei?

Glaucone.—Dar se poate înavuți o republică prin ruina inamicilor săi.

Socrate.—Este adevărat, dar pentru a face aceasta trebuie a învinge; altfel republica rischează de a pierde și cât are. Prin urmare e trebuință se știi, câte sunt puterile republicei și câte ale inamicilor, pentru a sfātuî resboiul, dacă puterile republicei sunt mai mari, și pentru a-l opri, dacă sunt mai mici. Spune-mi dar, câtă putere are republica pe mare și pe uscat, și câtă au inimicii?

Glaucone.—In adevăr, n'ași putè spune așa pe neașteptate.

Socrate.—Arată-mi cel puțin, dacă ai vreo însemnare despre aceasta; voi vedè-o bucuros.

Glaucone.—Âncă n'am nici o însemnare.

Socrate.—Bine dar; ved io că dacă intri în guvern, nu vom avè în curênd resboiu, fiindcă îți rămân multe lucruri de știut și multe cercetări de făcut.

. Bagă de seamă, iubite Glaucone, ca nu, împins de o prea mare dorință de onori și de glorie, să cazi în desonore și în rușine, espunându-te a face ceea ce nu știi. Dacă dorești a te face faimos și a fi stimat în republică, înainte de a aspira la funcțiuni, caută să câștigi cunoștințele necesare pentru a le îndeplinî cum trebuie.

A V U Ţ I A.

(Plan de dialog între Iunior și Senior).

Iunior consideră banul ca adevărata avuție a u-

nei țeri, cum și a omului ca individ. La întrebarea lui Senior, el explică posibilitatea de a indestula prin bani toate trebuințele și de a-și procura toate plăcerile. Esemplu, purtarea unui răsboiu, viața în orașe, în călătorii, ș. a.

Ce s'ar întâmpla, întreabă Senior, dacă toți oamenii ar fi plini de bani, dar n'ar avè nimie alt-ceva? Răspunsul lui Iunior. Senior ilustrează rătăcirea lui Iunior prin povestirea mitului despre Midas, regele Lidiei. Iunior recunoaște rătăcirea sa. Senior îl mângăie spunându-i, că până la teoria numită fisiocratică a lui Quesnay și Turgot despre avuție, toți oamenii împărtășiau această idee. Și întreabă apoi, care crede, că este agentul sau izvorul principal al bogăției?

Negreșit producțiunile pământului sau agricultura răspunde Iunior. Prin ea putem trăi și putem câștiga și bani.

Dacă adevărata avuție stă în agricultură și în produsele ei, ce este dar banul? întreabă Senior. — Răspunsul lui Iunior. Acum înțelege el mai bine interesul oamenilor pentru pământ și luptele inversunate, între indivizi ca și între popoară, pentru cucerirea și păstrarea lui.

Senior constată în dezvoltarea cugetării lui Iunior mersul istoric al spiritului omenesc în această cestiune. El întreabă apoi, dacă crede proprietatea de pământ și cultivarea lui ca singurul izvor de avuție?

Iunior crede că da.—Senior îi arată, prin între-

bare, inconvenientul lipsei de manufacturele felurilor industrii, fără de cari nici chiar agricultura n'ar pute prospera. Și astfel aduce pe Iunior se constate însuși, că *munca*, ajutată de lumina științei este cel mai însemnat izvor de avuție.

Iunior constată că, precum vede, trei sunt isvoarele sau agenții principali ai avuției: capitalul, pământul și munca; cari împreună au dat naștere agriculturii, industriei și comerțului. Senior face atent pe Iunior, să nu cadă în rătăcirea unor socialiști, cari nu țin seamă de munca intelectuală și de produsele ei, cari sunt științele, literatura și artele, și cari au o influență supremă asupra destinilor materiale și morale ale omenirii.

Senior, prin continuarea întrebărilor, esplică desavantajele unei țeri numai agricole, ca România, și arată necesitatea îngrijirii pentru dezvoltarea industriei și comerțului.

Revenind apoi la partea morală, arată, cum cultura morală și operele de știință, arte și literatură, sunt cea mai scumpă avuție a unei națiuni ca și a unui om, sunt bunuri supreme pentru cari avuțiile materiale nu sunt decât un mijloc.

Antoniu și Claudiu.

(Conversațiunea dupe Erasmu).

A.—Bună ziua, Claudiu; bine ai venit.—Cl. Bine te-am găsit, Antonie.—A. de unde vii.—Cl. Din Spa-

nia. — *A.* Mă bucur, că ai sosit și-ți gratulez pentru fericita reîntoarcere, mie cu atât mai plăcută, cu cât era mai puțin așteptată. — *Cl.* Eu sunt vesel asemenea, că te aflu în pace. — *A.* Avuta-ai călătorie bună și plăcută? — *Cl.* Da, destul de bună, numai nesiguranța de hoți este mare. — *A.* Aici ne jucăm de a rășboiul. — *Cl.* Dar este un joc foarte crud. — *A.* Pe jos ai venit sau călare? — *Cl.* Parte pe jos, parte cu trăsura, sau călare, parte pe corabie. — *A.* Fost-ai totdeauna, în bună sănătate? — *Cl.* Totdeauna, mulțămită cerului, până acum. — *A.* Doresc ca și pe viitor să fii tot astfel în totdeauna. Sunt vesel, mă bucur peste măsură să aud aceasta. N'ai avut nici o supărare? — *Cl.* Nici una, decât că nu m'am putut bucura de societatea ta. — *A.* De acum înainte spre bucuria noastră ne vom vedea în totdeauna. Acum nu te mai țin. Altă dată vom glumi mai pe indelete. Pentru moment mă reclamă nescari mici afaceri. Caută ca la prima întâlnire se te ved vesel și sănătos. — *Cl.* La revedere pe mâne.

NB. Următoarele istorioare și altele asemenea acestora se vor desvolta în formă de conservațiune.

Iubirea frățească și sinceritatea.

Tata promisese fiilor săi, Arrighetto și Marioara, că-i va duce să viziteze o frumoasă grădină. Arrighetto începe a sări prin casă de bucurie și sparge un vas de porțelan lovindu-l.

Mărioara, indignată, adună cioburile. Tatăl o surprinde și o mustră pentru această pagubă, amenințând-o că o va ține toată ziua în casă. Arrighetto își mărturisește vina și cere pentru sine această pedeapsă. Tatăl înduioșat îi îmbrățișează pe amândoi, pe fiică pentru modestia și resignațiunea sa, pe băiat pentru sinceritatea sa și curagiul de a-și spune greșala, și pe amândoi pentru bunătatea și iubirea li frățească.

Iubirea de aproape.

In curte.

Iacobel, fiul unui mare proprietar, se juca în curte cu un băiat de țeran. Servitorul chiamă pe Iacobel la prânz. El salută și întreabă pe țăranel, dacă nu merge și el la prânz.—Eu, la prânz? răspunde țeranul cu intristare. Eu n'am ce prânzi.

La masă.

La masă Iacobel întreabă pe tatăl său, cât costă vesmintele noue ce i le promise de paști. Treizeci de lei, răspunde tatăl. Iacobel cere favoarea de a i da sie-și acei bani. Bine, replică tatăl; ți-i dau. Dar acum fă-mi și tu plăcerea de-mi spune, ce ai se faci cu ei? Iacobol îi povestește mișcat soarta tovarășului său de joc și-i spune hotărîrea sa.

M A T R A G U N A.

Un tată mergea cu doi fii ai săi, un băiat și o fetiță, de alungul coastelor unui deal; copiii se desfătau adunând fragi, cari creșteau cu îmbelșugare pe marginea drumului.

Tatăl de odată aude un strigăt de bucurie al copiilor și voește a ști, ce au găsit ei. Se apropie și vede, cum fie care copil ține în mână un frumos fruct asemenea unei cireșe, privindu-l cu plăcere spre a-l mânca.

Părintele le luă fructele, le aruncă jos și le călcă în picioare. Apoi smulse și planta din pământ și o sfărîmă. Amîndoi copiii începură a murmura uitându-se cu necaz la părintele lor. Tatăl înse tăcù și merse mai departe.—«Bunule tată,—întreabă în sfîrșit copiii,—pentru ce ne-ai luat și ne-ai sfărîmat fructele cele frumoase? Ne bucurasem așa de mult, și tu ne-ai stricat bucuria; spune pentru ce ai făcut aceasta?»

— «Scumpii mei copii, le vobî tatăl, dacă ați fi mâncat acel fruct, ați fi murit amîndoi. Fructul și plânta, pe care se afla, erau veninoase.»

Copii plecară ochii în jos rușinați și multumiră părintelui lor zicând: «Iubite tată, pentru ce nu ne-ai spus aceasta îndată? Atunci nu te am fi întristat prin neînțeleapta noastră nemulțumire.»

Tatăl răspunse: Tocmai murmurarea și necazul

vostru m'a reținut. Eu nu vă oprisem de a culege fragilele cele dulci, cari de și sunt mai mici dar sunt sănătoase; pentru ce trebuia să vă bucurați atât de mult, când ați găsit un fruct așa de periculos? Tot astfel este și cu bucuriile vieții. Bucuriile cele mici, ce ne încungioară de toate părțile, le putem gusta în pace; acele înse, cari ne par strălucite și atrăgătoare, ascund adese ori venin periculos și gustarea lor se poate schimba lesne în amărăciune, și ne poate aduce cel mai mare rău. Acum mergeți în pace; voi știți acum cari bucurii vi se permit și cari vă sunt oprite.

48. Traduceri din limbi străine.

A face o bună traducere este cel puțin tot așa de greu ca și a face o bună compozițiune originală. Pentru că scopul și totdeodată principala condițiune a unei traduceri este de a reproduce cugetările și, pe cât se poate calitățile de stil ale autorului întocmai, cu toate nuanțele lor, și în același timp a respecta întru toate geniul și calitățile limbei, în care traduci, adică pentru un român a scrie într'o limbă curat românească.

Pentru acest scop se cere:

1. Ca traducătorul să cunoască bine limba autorului, așa în cât se poată traduce fără dicționar și fără comentare. 1) Este bine și chiar necesar a con-

1) NB. Regulele espuse aci nu se pot raporta în întregul lor și la deprinderile școlare.

sulta lexicoanele, explicările deosebiților interpreți și alte traduceri străine ale aceluiași autor; fără acestea, traducătorul ar fi lipsit de luminile, ce numai prin studiul continuu al mai multor generațiuni s'au putut câștiga. Inse aceste mijloace el trebuie să le considere numai ca auxiliare. Dacă fără acestea n'ar fi în stare de a înțelege și a traduce autorul în cestiune, nici cu ajutorul lor nu va pute face o adevărată traducere.

2. Pe lângă perfecta cunoștință a limbei, traducătorului trebuie să-i fie familiare cugetările sau faptele, despre cari scrie autorul, pentru că numai atunci va pute fi destul de liber și lămurit în expresiunile sale. Lămurirea cugetării aduce cu sine lămurirea și înlesnirea expresiunii. Această maximă este aplicabilă aici ca și în compozițiunile originale.

3. Cunoscând cineva bine limba autorului și obiectul, ce el tratează, îl va pute atinge cu o mână de maestru, studiul și critica sa vor pute aduce fructe folositoare științei și literaturii. Inse pentru a face o traducere meritorie, pe lângă condițiunile amintite se cere încă nu numai a cunoaște cu perfecțiune, dar și a ști mână cu îndemnare limba, în care traduci, a avè talentul și arta de a scrie, care numai prin lungi deprinderi se poate câștiga.

Calitățile esențiale ale unei bune traduceri sunt cu privire la limba, în care traducem, corecțeta și puritatea expresiunilor, iar cu privire la fondul și

stilul autorului, esactitatea și precisiunea cugetărilor și ale formei.

Dacă traducerea represintă originalul întocmai, într'o limbă românească curată de neologismî, archaismi, solecismi și barbarismi, este de ajuns. Inse unde lipsesc cuvintele pentru a reproduce împreună cu cugetările și calitățile de stil ale autorului prin aceleași construcțiuni, trebuie a căuta forme noue, potrivite cu spiritul limbei, trebuie a lăsa afară unele și a adăuga altele, pentru a forma o frasă românească, căutând înse a esprima cu esactitate și precisiune cugetările autorului și a ne depărta cât se poate mai puțin de forma originalului.

(Esemples de deprinderi se pot lua din autori limbelor vechi și moderne, întrebuintați în clasă).

CAPITOLUL III.

GENUL ORATORIC

49. Eloquența și retorica.

Eloquență numim facultatea de a împărtăși cu înlesnire altora simțimintele, entusiasmul, ideile și convicțiunile sale.

Pentru acest scop se cer două lucruri: 1 ca vorbitorul se aibă de la natură darul de a simți puternic, de a vedè lămurit și de a espune cu înlesnire

simțimintele și ideile sale; se aibă adecă o inimă bună și o minte aleasă; a-2 se cultive aceste ferice dispozițiuni prin știință și prin deprindere.

Regulele, dupe cari are să se îndrepte vorbitorul, pentru a-și ajunge deplin scopul său, dupe cari adecă se-și aleagă obiectul vorbirei, să-l împartă și să-l espune prin vorbe și gesturi ascultătorilor, formează știința retoricei sau vorbirei frumoase.

Deosebirea între eloquență și retorică este deci, mai întâiu, că eloquența a existat înainte de retorică; și aceasta n'a făcut de cât a o desvolta și a o perfecționa; apoi retorică, formată din observațiunile asupra eloquenței naturale și încă necultivate, și în genere asupra naturei omenești, cuprinde în sine numai regulele, dupe cari trebuiesc făcute discursurile, adecă are în vedere numai espunerea ideilor prin vorbire, iar pe celealalte genuri de literatură le atinge numai întru cât seamănă cu orațiunea, având scopuri, însușiri și legi analoage; iar eloquența este o însușire esențială a tuturor genurilor de scriere, prosaice și poetice. De aci unii retorici, mai ales francezi, împart eloquența în *scrisă* și *vorbită*, înțelegând prin cea din urmă numai eloquența discursurilor, iar prin cea scrisă eloquența tuturor celoralalte genuri de scriere: filosofice, istorice, morale, religioase, poetice ș. a.

Din deosebirea între eloquență și retorică urmează, că inportanța retoricei se reduce la o simplă teorie, foarte necesară pentru cultivarea și desvoltarea ta-

lentului natural de a vorbi frumos; înse fără o dispozițiune innăscută pentru eloquentă și fără o lungă deprindere, retorica nu ne poate da talentul eloquenței, precum poetica nu ne poate face poeți, nici morala oameni morali, nici gramatica să vorbim o limbă străină fără a o fi învățat și prin lungi deprinderi practice. Chiar deprinderea de a aplica regulele retorice, fără darul naturei, ne poate face vorbitori corecți, eleganți și erudiți, înse nu eloquenți, nu oratori.

50. *Discursul și speciile sale.*

Discurs se zice vorbirea adresată unei întruniri de oameni, sau și unui singur om. În sens mai întins prin discurs se înțelege, ca și prin elinescul *logos* sau italianescul *discorso*, o compozițiune filosofică, istorică, sau poetică. d. e. epistolele lui Horațiu numite *sermones* (discursuri), *discours sur l'histoire universelle* al lui Bossuet, *discours sur la methode* al lui Descartes, *discours sur le style* al lui Buffon.

Scopul discursului poate fi de a mișca, de a desfăta și a plăce, și în același timp de a instrui pe ascultători, împărtășindu-le idei încă ne-sau puțin cunoscute; sau de a-i convinge lămurindu-i asupra unei cestiuni prin argumente încă necunoscute de ei; sau în urmă de a-i mișca, de a-i convinge și a-i îndupleca la fapte, la realizarea ideilor împărtășite. (*Ut probet, ut delectet, ut flectat*, ca să probeze, ca să destăteze, ca să înduplece. Cicero).

Cei vechi, dupe exemplul lui Aristotele, împărțiau obiectele discursurilor în trei categorii: *frumosul*, sub care ei înțelegeau și adevărul, de oare ce pentru ei frumosul nu era de cât forma sau strălucirea adevărului; *folositoriul* sau opusul acestuia, și *dreptul*. De aci împărțirea discursurilor în trei genuri: *genul demonstrativ*, al cărui obiect era frumosul și adevărul, cu scop de a desfăta și a lumina pe alții; *genul judiciar*, al cărui obiect era dreptul, cu scop de a lumina și a convinge pe judecători despre dreptatea sau nedreptatea unei cestiuni, ca să judece drept; și *genul deliberativ*, al cărui obiect era folosul sau stricăciunea ideilor espuse, cu scop de a îndupleca la realizarea sau la înlăturarea lor.

Această împărțire a discursurilor, făcută încă de Aristotele, dupe obiectul și scopul lor, fiind cea mai intemeiată, s'a păstrat în fond de toți retoricii până astăzi; inse cu unele adausuri. Așa la genul demonstrativ s'au adaus discursurile religioase, sau predicile și omeliile, necunoscute celor vechi.

Retorica modernă împarte astfel discursurile în patru categorii, numindu-le mai mult dupe locul, unde se țin, de cât dupe obiectul și scopul lor:

1. *Discursurile academice*, ținute în adunările societăților literare și științifice, numite *academii*, sau înaintea ori cărei alte întruniri publice, făcute cu ocasiunea vre unei solemnități, sau inadins cu scopul de a auzi asemeni discursuri. Ele se numesc *memorii*, *discursuri de ocasiune*, *conferințe* sau *lecțiuni publice*,

dupe caracterul mai special al obiectului și scopului lor. Scopul lor este de a plăcè și a instrui pe auzitori, întretinându-i asupra vreunei cestiuni de știință, de literatură, de artă, de filosofie, de istorie sau din alte ramuri ale științelor. Astfel obiectul lor este, în resumat, frumosul și adevărul.—De aci țin și multe discursuri scurte de ocaziune, cum sunt toastele sau închinările, felicitările, bineventările, ș. a.

Discursurile academice, împreună cu predicele, corespund genului demonstrativ al retoricei vechi.

2. *Predicele* sau *omiliile*, sunt discursuri religioase, ținute în biserică sau în alte locuri, la ocaziuni sârbătorești. Obiectul lor sunt cestiuni de morală sau de religiune, cu scop de a esplica adevărurile evangeliilor și altor scripturi sfinte, de a lumina și a educa pe oameni deștepând în ei ideile și simțmintele morale și religioase.

Cuvîntările ținute la înmormîntări se numesc mai în special *predice* sau *discursuri funebre*. Obiectul lor, pe lângă ideile religioase, îl formează în mare parte faptele și viața defunctului.

3. *Discursurile judecătorești* sau de *barou* se țin înaintea curților și tribunalelor, despre cestiunile de drept, în procesele civile și eriminale, cu scop de a face cunoscute judecătorilor cestiunile de fapt cu toate împrejurările lor și a-i ajuta astfel se judece drept.

Genul judiciar de discursuri coprinde: *requisitoriile*, *pledările*, *memoriile* și *resumatele*.

a). *Requisitoriu* se numește discursul, prin care magistratul numit procuror espune faptul de acuzare sau crima înaintea judecătorilor, arătând împrejurările, în cari s'a produs, și insemnătatea și efectele sale. Apoi, în numele legii, cere pedepsirea autorului conform cu gravitatea faptului. Requisitoriile de ordinar se scriu cu îngrijire și se cetesc sau se rostesc înaintea tribunalului înainte de a se fi ascultat apărarea. Procurorul poate desvolta în acuzare toată elocvența sa, cu condițiune de a nu esagera faptele și vina lor și de a nu trece peste marginile dreptății în cererea pedepsei.

b). *Pledările* sunt discursurile de apărare ale avocaților, în procese civile și criminale.

c). *Memorie* (în sens judiciar) se numesc discursuri judiciare scrise, pentru a fi cetite de judecători, iar nu pentru a fi pronunțate, pe când pledările nici odată nu se cetesc. Scopul și obiectul lor este același întru toate ca și al pledărilor.

d). *Resumatele* cuprind toate faptele și argumentele de acuzare spuse de procuror, precum și cele de apărare ale avocaților. Ele se fac de președinții tribunalelor cu mare îngrijire, dând fiecărei fapte sau dovezi valoarea sa și nelăsând afară nici o împrejurare hotărâtoare. Prin urmare resumatele trebuiesc să fie complete, lămurite și precise; înse simple, fără înfrumusețări și avânturi oratorice.

4. *Discursurile de tribună sau parlamentare, politice și militare.*—Discursurile politice se țin în a-

dunările legislative, numite parlamente, de unde și numele discursurilor, în meetinguri sau întruniri politice, la congrese și conferințe diplomatice. Obiectul lor sunt felurite afaceri publice, precum facerea sau revizuirea constituțiunii statului (în adunările constituante), facerea legilor, tratatelor și alte cestiuni de interes public. Scopul lor este de a lumina și a convinge pe ascultători despre dreptatea sau folosul cestiunii pentru care vorbește oratorul, sau despre contrariul acestora.

Calitățile necesare acestor discursuri sunt: adevărul faptelor și arătarea lor cu cea mai mare obiectivitate, buna definițiune a ideilor, lămurirea și precisiunea în espunere. Apoi, când cere trebuința, însuflețirea și entusiasmul; iar în discursurile parlamentare, înainte de toate, cumpetul și demnitatea.

Discursurile militare se țin de către capii oștirilor sau ai trupelor militare, înaintea unui eveniment însemnat, în momentele de a începe lupta, după reîntoarcerea din război, sau în alte ocazii. Scopul lor este de a însufleți pe militari aprinzându-le în inimă iubirea de patrie și de glorie, mândria națională, indignațiunea în contra inamicului și entusiasmul pentru stindardul lor și pentru cauza ce apără.

Inse asemeni discursuri erau mai întrebuințate în timpurile vechi decât astăzi. Pentru acea poemele și istoriile vechi sunt pline de discursuri și apostrofe atribuite eroilor și căpeteniilor militare, Organizarea

și mărirea de astăzi a oștirilor fac imposibilă ascultarea unei cuvîntări de întregă armata. Din această cauză ele sunt înlocuite prin proclamațiuni și prin ordini de zi scrise. Iar discursuri militare se țin mai rar.

Esemples de asemeni discursuri aflăm în literatura noastră, în «Istoria Românilor sub Mihaiu Viteazul,» de N. Bălcescu. Cele mai însemnate sunt cele atribuite lui Mihaiu înainte luptei de la Călugăreni, dela Șelimberg, și în alte ocațiuni (p. 116, 368. 372, 458).

51. Regulele discursului.

Regulele discursului, ca ale orî cărei compozițiuni literare, sunt următoarele :

1. Aflarea materialului sau studiul temei prin observațiune, prin cetire, prin esperiență și meditațiune.

2. Planul sau punerea în rînd a ideilor adunate, astfel ca să nu se desvoalte unele mai mult decât altele.

3. Eloquțiunea sau arătarea diverselor însușiri ale stilului, împreună cu regulele despre infrumusețarea stilului sau despre felurite figuri retorice și poetice.

La acestea se adauge.

4. O a patra regulă generală, privitoare la pronunția și gesticulațiunea necesară în spunerea discursului, de regulă numită în știința retorică *acțiune*.

NOTĂ.—De aci se disting încă din vechime patru părți ale retoricii : *invențiunea*, *dispozițiunea*, *eloquțiunea* și *acțiunea*.

52. *Invențiunea sau studiul discursului.*

Prima și cea mai însemnată condițiune a ori-cărui bun discurs este de a lumina și a convinge pe auzitori despre obiectul spus. În discursurile judiciare această însușire poate fi și singură de ajuns. Inse în celealalte specii de cuvîntări, în cele zise academice, religioase, politice sau militare, nu e destul a convinge prin espunerea esactă și lămurită a adevărului, trebuie să aibă cineva și facultatea de a plăcè și de a mișca ; pentru că aceste discursuri nu se adresează numai judecătii, ci și inimei și voinței, cari, pre lângă toată lămurirea și convicțiunea minții despre un adevăr, rămân neatinse și reci, dacă le lipsește încrederea, buna voință și simțimîntul.

Prin invențiune se înțelege deci în retorică aflarea mijloacelor de a lumina și a convinge, de a plăcè, de a mișcă și, în cestiunile deliberative sau practice, de a îndupleca la fapte pre auzitori.

Singurul mijloc de a ajunge ântâiul scop, adică de a împărtăși auzitorilor cunoștințe esacte și lămurite și de a-i convinge despre ceea-ce le spui, este de a studia bine obiectul discursului, de a-l esamina și a-l cunoaște în toate amănuntele și din toate punctele de vedere, de a fi pre deplin stăpân pre el. *Locurile comune* recomandate de retoricele celor vechi, nu ajută nimic fără studiu și fără talent. Chiar *dialectica* cu teoria diferitelor ei argumente poate fi

de un însemnat ajutor în desbateri, în dispute, și polemice; înse în discursurile simple este de puțin folos.

Pentru a plăcè, pre lângă talent și știința lucrului, oratorul trebuie să se bucure de încrederea și simpatia auzitorilor săi, și pentru a-i mișca trebuie să le știe deștepta sau comunice simțemintele de cari este inspirat. Aceste două însușiri sunt tratate de retorică sub numele de *moravuri oratorice* și de *pasiuni*.

Notă.—Pre temeiul, că oratorul trebuie să convingă, să placă și să miște, și că el poate convinge numai probând ceea ce spune, că poate se placă numai având simpatia auzitorilor săi și putându-i mișca prin puterea și vioiciunea simțimintelor, pe aceste motive retoricii disting trei părți de invențiune: 1° *Probarea* care se adresează rațiunii și coprinde *locurile comune și argumentele*, 2° *Moravurile oratorice*, 3-a *Pateticul* sau *pasiunile*, cari se adresează inimei și voinței tot deodată.

Probarea a fost totdeauna considerată ca esența și puterea discursului, pentru a cunoaște și a fi convins de un lucru, nu putem nici judeca despre el, cu atât mai puțin putem simți sau a fi mișcați. *Probarea* se poate face prin *mărturie*, care insuflează credința, prin *inducțiune* care ne poate da probabilitatea unui lucru, și prin *deducțiune* care singură ne poate da certitudinea.

Forma probării sau argumentării este *silogismul* cu diversele lui specii. Inse argumentarea în această formă este necesară numai în discursurile judiciare și în polemice, unde se caută mai mult la cuprins decât la forma estetică a vorbirei. Pentru aceea, întreagă această parte a

invențiunii din retoricele vechi ține de *știința legilor cugetării* sau de *logică*, și în special de partea practică a logicei numită *dialectică* sau *știința de a disputa și a debate*, adică de-a pune în vedere *sofismele și paralogismele* altora și de a le cambate.

Causa, că *probele* s'au tratat în retoricele vechi și, dupe exemplul lor, în cele moderne, ca parte a acestei științe este că Grecii nu deosebeau știința vorbirii de a cugetării. *Dialectica* la ei înseamnă știința cugetării și a vorbirii tot deodată, precum *lógos* înseamnă *cuvînt* și *cugetare* sau *rațiune*.

Înșuși la Aristotele, care creâ *logica* ca știință și care deosebi în câteva cuvinte *dialectica* de *logică*; sub logică sau dialectică se înțelege știința cugetării și în același timp știința limbii și vorbirii; deși pentru vorbirea frumoasă însuși acest filosof puse fundamentul unei noue științe, adică a retoricii.

Ca singura regulă esențială privitoare la cuprinsul discursurilor vom considera deci studiul și meditațiunea serioasă a obiectului.

Prin locuri comune se înțelege cuprinsul regulilor și mijloacelor de a afla argumentele necesare pentru obiectul unui discurs. Ele copriind, sub numele de *topică*, un loc foarte însemnat în scrierile despre retorică ale lui Aristotele, Cicerone și Quintilian. Retoricii evului mediu au preferit numele de *locuri comune*. Ele se impart în două clase: *intrinsece*, cari țin de natura însăși a obiectului; *extrinsece*, cari nu stau în legătură directă cu obiectul discursului, ci pot arunca lumină asupra-i sau pot indica argumente necunoscute.

Locuri comune intrinsece sunt:

1. *Difinițiunea lucrului, nominală și reală;*
2. *Divisiunea, partițiunea și enumeratiunea;*
3. *Comparațiunea, prin care se poate conchide de la*

un lucru sau de la o însușire la alta pe temeiul analogiei;

4. *Arătarea însușirilor generice și specifice*, pre temeiul cărora se poate conchide de la gen la specie și vice-versa.

5. *Contrarietatea ideilor sau însușirilor*;

6. *Contradicțiunea*.—Acestea ne pot da argumente atât pentru cestiuile abstracte, cât și pentru cele comune. Iar pentru aceste din urmă, adică pentru fapte și lucruri, se mai recomandă încă:

7. *Raportul dintre cauze și efecte*, pe temeiul căruia se poate conchide de la unele la altele;

8. *Circumstanțe ușurătoare* (atenuant) sau *ingreunătoare*, privitoare la persoane sau la lucruri, de es: originea, patria, educațiunea, părinții, însușirile fizice și morale, starea materială, funcțiunea ș. a.

9. *Antecedentele și consequentele*.

Ca locuri comune estrinsece se înseamnă:

1. *Știința legilor naturale și positive, precum și a datinelor sau obiceiurilor și moravurilor*;

2. *Știința filosofiei, în special asupra naturei omenestii adică a psihologiei, logicei și moralei*;

3. *Știința medicinei legale, a chimiei, și în genere toate științele positive*;

4. *Știința istoriei sau diverselor mărturii scrise și orale etc.* Adică, pentru ca cineva se poată fi un bun orator, trebuie, după cum zice Cicerone, să aibă o întinsă și solidă cultură enciclopedică, pre lângă știința legilor și a retoriceii.

53. Moravurile oratorice sau însușirile necesare oratorului.

Cunoașterea și espunerea lămurită a lucrurilor

ajunge pentru a lumina și a convinge pe ascultători. Inse pentru a plăcé trebuie, ca oratorul să aibă însușiri, prin cari să câștige increderea, stima și simpatia auzitorilor.

Anume se cere :

1. Ca oratorul se aibă un caracter onest, leal și sincer, și auzitorii să fie convinși din'ainte de onestitatea lui.

2. Pre lângă onestitatea și bunele sale moravuri, oratorul are trebuință încă de încrederea auzitorilor în știința și talentul său; adecă să fie cunoscut ca un om care are, nu numai buna voință, ci și facultatea și mijloacele de a afla și de a spune adevărul.

3. Să aibă el însuși convicțiunea, zelul și simțemintele, ce vrè să le deștepte în auzitori, și să fie cunoscut, nu numai ca un om onest, ci și anume devotat cestiunei pentru care vorbește.

4. Spre completarea tuturor acestor însușiri trebuie să adăugăm corecteta și buna cuviință în prezentarea oratorului și în espunerea obiectului.

Dacă oratorul va fi așa dar un om de bine, cu un spirit inteligent și luminat, competent și cu tragere de inimă pentru obiectul discursului său; dacă aceste calități îi vor fi recunoscute de opiniunea publică și dacă, pre lângă aceasta, va ști mulțumî pe auzitorii săi prin calități plăcute în înfățișare și în vorbire, poate fi sigur de bunul efect al discursului său. În acest mod el va putè comunica auditoriului

convicțiunile și simțemintele, de care este insuflețit el însuși.

54. *Pateticul.*

Ca să instruești și să convingi pe oameni despre un adevăr, trebuie să le împărtășești cunoștințe lămurite asupra cestiunii și intemeiate pe argumente. Ca în același timp să desfătezi pe ascultători și să le lași impresiuni plăcute, pe lângă știință, talent și lealitate, ai trebuință de amenitatea caracterului, de corecteta și dulceața manierelor și espresiunilor de spirit și de imaginațiune vie în espunerea ideilor. Iar ca să ațiti sentimente energice, să produci o mișcare puternică în inimile ascultătorilor și să-i indupleci la fapte; ai trebuință să fi mișcat tu însuși de asemeni simțiminte și să le știi arăta în cuvinte mișcătoare, la timp, potrivit cu împrejurările.

Această parte a discursului se zice *patetic* sau *pasiuni oratorice*. În psihologie prin *pasiuni*, înțelegem dorințe sau tendințe morale, dezvoltate prin o continuă deprindere până la acel grad de putere, în cât fac pe om sclavul lor, în bine sau în rău; d. e. pasiunea artei, a gloriei, a științei, sau pasiunea invidiei, a urei, a răsbunării. Într'un grad și mai înalt când ajung să turbure și să întunece judecata, ele se zic *patimi*, mai ales când obiectul lor este îndestularea poftelor materiale d. e. patima avariției, a beției a lăcomiei ș. a. ¹⁾.

¹⁾ Vezi Psihologia de I. Găvănescul, p. 185.

În retorică vorba *pasiune* a păstrat înțelesul dat încă de Aristotele în Retorica sa (cartea II c. I § 6). Aci nu mai înseamnă dorințe sau poftte violente și durabile; ci emoțiuni, în adevăr puternice, înse trecătoare. Astfel sunt simțemintele de durere, de plăcere, de admirațiune, de mânie, de spaimă, și altele, ce se deșteaptă în noi la vederea unei drame în teatru sau la ascultarea unui discurs.

Partea cea mai frumoasă și mai însemnată a elocvenței stă în facultatea de a entusiasma pe auzitori și a deștepta în ei simțemîntul viu și adânc, de care e încălzită inima oratorului.

Pentru a reuși în deșteptarea pateticului, retorică recomandă următoarele precepte:

1. Ca oratorul să fie însuși emoționat. Fără aceasta oratorul, care întrebuintează vorbe patetice, nu e de cât un declamator și în loc să emonționeze, deșteaptă rîsul sau indignațiunea în contra sa ²⁾

2. Oratorul să caute momentul binevenit de a se adresa inimii auzitorilor. Aceasta o poate face numai după ce i-a luminat de ajuns asupra cestiunei sau persoanei, pentru care vre să-i pasioneze. Pentru aceea pateticul își are loc cu deosebire în perorațiune, la sfîrșitul discursului. Arătându-se mișcat nu la timp, când publicul nu știe încă bine despre ce e vorba, oratorul va rămâne neînțeles, sau va părè ridicul.

²⁾ Man spürt Absicht und man ist verstimmt. Goethe.

3. Să nu uităm că oamenii se emoționează numai de fapte și lucruri destul de însemnate. Prin urmare pateticul nu-și are locul în cestiuni mici. Altfel oratorul va fi asemenea avocatului ridiculizat de poetul Marțial. Acest avocat, într'un proces pentru trei capre furate, vorbea cu glas mare și cu mult foc despre silă, omor, despre cruzimile lui Sula războiul cu Mitridate, grozăvia Cartaginezilor, lupta de la Cane; până când clientul său îl rugă desperat, se zică două vorbe și despre sêrmanele sale capre.

4. Chiar când cestiunea e destul de importantă pentru a ne mișca, oratorul se aibă în vedere persoanele cătră cari vorbește, etatea, starea și gradul lor de cultură, și alte împrejurări. Altfel vorbește cineva într'un parlament sau într'o academie, altfel într'o adunare de popor.

În fine, în elocuență, ca și în arta de a scrie, legea supremă din care rezultă toate celealalte reguli și fără care acestea n'au nici o valoare, este natura și bunul simț. Elocuența stă în a plăcè și a mișca. Aci e tot secretul artei; și, cum observă Cicerone, acesta e singurul lucru, ce arta nu ne poate învăța.

Pateticul este direct, când oratorul însuși se arată emoționat; și indirect, când caută se mișce mai ântâiu prin espunerea faptelor și apoi, când focul este aprins, vine sê-l ațîțe âncă prin suflarea propriei sale pasiuni. Un frumos esemplu de pate-

tic direct avem în prima catilinară a lui Cicerone, care începe prin celebra apostrofă: «Până când în fine vei abuza, o Cantilina, de răbdarea noastră?»

Un exemplu de patetic indirect ne spune Cicerone în cartea II «de oratore», c. 47. M'Aquiliu, bătrân consular, fost general cu mari merite și cu mult curagiu, trei ani dupe ce se întoarse din Sicilia, unde pusese capăt războiului cu sclavii, a fost acuzat și osândit la esiliu pentru delapidare de bani publici. Atunci apărătorul său Antoniu aduce înainte faptele meritoase și triumful lui în Capitoliu; apoi îl arată pe el pe banca acuzaților, slab bătrân, nemângâiat, ajuns într'o stare de plâns, și imploară pentru el compătimirea judecătorilor.

Cicerone, în orațiunea V în contra lui Verres c. 62, ne arată cu un patetic până la sublim, barbaria și cruzimile lui Verres în contra lui Gavius, un cetățean roman, pe care, victimă a lăcomiei și barbariei sale, Verres ordonă a-l scoate din închisoare și a-l bate cu vergi, în contra legilor romane, pe piața publică a Mesenei.

Când Cesar fusese ucis în senat de conjurați, Antoniu luă cadavrul lui învelit în toga sfâșiată de stiletele conjuraților și plină de sânge, îl duse în for și acolo cetind înaintea poporului testamentul lui Cesar, atât de favorabil pentru popor, îi arată apoi corpul însângerat al marelui om, și astfel înflăcărează mulțimea la războiul civil în contra republicanilor.

55. Dispozițiunea.

După meditațiunea și studiul temei sale, a doua preocupățiune a oratorului este de a-și pune în rînd ideile pentru a le pute espune cu înlesnire și cu eleganță și pentru a-și câștiga spiritele și inimele auzitorilor.

Această lucrare se zice *dispozițiunea* sau *planul* discursului și are trei părți principale: *începutul* sau *introducerea*, *cuprinsul* și *conclușiunea*, *epilogul* sau *perorațiunea*.

Scopul introducerii este de a pregăti luarea aminte a auzitorilor și a le arăta în scurt obiectul discursului ce au să asculte și împărțirea lui, dacă e compus sau dacă, fiind simplu, se tratează din deosebite puncte de vedere. Prin urmare introducerea se subîmparte și ea în trei părți: *esordiul*, *proposițiunea* și, când e necesară, *divisiunea*.

După această pregătire oratorul intră în fondul cestiunei și-și espune cugetările, sau cunoștințele sale asupra ei, sau povestește faptele și întâmplările, ce compun tema sa: aduce apoi deosebitele argumente pentru susținerea lor; și în urmă, dacă cere trebuința, întimpină obiecțiunile ce i s'ar pute face, și le combate. Fondul sau cuprinsul discursului stă deci și el din trei părți: *espozițiunea* sau *narațiunea*, *confirmațiunea* și *combaterea*. Astfel un discurs complet, dupe regulele retoricilor, se compune, împreună cu *perorațiunea*, din 7 părți.

a. *Esordiul*. Scopul esordiulului în special este de a face pe auzitori bine voitori, luători aminte și de a le înlesni înțelegerea discursului, cum zice Cicerone și Quintilian, (*reddere auditores benevolos, attentos, dociles*).

Esordiul este un element esențial și de mare importanță într'un discurs, intru cât de la întâiele impresiuni și de la dispozițiunea de la început a spiritelor atîrnă de regulă succesul discursului. Și aci are loc maxima: *qui bene coepit, dimidium facti habet*. Mai ales aci au loc cele zise despre moravurile oratorului. Căci dacă auzitorii sunt convinși despre onestitatea, capacitatea, cumpătul și buna voință sau devotamentul oratorului, acestuia nu-i vor lipsi bunăvoința și atențiunea lor.

Anume bunăvoința auzitorilor o câștigă vorbitoariul sau plecând dela persoana sa ori, în discursurile judiciare, a clientului său; exemplu: exordiul în orațiunea lui Cicerone *pro Archia*; sau de la însușirile morale și intelectuale ale auditorilor, sau în sfîrșit de la sine însuși, de la obiectul discursului și de la interesul ce el are pentru auzitori. Arătând apoi însemnătatea, mărimea sau noutatea obiectului sau, dacă e cunoscut, punându-l sub o nouă lumină, deșteptăm luarea aminte și curiozitatea auzitorilor. Și în sfîrșit pentru a-i face docili, trebuie a începe prin a înlătura prejudițiile sau ideile preconcepute în contra cestiunii, de care ai se vorbești.

Se înțelege, nu e trebuință a pune toate aceste

considerațiuni in exordiu. E destul a-și propune unul din aceste trei puncte. Afară de acestea exordiu poate fi luat și din alte isvoară, d. e. 1. din împrejurările de față, cari au deșteptat deja curiozitatea auditorilor, inse ei nu știu anume ce și cum are se li se vorbească, exemplu: exordiu orațiunii *pro Milone*; 2, dintr'un eveniment istoric, dintr'o faptă sau întâmplare din viața practică, din vre o tradițiune, vre o legendă, vre o inchipuire; 3, dintr'o faptă sau o cugetare contrară cestiunii ce voim a susține și exprimată sub formă de întrebare, de indoială, de ironie, de concesiune, ș. a. 4. din vreun proverb, vre o maximă sau vre o idee generală, care servește însăși de fundament al discursului.

De multe ori exordiu propriu zis poate și lipsi, când oratorul e convins dinainte de bunăvoința, atențiunea și docilitatea auzitorilor și când prin urmare exordiu n'ar fi de cât un ornament de rău gust; afară numai dacă considerațiunea și respectul către auzitori nu oprește pe vorbitor de a intra de a dreptul în materie, fără o scurtă întroducere.

Cei vechi deosebiau două feluri de începuturi: *principium*, care sta in simpla enunțiațiune a obiectului, și *insinuatio*, când oratorul presupune, că publicul nu e bine dispus pentru el sau pentru cestiunea discursului său și astfel caută a-și-l concilia înainte de a-i spune cugetarea și scopul său; exemplu: Cicerone in contra legii agrarie a lui *Rullus*.

Regulele exordiului sunt următoarele :

1. Să fie natural ; să stea adecă în strînsă legătură cu cuprinsul, din care se pară răsărit ca o floare din tulpina sa. Pentru aceea totdeauna exordiul numai la urmă se poate întocmi bine, când avem deja tot discursul înaintea noastră desvoltat, chiar dacă pentru înlesnirea compunerii îl facem la început. Ca exemple ne pot servi toate introducerile orațiunilor lui Cicerone, cum și ale lui Salustiu in istoria lui.

2. Simplitatea și puritatea espresiunilor este mai necesară în exordiu ca ori unde, deoarăce atențiunea auzitorilor este îndreptată la început numai asupra stilului și modului de espunere a oratorului. De aceea exordiul trebuie să fie simplu lămurit și elegant ; cum zice Quintilian : *ut videamur accurate non callide dicere.*

3. Exoridul să fie modest sau cumpătat și plin de bună cuviiință către auzitori. Mai ântâiu pentru că prin aceasta căștigăm mai iute atențiunea, a doua pentru că oratorul trebuie se-și arăte puterea sa treptat cum zice Horațiu : *Non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem.*

Cu toate acestea este iertat a începe uneori într'un ton mai înălțat și mai cutezător ; când d. e. oratorul combate pe niște adversari nedrești, cinici, sau netoleranți.

4. Stilul exordiului să fie liniștit și cumpătat, pentru că auzitorii nu cunosc âncă ideile oratorului

asupra cestiunii și prin urmare n'ar înțelege nici emoțiunile lui la început. Excepțiune fac exordiele numite *ex abrupto*, ca în prima catilinară, când publicul cunoaște toate împrejurările și se află deja în sfera ideilor oratorului.

5. Exordiul să nu fie prea lung, ci proporționat cu lungimea discursului, și să nu anticipeze discursul tratând părți esențiale din el.

b. *Propozițiunea* este arătarea precisă și lămurită a obiectului. În discursurile judiciare ea espune punctul de ceartă; în cele politice cestiunea ce are să fie desbătută; și în cele academice și religioase tema ce are a fi dezvoltată. Propozițiunea poate fi simplă sau compusă, dupe obiectul discursului.

c. *Divisiunea*.—Când obiectul discursului e compus și se poate despărți, sau fiind simplu, trebuie să se trateze din diverse puncte de vedere; îndată după propozițiune urmează divisiunea obiectului.

Condițiunile unei bune divisiuni sunt: 1. să fie completă, adecă se cuprindă întreg obiectul; 2. să fie deosebită, adecă părțile ei să nu fie cuprinse unele într'altel; 3. să fie progresivă, adecă fiecare parte se urmeze treptat ca o consecvență logică din cea dinaintea ei; 4. să fie naturală și ușoară, căci numai atunci poate fi destul de lămurită.

Punctele principale se pot subțimpărți și ele; inse de observat, ca o împărțire prea amănunțită intunecă cestiunea, în loc să o lămurească, pentru aceea nu trebuie făcută fără necesitate.

d. *Narațiunea*.—Prin narațiune sau espunere se înțelege înșirarea și desvoltarea cunoștințelor sau cugetărilor, sau povestirea faptelor, cari formează obiectul discursului.

În discursurile demonstrative, sau academice și religioase, ale căror obiecte se iau din științe și literatură, espunerea poate fi mai desvoltată și într'un stil mai infrumusețat; iar în discursurile judiciare și deliberative sau politice, ea trebuie să fie simplă și lămurită, mărginindu-se numai la faptele asupra cărora trebuie a judeca sau a lua o hotărîre.

Însușirile comune, ce trebuie să aibă narațiunea în ori ce fel de discursuri, sunt dupe sfatul lui Cicerone, *adevărul, lămurirea și scurtimea*. Narațiunea va fi *adevărată*, când va expune lucrurile așa cum sunt în realitate sau cum s'au întîmplat, arătând toate împrejurările, cari au sau avură vre o legătură cu obiectul discursului și fără cari acesta n'ar pute fi deplin cunoscut; cum sunt caracterele și moravurile persoanelor, datinele, împrejurările de loc, de timp, de scop, de cauză, de urmări ș. a.

Lămurită va fi narațiunea când, nu numai cuvintele și frazele, ci și ideile și cugetarea vorbitorului și cunoștințele sale vor fi exacte, precise și lămurite. Iar *scurtimea* cere, ca nu numai cuvintele și frazele să se reducă la măsura necesară, ci și cuprinsul să înlătore ori ce amănunte și digresiuni de prisos, căci, în loc se aducă vre o lumină,

dincontră întârzie și îngreuiază înțelegerea cestiunii principale.

Un model de asemenea narațiuni este espunerea morții lui Clodiu de Cicerone în orațiunea «pro Milone».

e. *Confirmațiunea* — este partea discursului care desvoaltă și lămurește cu probe cele cuprinse în narațiune. În discursurile judiciare ea cuprinde espunerea și desvoltarea argumentelor; în cele deliberative ea espune motivele, pe cari trebuie să se întemeieze hotărîrea de luat; iar în cele demonstrative, științifice, literare sau religioase, confirmarea espune faptele, împrejurările și ideile, pe cari se întemeiază aprecierile și asertiunile oratorului; aici prin urmare confirmațiunea nu e de cât continuarea și desvoltarea narațiunii.

Confirmațiunea formează o parte mai deosebită și mai necesară în discursurile judiciare. Preceptele de urmat în espunerea argumentelor în pledări sunt: 1). Ca oratorul să aleagă numai probe sigure, căci cele îndoioase și slabe pot se arunca îndoială și asupra celor tari. 2). Să se înlătore, cât se poate, toate argumentele, cari cuprind un amestec de fals și adevăr, de bine și rău; pentru că răul impresionează mai mult de cât binele. 3). Să se încunjure argumentele, cari se pot întoarce în contra noastră, pentru că acelea ne sunt mai stricătioase chiar de cât argumentele adversariului.

În privința rîndului argumentelor se deosebesc mai ales două feluri de ordini; 1. Ordinea *progresivă* sau treptată, punând la început argumentele mai ușoare, apoi cele mai tari și în urmă cele mai strivitoare; 2. Ordinea numită *omerică*, de la așezarea trupelor lui Nestor în Iliada, în cari se pun la început câteva argumente tari, la mijloc suma argumentelor mai ușoare, înse de natură a susține succesul câștigat prin cele d'ântăiu, și la urmă să păstrează probele cele mai puternice.

Înse argumentele se pot așeza și astfel, ca cele tari și cele mai ușoare să formeze grupe deosebite. Rămâne înse la aprecierea oratorului de a alege și-rul cel mai favorabil: alegere ce numai în fața adversarului o poate face.

În unele discursuri e trebuință a se desvolta argumentele mai mult de cât în altele. Această desvoltare se zice *amplificațiune*; ea înse nu formează o parte deosebită a discursului.

f. *Combaterea*.—Această parte coprinde răspunsul la obiecțiunile făcute sau prevăzute ale adversariului; ea combate probele și faptele opuse, sau ce se pot opune de cătră adversar. Locul combaterii înse nu e statornic. Ea poate precede, urma, sau însoți confirmațiunea.

Când oratorul simte trebuința de a arăta de la început falșitatea argumentelor adversariului mai ales în replică, începe cu acestea și apoi espune afirmările și probele sale. Alteori urmează pe adver-

sar pas la pas, combătându-l și apărându-se totdeauna. Iar când obiecțiunile sunt de puțină valoare, se pun și se combat în urma narațiunii și confirmățiunii!

Combaterea stă întru a arăta sau falșificarea ori neexistența faptelor susținute de adversar, sau falșitatea principiilor, pe cari se întemeiază; sau falșitatea consequențelor din niște principie adevărate.

Faptele se combat atacând sau mărturiile și capacitatea adversarului de a le cunoaște, sau înseși faptele.

Falșitatea principiilor se dovedește sau prin opunerea altor principie mai convingătoare, sau arătând falșitatea consequențelor trase din ele.

Iar consecuențele falșe se combat arătând că ele nu sunt cuprinse în principiile, din cari se deduc. Pentru acest scop trebuie a cunoaște bine sofismele și paralogismele, cari se fac sau din rea credință, sau din ignoranță, din pasiune, din instinct, din interes, sau din obscuritatea limbei.

Ironia sau gluma încă este uneori un bun mijloc de combatere, înse nu totdeauna.

g. *Perorațiunea*. — e sfârșitul și încoronarea discursului; de la ea atârnă impresiunea definitivă; prin urmare ea trebuie să resume toată puterea argumentelor și se producă o adâncă emoțiune. Ea trebuie să lucreze asupra minții și a inimei cu aceeași putere.

Pentru a ajunge acest scop, perorațiunea, în ge-

nul judiciar, se compune din 2 părți: recapitulațiunea argumentelor, și perorațiunea propriu zisă.

Recapitulațiunea reproduce argumentele, înse alegându-le și punându-le în rînd sau espunându-le subț o nouă formă, căci o simplă repetițiune a espunerii lor anterioare le-ar slăbi mai mult de cît le-ar întări.

Perorațiunea propriu zisă e destinată a mișca inimile lăsând o impresiune favorabilă. Ea alege deci împrejurări, ce se adresează mai mult inimei decît rațiunei, sau cari pun cestiunea subț o nouă lumină, arătând-o în legătura lucrurilor din viața practică.

În perorațiune își are loc pateticul.

56. Elocuțiunea.

Elocuțiunea discursului, în cea ce privește limba, trebuie să fie curată și corectă; adecă: să nu întrebuințeze cuvinte și frase străine sau contrare regulilor gramaticale, se inconjure anacolutele, barbarismii, neologismii și archaismii netrebuincioși, cum și solecismii limbei.

În cea ce privește ideile, elocuțiunea trebuie să fie:

1). Lămurită și esactă, însușiri cari urmează din espunerea logică sau naturală și completă a cugetărilor.

2). Să fie precisă, adecă să se lase afară tot ce e de prisos.

3). Să fie elegantă, adecă espresiunile să fie demne și frazele armonioase.

4). Să fie naturală, adică să nu cuprindă nimic afectat sau esagerat. Ca vorbirea să fie naturală, nu trebuie să vorbească cineva de cât atunci, când are ce spune și când simte un îndemn sau o trebuință irresistibilă de a spune cea ce gândește și simte. Atunci vorbele vin de sine. Dacă vrea cineva să vorbească înainte de a fi cugetat destul asupra lucrului, înainte de a avea idei lămurite și de a ști cum să le așeze una după alta, vorbirea sa va fi silită și neplăcută.

5). Pe lângă aceasta, elocuțiunea unui discurs mai lung trebuie să fie variată, adică printre ideile serioase să cuprindă și vorbe de spirit, unde se află ocaziune. Astfel se înlătură monotonia, care obosește și displace.

57. Acțiunea Discursului.

Prin aceasta se înțelege în retoricele vechi rostirea discursului, atitudinea, gesticulațiunea sau mișcările feței și ale mânilor, și schimbarea glasului după ideile și simțimentele ce exprimă oratorul. Singurul sfat, ce se poate da vorbitorului în această privință, este ca să fie natural. Și ca să fie natural, nu trebuie să vorbească de cât atunci, când inima și mintea sa este plină de cea ce are să spună. Atunci, împreună cu expresiunile necesare, vin de sine și modularea vocii și mișcările feței, întocmai ca și în vorbirea de toate zilele, mai ales în conversațiunea

despie lucruri, pentru cari suntem viu interesați și mișcați.

Numai în mișcarea feței și a mânilor, sau în gesturile propriu zise, se cere mai multă artă. Gesturile sunt un ajutor puternic al vorbirii. Prin ele se exprimă ideile într'un mod mult mai viu de cât prin cuvintele singure. Numai trebuie observat, ca gesturile se corespundă ideilor exprimate; altfel pot deveni ridicule, în loc se dea frumuseță și putere discursului.

Discursurile se rostesc, iar nu se cetesc. Cu toate acestea e bine a scrie discursul întreg înainte de a-l rosti; căci prin aceasta se întipăresc mai bine în memorie ideile și planul discursului. Inse oratorul trebuie să se păzească de a învăța pe de rost frazele scrise. Aceasta i-ar înnăbuși libertatea liberei expresiuni, dictată de inspirațiunea momentului și care singură poate fi deplin naturală.

În privința rostirei, ca să fie bine înțeles și ascultat cu plăcere, oratorul se observe:

1). Să vorbească cu voce destul de tare, ca să fie auzit de toată adunarea; să se ferească înse de a da vorbirii un ton prea ridicat sau prea ascuțit.

2). Să nu vorbească nici prea rar, căci ar aduce la nerăbdare pe auzitori mai ales pe cei mai nervoși; nici prea repede, căci s'ar obosi și n'ar pute păstra lămurirea și liniștea necesară în espunerea ideilor, n'ar pute rămâne deplin stăpân pe subiectul

său; calitatea cea mai necesară unui vorbitor în public.

3). Să observe pronunția cea mai corectă în rostirea cuvintelor și să articuleze bine și lămurit fiecare silabă și fiecare sunet.

Rostirea nici prea rară, nici prea deasă a cuvintelor, pronunția corectă și articularea lămurită și plină a silabelor, dau cuvîntării mai multă demnitate; și prin aceasta un vorbitor, chiar cu o voce mai slabă, reușește a fi mai bine înțeles de cât prin ridicarea prea mare a vocii.

Cu privire la accentuarea vorbelor mai e de observat că, precum fiecare cuvînt, așa fiecare propozițiune și fiecare fraasă își are accentul său, de la care atîrnă înțelesul ei. Cu schimbarea accentului de pe un cuvînt pe altul se schimbă adese ori înțelesul frazei. D. e. propozițiunea: *mergi dumniata astăzi la țeară?* poate ave patru înțelesuri, dupe accentuarea cuvîntului ântâiu, al doilea, al treilea, sau a celui din urmă.

4). În fine, pentru deplina relevare a înțelesului cuvintelor și fraselor, multă luare aminte merită și pausele, ce trebuiesc făcute în cuvîntare. După fiecare propozițiune sau fraasă, și dupe fie care parte a discursului sunt necesare pause proporționate, atît pentru ca vorbele ortaurului să facă deplina lor impresiune și să fie bine înțelese, cât și ca vorbirea să poată fi urmată cu aceeași energie și limpezime pînă la sfîrșit.

O pauză făcută înaintea sau în urma unui cuvânt are același efect ca și accentuarea cuvântului, relevează adică însemnătatea lui și atrage atențiunea asupra-i.

58. Noțiuni istorice despre cloquență.

La Elini.—Eloquența naturală s'a născut deodată cu omenirea. Numai originea eloquenței cultivate cu artă se poate urmări în istorie. Și fiindcă eloquența are trebuință de libertate pentru a se desvolta și a se cultiva, ea n'a existat și nu poate exista de cât în statele libere, adică în republici și în monarhiile constituționale. Despotismul o înnăbușă și împiedică desvoltarea ei.

Eloquența a atins culmea desvoltării și gloriei sale în republicele anticității, în Roma și mai ales în Atena. Încă de pe când numeroasele cetăți și state ale Greciei erau guvernate de regi, conducătorii lor se distingeau prin talentul vorbirii; așa erau eroii lui Omer, Ulisse, Nestor, «din al cărui rost curgea vorbirea mai dulce ca mierea,» și alții. Inse aceasta era eloquența în starea sa primitivă. Eloquența considerată ca artă a început a se cultiva numai de la înființarea statelor democratice. Epoca ei de înflorire durează dela lupta dela Marathon (490) până la cucerirea Greciei de către Macedonia în urma luptei dela Cheronea (338), cam 150 de ani. În acest period de timp au trăit poeții, filosofii,

artiști și mai ales oratorii cei mai însemnați ai anticității. Poesia și filosofia au continuat a se mai cultiva și dupe aceea, însele eloquința s'a stins împreună cu libertatea poporului grec.

Organisarea democratică a statului făcea, ca eloquența să fie arma cea mai puternică a oamenilor de stat. Guvernul aproape întreg era în mâna poporului. În adunarea poporului (*agorà*) se dăbăteau și se decretau legile, se alegeau magistrații, se judecau felurite delictes, se decideau declarațiunile de rășboiu și încheierile de pace și alte cestiuni de interes public. Numai procesele criminale se judecau în *areopaj*, care era tribunalul suprem al Atenei, de unde erau escluse artificiele oratorice; și unele afaceri de judecată și administrațiune erau rezervate *pritanului*.

Acei, cari prin talentul vorbirii știaș se convingă și să atraga în partea lor mulțimea, aveau puterea. Apoi ori care meseriaș, ori care cetățean al Atenei putea să aspire la cele mai înalte demniități ale statului; și grație sistemii de educațiune publică, ori cari avea cunoștințele necesare pentru aceasta.

Cel de'ntăiu care a cultivat arta eloquenței în Atena se zice a fi fost Pisistrat, rășturnătoriul legigilor lui Solone; iar acela, care a dus eloquența la cel mai înalt grad de perfecțiune, a fost Pericle. Om de stat, mare general, cel mai iscusit om de afaceri, Pericle a fost și cel mai mare orator înainte de Demostene. Timp de 40 de ani el a esercitat o

putere absolută asupra Atenienilor, grație talentelor politice, eloquenței și calităților sale de om onest, generos și devotat binelui public. Prin virtuțile sale el știu câștiga deplina încredere a poporului: însușire neapărată unui orator pentru a îndupleca; și prin cuvintele sale, cari se asemănau tunetelor lui Joe, el domina poporul cu o putere suverană.

Dupe Pericle arta oratorică se cultivă din ce în ce mai mult. In timpul războiului peloponesiac apărură în Atena sofistii, cari începură a exercita o profesiune necunoscută până atunci, deschizând scoale de retorică pentru junimea greacă. Cei mai renumiți dintre ei au fost Protagoras, Prodicus, și mai ales Gorgias și mai târziu Isocrate.

Inse tocmai această cultură artificială a talentului de a vorbi a fost funestă adevăratei eloquențe, al cărei fond este cugetarea serioasă, și simțimentele adevărate și puternice, iar nu forma fraselor. Doctrinile sceptice ale sofistilor, cari nu făceau nici o deosebire între adevăr și eroare, pentru cari părerea individului era toată știința și a căror măestrerie consista în a ști vorbi cu aceeași tărie de argumente pentru și în contra unei cestiuni, sofistii zic, făcură din eloquență o simplă fraseologie și un mijloc de corupțiune a moravurilor. Din scoalele lor eșiră demagogi plini de ambițiune, inse fără principie și fără virtuți civice. Din acești demagogi cel renumit prin talentul, curagiul și cinismul său, și cel moi violent și mai periculos, era *Cleone*.

O puternică opozițiune le făcea sofștilor *Socrate* din școala căruia eșiră alți oratori, ca *Alcibiade*, *Critias*, *Antifon* și filosofi și scriitori ca *Xenofonte*, *Platone*, *Aristotele*. Cel mai renumit dintre oratorii eleni a fost *Demostene*, celebru prin stăruințele sale de a cultiva această artă, și prin discursurile sale, mai ales prin acele rostite în contra lui Filip, regelui Macedoniei, numite *filipice*, și prin lupta cu rivalul său *Eschines*, un orator mult inferior lui Demostenc. Faimosul discurs *despre coroană*, rostit în contra lui Eschines, avu de efect esiliul acestuia. Iar prin filipicele sale Demostene resistă cu un glorios succes lui Filip timp de 14 ani. Regele Macedoniei zicea, că se teme mai mult de un discurs al lui Demostene de cât de toate armatele Greciei împreună. Cu Demostene și cu libertatea Greciei apuse și adevărata eloquență; căci *Demetriu Falereul* și alții, cari mai urmară, se distinseră mai mult prin grația și frumuseța formei de cât prin puterea cugetării și a simțemintelor.

La Romani. — Al doilea stat al anticității, unde a înflorit eloquența, a fost Roma în timpul republicei. În senat și în adunările poporului, cât a durat republica, cuvântul era liber și a tot puternic, și de la început au trebuit să existe oameni distinși prin darul vorbirii, ca d. e. *I. Brutus*, răsbunătorul Lucreției, *Meneniu Agrippa*, care domoli revoluțiunea poporului plebeu și-l readuse de pe muntele sacru, *Appiu Caecul* ș. a. Aceasta era însă o eloqu-

ență primitivă, fără artă, din cauza lipsei de cultură a cetățenilor și a limbei, și pentru că arta oratorică era prin tradițiune esclusă din desbaterile senatului. Până pe timpul lui Catone Romanii respingeau cu energie, nu numai pe retorii greci, dar ori ce influență a literaturii eline. Pentru aceea Cicerone în tratatul său despre istoria eloquenței în Roma («De claris oratoribus») nu numără între oratori de cât pe *Scipione Africanul* (285—180) învingătorul lui Hannibal la Zama, pe *Catone cel bătrân* numit *Censorul* (234—149), de la care a rămas câteva fragmente din cele 50 de discursuri ale sale, caracteristice prin energia și simplitatea lor, pe *Scipione Africanul cel tânăr*, ruinatorul Cartaginei (+ 129), pe *Caiu* și *Tiberiu Grachu*, pe *M. Antoniu*, *Liciniu Crassu*; și pe *Hortensiu*, rivalul lui Cicerone.

Cel mai mare dintre oratorii romani a fost *Cicerone* (106—43 a. Chr.). celebru prin discursurile sale, ca om de stat, și prin scrierile sale retorice și filosofice. El este privit cu drept cuvânt ca rivalul lui Demostene, pe care-l întrece prin armonia, grația și perfecțiunea stilului; nu are înse acea simplitate și energie a ideilor și pasiunilor, care caracterizează pe oratorul atenian și pentru cari unii critici, ca Fenelon, Blair, ș. a. pun pe Demostene mai pre sus de Cicerone.

Cu Cicerone și cu căderea republicei se stinse eloquența politică în Roma, precum se stinsese cu

Demostene în Grecia. Subt imperiu, afară de *Tacit*, *Quintilian* și *Pliniu cel tînăr*, renumit prin panegiricul lui Traian, nu se mai află de cât advocați și retori.

Eloquența religioasă vechie. — În locul eloquenței politice se nascu, prin întroducerea creștinismului eloquența religioasă, care coprinde, predicele omeliile sau predicele mai simple și mai familiare, discursurile funebre și panegiricele sfinților. Discursuri funebre aflăm și în anticitate, înse erau considerate ca discursuri profane, de vreme ce elocuența religioasă nu esista la Greci și la Romani, precum nu esista nici cler, nici doctrine religioase în sensul modern. La Eleni era o tradițiune, ca în fiecare an să meargă la mormintele eroilor căzuți pe câmpia Maratonului și să se țină discursuri întru pomenirea lor. Aceste discursuri funebre, cari la Eleni erau colective, la Români deveniră individuale. Primul discurs de acest gen se zice a-l fi rostit *Valeriu Publicola* la moartea lui I. Brutus. Pe urmă fură oprite prin legi asemeni laude. *I. Cesar* înfrânse legea, ținând un discurs la moartea bunicei sale. Sub imperiu discursurile funebre deveniră mai dese, dar și mai neînsemnate, până când prin părinții bisericeii creștine luară un caracter religios.

Dintre scriitorii eclesastici latini din primele veacuri sunt cunoscuți ca oratori s. *Hilariu* din Poitiers (300—367 d. e.), s. *Ambrosiu*, episcopul Milanului (340—397), s. *Ieronim*, traducătorul bibliei sub nu-

mele de *Vulgata* (340—420); și cel mai renumit s. Augustin (354—430), celerbu prin *Confesiunile* sale; însă nici unul din acestia nu poate servi ca model de eloquentă, din cauza decadenței limbei și literaturii latine.

Mai buni oratori erau scriitorii eclesiastici greci, ca s. *Atanasiu*, episcopul Alesandriei (296 — 373); s. *Gregoriu din Nazianza*, arhiepiscopul Constantinopolei (328 — 389), de la care au rămas 50 de predice; s. *Gregoriu din Nyssa* (330—400); s. *Vasile* (329—379); și superior tuturor s. *Ioan* 344—407), patriachul Constantinopolei, căruia pentru frumuseța vorbirii sale i s'a dat numele de *Chrysostomul* (*Gură de aur*).

La moderni.—In istorie, în filosofie, în feluritele genuri de poezie, modernii se pot compara cu mândrie celor antici, și în unele chiar le sunt superiori; înse numele lui Demostene și Cicerone au rămas până astăzi fără rivale.

Causele, pentru cari eloquentă nu s'a putut cultiva în timpurile moderne ca în anticitate, sunt mai multe. Astfel este înmuițirea științei și printr'înșă dezvoltarea cugetării și dominarea ei asupra elementului pasional. Filosofia, magistra cugetării și vieții omenești, a făcut progrese însemnate în cursul veacurilor; și oamenii judecă cu mai multă logică și precisiune asupra lucrurilor și cu mai puțină pasiune. Organizarea socială și politică a popoarelor moderne este apoi mai puțin favorabilă eloquentei de

cât în anticitate; și mai ales lipsa libertăților politice a fost, și în parte este încă, cea mai mare piedecă pentru dezvoltarea talentelor oratorice.

Din această cauză elocvența politică datează de abia din veacul trecut în Anglia, de la 1792 în Franța, și numai de o jumătate de veac în celelalte state. Elocvența judiciară este mai veche în numitele state; înse și aci modernii sunt mult inferiori celor vechi. La cei vechi afacerile judiciare, ca și cele politice, se tratau de regulă înaintea unui mare număr de oameni; și legile lor erau puține și simple, așa în cât judecata se făcea mai mult dupe bunul simț și dupe equitate, astfel că elocvența avea câmp deschis și larg. La moderni, din contră, tribunalele sunt compuse dintr'un număr restrâns de judecători; legile sunt mult mai numeroase și mai complicate, în cât știința lor cere un studiu îndelungat și anevoios și ea formează aproape singura educațiune a unui om de legi, iar arta oratorică e considerată ca o calitate secundară; pe când la cei vechi și mai ales la Eleni, elocvența era obiectul principal al educațiunii politice și juridice.

Mai veche și mai cultivată a fost la moderni elocvența religioasă. Din cauza organizării societăților moderne, diversele genuri de elocvență s'au dezvoltat și se dezvoltă independente unul de altul. La Eleni și Romani același om era orator politic și judiciar în același timp; pe când la moderni rar se întâmplă, ca un predicator distins sau un avocat

eloquent să fie în același timp și orator politic, sau vice-versa.

Eloquența religioasă a fost cultivată de la începutul creștinismului, și chiar în cursul evului mediu; însă la cea mai mare strălucire ajunge ea în veacul al 17, în Franția, prin *Bossuet* (1627—1704), *Bourdaloue* (1622—1704), *Flequier* (1632—1710), *Mascaron* (1634—1703), *Fénelon* (1651—1715), *Massillon* (1633—1762) și în veacul 19 prin *Lacordaire* (1802—1861) s. a. În Germania s'au distins pe acest teren *Luther* (1483—1546), elevul său *Melanchton* (1497—1564), *Calvin* (1509—1564; în Anglia *Sterne* (1713—1768); *Hugo Blair* (1718—1800); în Italia *Segneri*, *Tornielli*, *Vanini*, ș. a.

Oratorii politici se ivesc deodată cu libertățile constituționale, în Anglia *Chatam* (1708—1778), fiul acestuia *William Pitt* (1759—1806); *Fox* (1749—1807), Supranumit Demostenele Angliei; *Burke* (1730—1797), cunoscut prin violentele sale atacuri în contra revoluțiunii franceze; *Byron*, *Canning*, ș. a., În Franția *Mirabeau* (1749—1791) este marele orator al revoluțiunii franceze; mai perfect în formă, dar mai puțin pasionat este *Vergniaud* (1759—1793); apoi *Danton*, (1759—1794), *Robespierre* (1759—1794), *Saint-Just* (1768—1794; și mai târziu *Guizot*, *Royer-Collard*, *Thiers*, *Gambetta* ș. a.

Oratorii judiciari sunt mai puțin renumiți, afară de aceia cari s'au distins tot odată și ca oratori politici, cum au fost în Anglia *O'Connell* (1775—1847)

celebrul apărător al drepturilor Irlandei și unul din cei mai majestuoși oratori populari ai tuturilor timpurilor; *Lord Broougham* (1778—1868; în Franția *Dupin* (1783—1865); *Berrier* (1790—1868), apărătorul mareșalului *Ney*.

Și mai puțin însemnată este eloquența academică și cea militară. Pe lângă discursurile de recepțiune și elogiile foștilor membri ai academiilor, cum sunt în literatura franceză ale lui *Fontenelle*, (1657—1757) și *Mignet* cele mai celebre, sub nume de eloquență academică se cuprind și compozițiunile literare făcute pentru concursul de premie al academiilor.

Eloquența militară, pe lângă alocuțiunile orale cuprinde și proclamațiunile scrise, din cari cele mai renumite și pline de avînt poetic sunt ale lui *Napoleon I*, ca d. e. ântâia proclamațiune adresată armatei din Italia, cea adresată poporului din Egipt după bătaia de la Piramide, și cea către Vienezi după lupta de la *Wagram*.

La Români.—Eloquența nu există fără libertate. Pentru aceea și la Români talentele oratorice au început a se desvolta numai de când țeara se bucură de libertatea cuvîntului, în adunările publice, de la înlăturarea protectoratului rusesc în urma tratatului de Paris în 1855. De atunci au început a avé și Români oratori ca *M. Cogălniceanu*, *A. Panu*, *Barbu Catargiu*, *C. Negri*, *I. C. Brătianu* ș. a., ca să amintim numai dintre cei bătrâni.

Asemenea se cultivă eloquența judiciară și cea a-

cademică ; ultima mai ales de la înființarea academiei române. Am putè menționa aci multe discursuri de recepțiune ca al lui *Petru Poenaru*, despre *George Lazăr*, al lui *Ioan Ghica* despre *Ioan Câmpineanu*, al lui *Papiu Ilarian* despre *Viața și operele lui G. Sincal* ș. a. publicate în *Analele academiei române* ; și afară de academie, multe conferințe sau *lecturi publice*, ținute în societățile literare numite *atenee*.

În timpurile mai vechi, înainte de 1848, de abia aflăm câte un rar exemplu de oratorie, ca memorabilul discurs, prin care ambasadorul moldovan *Luca Cârjă* pledează înaintea regelui polon Sigismund I, în 1523, pentru alianța creștinilor în contra Turcilor ; ¹⁾ *necrologul lui Stefan cel Mare*, un eserecțiu din veacul trecut ; ²⁾ discursul lui *A. Hasdeu* către elevii scoalei din Hotin, tradus din rusește de C. Stamatî în 1855 ; *discursul introductiv la istoria națională* al lui M. Cogălniceanu ș. a.

Ceva mai dese sunt discursurile religioase, din cari însemnăm aci colecțiunile de *predice* ale mitropolitului *Antim Iverianul*, publicate cu cheltuiala ministeriului cultelor, cu biografia autorului de p. Melchisedec ; colecțiunile lui P. Maior, intitulate ; *Propovedanii la morți* (Buda 1896), *Didachii sau învă-*

¹⁾ Publicat în Archiva istorică a României tom. I p. I p. 9 și următoarele.

²⁾ Publicat în Archiva românească pe 1848 t. I. p. 51 și următoarele, și în Revista Română pe 1862 p. 115 și următoarele.

tături despre educațiunea copiilor, Predice pentru toate duminicile și sărbătorile anului (Buda 1810); ș. a.

Un însemnat moment în istoria națională pentru dezvoltarea eloquenței politice a fost anul 1848, pentru Români de ambele laturi ale Carpaților. Intre cuvântările din această epocă amintim aci numai monumentalul discurs al lui S. Bărnuț despre *raporturile Românilor cu Ungurii*, ținut la adunarea de la Blaj în $\frac{3}{15}$ Maiu, discurs frumos prin forma sa și mare prin puternica influență și urmările sale în politica națională a Românilor transcarpațini.

59. *Istoricul retoricii.*

Retorica sau teoria eloquenței s'a născut din observațiunile făcute asupra acestui frumos dar al naturii, precum poetica este productul studiului teoretic al poeziei, morala al simțemintelor și faptelor morale. Omer, Solon, Pisistrat, Temistocle, Aristide, au fost strălucite modele de eloquență înainte de a se fi vorbit sau scris ceva despre arta retorică. *Empedocle* din Agrigent, în Sicilia (444 a. cr.), dupe alții *Tisias*, se zice a fi dat cel d'ântăiu lecțiuni despre regulile eloquenței. *Gorgias*, elevul acestora, a introdus această artă în Atena și a deschis acolo prima scoală retorică, dând astfel naștere epocii sofistilor, ale căror doctrine au fost atât de funeste eloquenței și moravurilor ateniene.

Acest fals curent de cugetare și în special teo-

riile retorice ale lui *Isocrate* și altor sofști se zice a fi îndemnat pe *Aristotele*, ca să scrie *retorica sa*¹⁾, operă monumentală, care cuprinde multe și adânci cunoștințe despre natura omenească și cari în veacurile următoare a servit de bază tuturor scrierilor despre arta oratorică. Ca retori sunt încă renumiți: *Antifon*, *Teofrast*, elevul lui *Aristotele*, *Demetriu Falereul*; mai târziu *Molone* din Rhodus, care pe la 87 a. C. înveța în Roma retorica având elevi pe *Cicerone* și *Cesare*; *Dionisiu din Halicarnas*, contemporan cu *Pompeiu* și *Cesare* și renumit ca istoric și ca retor; *Longin* (213—273 d. C.), celebru prin tratatul său *despre sublim (peri ipsus)*, una din cele mai escelente opere retorice ale anticității; *Libaniu*, învățătorul sântului Ioan Chrisostomul ș. a.

Prima scoală latină de retorică s'a deschis în Roma pe la 94 a. C. de către *Gallus Plotius* din *Lugdun*. Cele mai însemnate scrieri despre eloquență le avem în literatura latină de la *Cicerone*. Principalele sunt: *De oratore ad Quintum fratrem*, cuprinde teoria eloquenței, sau despre formarea oratorului și despre regulele discursului; *Orator seu de optimo genere dicendi*, despre idealul oratorului perfect; *Brutus seu de claris oratoribus*, cuprinzând istoria eloquenței romane.

Inse cel mai dezvoltat tratat despre arta oratorică ni l-a lăsat *Quintilian* în opera sa *Oratoriae in-*

¹⁾ Tradusă în fr. de Barthélemy Saint-Hilaire, *Rhétorique d'Aristote* Paris 1870.

stituonis libri 12. Un frumos dialog despre decadența eloquenței: *De causis corruptae eloquentiae*, unii îl atribuesc lui Quintilian, alții lui *Pliniu cel Têner* și alții, cu mai multă probabilitate, lui *Tacit* între ale cărui opere se află publicat.

Între scrierile moderne afară de Racine și Molière, cari biciuesc în comediile lor pe advocații timpului, și afară de reflexiunile lui La Bruvière și Pascal asupra acestei arte, menționăm aci încă *Dialogurile despre eloquență* ale lui *Fenelon*, *Discursul lui d'Aguesseau despre decadența eloquenței judiciare*; *Lecțiunile de retorică și literatura frumoasă* ale lui *Hugo Blair*, traduse din englezește în diverse limbi de mai multe ori; *Retorica lui Voltaire* estrasă din *dictionarul filosofic* al său; *Eloquența amvonului* (*Eloquence de la chaire*) de *Maurv*; *Elemente de literatură* de *Marmontel*; *Principie literare* de *Batteux*.

Manuale de retorică mai nouă sunt de însemnat: *Principie de eloquență* (*Grundzüge der Berendsamkat*) cu modele alese din literatura clasică veche și modernă, de *N. Schleiniger*, (Freiburg 1883); *Retorica populară sau arta de a vorbi în conferințele publice* de *Ed. Laboulaye*, publicată la sfârșitul interesantei sale scrieri *Discours populaires* (Paris 1869); *Teoria eloquentei* (vol. 5 din *Bibliothek der Humanität-Wissenschaften* Wien 1825) ș. a. În limba română avem: o *retorică* de *Morariu* (*Molnar*, Buda 1798), o *retorică* de *Marcovici*, alta de *D. Gusti* și cea mai

nouă de Chr. Negoescu (1883) și un studiu *despre* *eloquența română* de V. A. Urechie (1867).

Esemples de discursuri.

Discursul lui M. Cogălniceanu, adresat domnului Moldovei, după alegerea acestuia în adunarea electivă a Moldovei, ședința de la 5 Ianuarie 1859.

Măria ta ?

După o sută cinci zeci și patru de ani de umilire și degradare națională, Moldova a intrat în vechiul său drept, consfințit prin capitulațiile sale, dreptul de a-și alege pe capul său, pre domnul.

Prin înălțarea Ta pe tronul lui Ștefan cel Mare s'a reînălțat însăși naționalitatea română. Alegându-te de capul său, neamul nostru a voit să împlinească o vechie datorie către familia Ta, a voit să răsplătească sângele strămoșilor Tăi, vărsat pentru libertățile publice.

Alegându-te pre Tine domn în țeara noastră, noi am voit să arătăm lumii aceea ce toată țeara doarește: *la legi nouă, om nou.*

O Doamne! mare și frumoasă-ți este misiunea! Constituția din 7 (19) August ne însemnează o epocă nouă și Măria ta ești chemat să o deschizi. Fii dar omul epocii; fă ca legea se înlocuiască arbitrarul; fă ca legea să fie tare, iar tu, Măria ta ca domn, fii bun și blând, *fii bun, mai ales pentru*

aceia, pentru cari mai toți domnii trecuți au fost nepăsători sau răi.

Nu uita că, dacă 50 de deputați te au ales domn in se ai să domnești peste două milioane de oameni,

Fă dar, ca domnia ta să fie cu totul de pace și de dreptate, impacă patimile și urele dintre noi și reintrodù in mijlocul nostru strămoșeasca frăție. Fii simplu, Maria ta, fii bun, fii domn cetățean, urechia ta se fie pururea deschisă la adevăr și închisă la minciună și lingușire.

Porți un frumos și scump nume, numele lui Alecsandru cel Bun. Să trăești dar mulți ani!

Ca și dînsul, fă o doamne, ca prin dreptatea Europei, prin desvoltarea instituțiunilor noastre, prin simțemintele tale patriotice, să mai putem ajunge la acele timpuri glorioase ale nației noastre, când Alecsandru cel Bun zicea ambasadurilor împăratului din Bizanțiu, că:

România nu are alt ocrotitor de cât pre Dumnezeu și sabia sa!

Să trăești Măria ta!

Discursul atribuit lui Mihaiu Viteazul înaintea luptei de la Călugăreni, în ¹³/₂₅ August. 1593.

O s t a ș i l o r !

Aduceți-vă aminte de vechia noastră vitejie; căci ocazia de acum este frumoasă, și de o vom pierde a-

nevoie o vom căpeta. Turcii sunt uimiți de atâtea pierderi; cetățile lor de toate părțile sunt cuprinse; din câți capi au avut armatele lor, numai unul a rămas, care mai îndrăznește a ține frunte creștinilor; cu el avem a ne lupta, și gloria de a-l birui va fi foarte mare. Mulțimea vrășmașilor nu trebuie se vă sparie, de vreme ce Sinan a lăsat cele mai bune oști ale sale în garnizoane prin cetăți, și au adus cu sine numai oameni, cari vor face mai mult sgomot de cât vătămare. Pe lângă aceasta, locul de bătaie nu poate fi mai bine ales; aci mulțimea lor este nefolositoare. Aduceți-vă aminte de cruzimea vrășmașului, care nu iartă inci o dată pe cei biruiți, cu atât mai puțin pe cei ce s'au revoltat! Nu este destul, că am scuturat jugul robiei, că am reinnoit vechile legături cu împăratul și ne am pus sub o putere ardeleană, dacă prin o faptă strălucită nu vom căuta se întemeiem această vrednică hotărîre. A venit vremea să ne luptăm puternic pentru libertate, iar mai cu seamă pentru cinstea legii, ca să dovedim Turcilor, că de ne au călcat ei mai înainte patria, a fost numai din cauza neunirei noastre. Dar acum când toate puterile vecine stau în bună înțelegere împreună, trebuie să dobîndim prin unire cea ce am pierdut prin zavistie și împărechieri, și să gonim pe acești cruzi tirani dincolo de strîmtoarea lor, de Dardanele. Toți vecinii și-au făcut datoria, când bătându-i, când gonindu-i din cele mai bune cetăți ale lor, astfel în cât ei prăpădiră cea mai bună parte

din armata ce Sinan Paşa dusesese în Ungaria. Acum pot și Românii dobândi o asemenea glorie, căci toate dovedesc că vom avè aceeași norocire.

N. B. Esemple de discursuri se pot afla și în cărțile de lectură, străine și române, - întrebuințate în școală: d. e. *discursul introductiv la cursul de istoria națională* de M. Cogălniceanu, *Un toast* de C. Negri, *Puterea de viață a națiunii române* de Cipariu ș. a. Ca deprinderi se pot da discursuri de felicitare, de binevenire, de inaugurarea vre unui institut, pentru diverse sărbători școlare, discursuri funebre, ș. a.)

F I N E.

TABLA DE MATERII

Din prefața ed. I. prefața ed. II.	Pag. <u>3-4</u>
--	--------------------

INTRODUCERE

1. <i>Originea și obiectul literaturii.</i> — Ce însemna la început vorba <i>literatură</i> ? Când a început a se deosebi de <i>gramatică</i> ? Literatura în înțeles întins și restrâns, Impărțirea ei. Se poate stabili o margine între literatura frumoasă și cea științifică?	5-6
2. <i>Știința și literatura.</i> — Ce numim știință? Deosebirea între limba științei și a literaturii. Infuența formei literare asupra științei. Esemple, <i>Paserea muscă.</i> — <i>Aceeași dupe Buffon.</i>	7-10
3. <i>Insemnătatea și influența literaturii.</i> — Pentru ce literatura are mai multă influență de cât știința? Ce ne spune știința și ce ne spune literatura? Influența literaturii asupra minții, inimei și voinței. Cărțile sunt amicii noștri cei mai buni. Goethe despre literatura poetică. Nu toate operele literare sunt bune pentru toți. Necesitatea alegerii între scrierile bune și cele rele. Condițiunea unui bun scriitor. Scopul literaturii ca artă	10-15
4. <i>Literatura și retorica.</i> — Literatura ca cuprins și ca <i>teorie</i> . Retorica și părțile ei, Retorica sinonimă cu <i>teoria literară</i> și literatura sinonimă cu <i>critica literară</i> . Științele cele mai necesare literaturii	15-16
5. <i>Folosul teoriei literare.</i> — Pentru ce teoria literară e necesară? In ce consistă folosul ei?	16-18

P A R T E A I.

Regule generale de compozițiune și de stil.

6. <i>Impărțirea lor</i>	Pag. 19
------------------------------------	------------

CAPITOLUL I.

Regule generale de compozițiune.

7. <i>Fundamentul și principiul regulelor de compozițiune și de stil.</i> —Scopul vorbirii și scrierii. Impărțirea activității intelectuale în cetire sau ascultare, și urmarea ei; exemplu: lectura autorilor clasici străini în școală. Principiul rezultat de aci: economia atențiunii și deșteptarea închipuirii. Regulele ce derivă din acest principiu	19-22
8. <i>Alegerea temei și regulele pentru lucrarea ei.</i> —Condițiunile unei bune teme. Regule generale de compozițiune	22-24
9. <i>Tema sau titlul compozițiunii.</i> — Înțelesul acestor termeni.	24
10. <i>Invențiunea sau studiul temei.</i> —Prima lucrare. Cum adunăm și cum însemnăm ideile adunate? Onestitatea și plagiatul în literatură Ce se înțelege în retorică prin <i>invențiune</i> ? Condițiunea de a pute studia bine o temă și de a face o bună scriere Esemple și deprinderi	24-28
11. <i>Noțiunea.</i> —Prima trebuință în studiul temei este definițiunea lucrurilor și vorbelor. Noțiunea. Sfera și conținutul ei. Noțiuni generale, speciale și individuale. Deprinderi	28-30
12. <i>Cugetarea sau judecata.</i> —Cuprinsul ei. Propozițiunea. Felul judecăților. Cea mai importantă împărțire a lor. Judecăți analitice și sintetice. Deprinderi	30-32
13. <i>Definițiunea.</i> —Note generice și specifice. Ce este definițiunea? Definițiunea logică și literară Definițiunea nominală și reală Esemple	32-34
14. <i>Dispozițiunea sau planul temei.</i> —Punctul de vedere al împărțirii. Ordinea logică și regulele împărțirii Introducerea și concluziunea; scopul lor. Esemple și deprinderi	34-36
15. <i>Elocuțiunea.</i> —Când se face stilizarea, și ce trebuie să avem aci în vedere. — Povește pentru începători: puterea deprin-	

derii,—căutarea dispozițiunii;—lectura modelelor alese;—revederea lucrării după un lung interval;—ferirea de presumpțiune și neîncredere în sine;—importanța asociațiunilor literare	36-39
--	-------

CAPITOLUL II.

Stilul, regulele și însușirile lui.

16. *Definițiunea și însușirile stilului.*—Ce e stilul. Deosebirea lui de limbă și de cuprinsul scrierii sau de idei. Pentru ce stilul e individual? Cine poate avea stil? Așa numitele însușiri ale stilului. Propriile însușiri: originalitatea și eleganța, și cele derivate din ele.—Unilateralitatea celor două definițiuni tradiționale: *stilul e omul* și *stilul e lucrul*. Cele trei momente în formarea stilului: concepțiunea, organizarea ei, însuflețirea și espresiunea. Vechia împărțire a stilului.—Deprinderi 39-44
17. *Puritatea limbei.*—Condițiunea de a fi lesne înțeleși. Archaisme, barbarismele și speciile lor; neologismele, când sunt necesare?—Principiul pentru cultivarea limbei literare. Înțelesul cuvintelor pentru erudiți și pentru popor;—necesitatea păstrării cuvintelor înrădăcinate în limbă;—cele două însușiri distinctive ale limbei române și trebuința de a le păstra; teoria circulațiunii cuvintelor;—corolarele și formularea principiului.—Esemples de barbarisme. Deprinderi 44-53
18. *Corectea limbei.* Ce însemnează a fi corect?—Cele mai răspândite greșeli în contra corecției: de declinare, de concordanță, de interpunctiune, anacolute, solecisme. Remedii în contra acestor greșeli.—Deprinderi 53-56
19. *Lămurirea și esactitatea.*—Când e scrierea lămurită?—Condițiunile scrierii lămurite.—In ce stă esactitatea?—Defectele în contra lămuririi și esactității: espresiunile nehotărâte, vorbele sinonime și ambigue, espresiunile prea abstracte, construcțiunea falsă sau greoaie, terminii nepotriviiți, frase contradicătoare sau absurde, interpunctiune greșită.—Deprinderi. 56-60
20. *Precisiunea.*—Când e stilul precis?—Defectele opuse precisiunii: tautologia, pleonasmul—Stilul concis.—Deprinderi. 60-62
21. *Unitatea, varietatea, gradațiunea și transițiunea.*—Unitatea

- tonului.—Espinerea treptată a ideilor sau faptelor. — În ce stă varietatea stilului?—Cum se face tranzițiunea? . . . 62-63
22. *Originalitatea stilului.*—Când este stilul original? — Prin ce se deosebește stilul original de cuprinsul și limba scrierii? — Cele mai însemnate însușiri derivate din originalitate. 64
23. *Naturaleța stilului.* — Când e stilul natural? Esemplu. — Stilul nenatural: bombastul de vorbe și de cuprins. Esemplu. 65-67
24. *Stilul căutat sau reflectat.*—Când se zice stilul reflectat, și pentru ce?—Prin ce se distinge stilul reflectat de cătră stilul natural spontan sau îmbelșugat? Esemplu 67-68
25. *Eleganța.*—Când este dicțiunea elegantă și când trivială? Eleganța stă în demnitatea expresiunilor, în eufonja vorbelor și armonia frasei 69-70
26. *Frumuseța stilului sau sensibilizarea ideilor.* — Când se zice stilul frumos?—Mijloacele înfrumusețării: concretizarea, originalitatea construcțiunilor, inversiunile, epitelele, figurile. Simplitatea expresiunilor pentru sublim. Esemple. — Prin ce se distinge stilul frumos de cel bombastic?—Prin ce se distinge frumuseța de eleganță? — Regula supremă 70-73

CAPITOLUL III.

Despre figuri.

27. *Originea și speciile figurilor.* — Cum se nasc figurile? — Impărțirea lor. Tropi, figuri de cugetare, figuri gramaticale. 73-74
28. *Tropii sau figurile de cuvinte.*—Cuvintele esprimă noțiuni? —Cum se exprimă imaginile?—Cum se nasc tropii și de câte feluri sunt? — *Metonimia*, în ce stă? la câte se pot reduce raporturile din cari se naște? — *Synecdochea* și antonomasia. — *Metafora*; prin ce se distinge de metonimie? metafore rationale și poetice. — Causele enérgiei și frumuseței figurilor. — Metaforele trebuie să fie naturale.—Sub-speciile metaforei? — *Prosopopeia*, în ce stă? — *Alegoria*, ce este? — *Alusiunea*, prin ce se distinge de metaforă și alegorie? — *Simbolul*, pe ce se întemeiază, sau prin ce se distinge de alte figuri metaforice? pentru ce se întrebuința mai mult în copilăria poezărilor? emblema, hieroglifile, miturile. — *Proverbiile*, ce

- sunt și în ce stă valoarea lor?—*Fabula* sau *apologul*. Definițiunea, subiectul și scopul fabulei. Pentru ce în fabule nu figurează omul? Cum sunt scrise?—*Parabola*. Definițiunea, subiectul, scopul ei. Deosebirea parabolei de fabulă. Originea și importanța ei. — *Cimilitura* Definițiunea și scopul ei 74-87
29. *Figurile de cugetare* —Definițiunea lor.—Cele mai însemnate figuri de cugetare: *Repetițiunea*; în ce stă și când se întrebuințează? —*Esclamațiunea*, când se întrebuințează?—*Elipsa*, definițiunea și însemnătatea ei.—*Apostrofa*, de unde vine puterea impresiunii ei? —*Intrebarea*, în ce stă energia ei? —*Ironia*; *sarcasmul*;—*hiperbola*; *negațiunea*; *gradațiunea*; *contrastul*; *comparațiunea*; definițiunea și esplicarea energiei și frumuseții acestor figuri 87-93
30. *Figuri gramaticale*.—a. Figuri etimologice: dieresa, crasa; apocopa, sincopa. b. Figuri sintactice: silepsa, atracțiunea, zeugma, anacolutul, enallage, conjunțiunea, disjuncțiunea, parentesa.—Onomatopeia; paronomasa 93-95

PARTEA II.

Genurile literaturii prozaice.

31. *Impărțirea literaturii*.—Literatura prozaică și cea poetică; obiectul și scopul fiecăreia —Genurile literaturii prozaice. — Observațiuni generale 96-97

CAPITOLUL I.

Genul narativ.

32. *Narațiunea*.—Definițiunea și împărțirea ei. — Obiectul și scopul narațiunii prozaice și a celei poetice. — Insușirile de fond ale ori-cărei narațiuni: Adevărul și, în narațiunea poetică, verosimilitatea, unitatea, plasticitatea concepțiunii.—Insușirile de formă: lămurirea, precisiunea, esactitatea. — Speciile narațiuni istorice 97-101
33. *Istoria* Definițiunea și importanța ei 100-106
34. *Impărțirea istoriei*. — Dupe cuprins: istorie generală și

specială; istoria întregii vieți publice sau a unui singur ram al vieții. — Dupe modul de tratare: istoria politică, critică, filosofică. — Științele auxiliare ale istoriei. — Obiectul și scopul lor 101-102

35. *Insușirile istoriei.* — *Adevărul.* Cunoștințele necesare istoricului pentru aceasta; exemplu. — *Nepărtinirea sau dreptatea.* Rolul istoriei. Cum trebuie înțeleasă nepărtinirea. — *Unitatea.* — *Partea anecdotică.* — Insușirile de formă: demnitatea și serioșitatea, proporționata împărțire a materiei, lămurirea, esactitatea, precisiunea, frumuseța stilului. — *Resumat* 102-105

36. *Speciile istoriei.* — *Cronica;* deosebirea ei de istorie. Cronice mai dezvoltate; exemple. Cronicari străini, cari se ocupă de Români. Deosebirea între *anale istorice* și *anale academice.* —

Memoriul. Definițiunea lui. Cele mai însemnate memorie în literaturile latină, franceză și română. — Ce înțeles mai are cuvântul *memoriu*?

Biografia. Ce este? Cari biografii au numai valoare psihologică? și cari, pe lângă aceasta, au și o valoare istorică? Pentru ce biografiile sunt mai grele de scris de cât istoria propriu zisă? Cele mai însemnate biografii în literaturile elină, latină și română.

Anecdota. Etimologia și înțelesul ei la început și astăzi. De unde se iau subiectele anecdotelor? Scopul și forma anecdotei.

Geografia și statistica. — Originea și importanța geografiei. Împărțirea ei în matematică, fizică, politică, economică. — Definițiunea, importanța și începutul statisticii. Începutul ei la noi.

Istoria literaturii și artelor și critica literară. — Importanța lor. Deosebirea între istoria literaturii și critica literară. Deosebirea între critica literară veche și cea modernă. Cele mai însemnate scrieri de critică literară. — Care e scopul analizei critice? Ce trebuie să căutăm în fie care scriere? Sinceritatea și obiectivitatea 105-117

37. *Originea și dezvoltarea istoriei.* Tradițiuni și legende. Logografi. Primii istorici. Deosebirea între istoria veche și cea modernă 117-118

ESEMPLU

Relative la genul narativ.

	<u>Pag.</u>
<i>Mihaiu Viteazul osîndit la moarte.</i> Narațiune istorică de N. Bălcescu	118-120
<i>O femeie eroică. Scenă din 1849.</i> Din «Memoriul» lui I. S. Șuluț	120-125
<i>Cleobul.</i> «Biografie estrasă din dogmele filosofilor din anticitate» de P. M. Georgescu	126-129
<i>Anecdote</i>	129-131
<i>Petru Rareș ales domn.</i> Tradițiune din colecțiunea lui Neculcea	131-132
<i>Dochia și Traian.</i> Legendă națională, versificată de G. Asachi	132-134
<i>Stearul și trestia.</i> Analisă literară de Batteux	135-140

DEPRINDERI.

Relative la genul narativ.

<i>Moartea lui Longin.</i> Narațiune istorică	140
<i>Luarea Sarmizegetusei.</i> Narațiune istorică	140-141
<i>Lupta de la Călugăreni.</i> Narațiune istorică	141
<i>Coaja de nucă.</i> Narațiune din viața particulară	141-142
<i>Simeon Bărnuț.</i> Biografie	142-143
<i>Avram Iancu.</i> Biografie	143-144
<i>Temistocle.</i> Schiță de anecdotă	144-145
<i>Poetul Filoxen și regele Siracusei.</i> Schiță de anecdotă	145
<i>Alesandru și medicul său.</i> Schiță de anecdotă	145

CAPITOLUL II.

Genul didactic.

- §. 38. *Impărțirea lui.* — Înțelesul cel mai larg al literaturii didactice și înțelesul cel mai restrîns. — Deosebirea științei de cătră cunoștințele vulgare. — Clasificarea scrierilor didactice. 146-147

- §. 39. *Scrierile filosofice.* — Obiectul și ramificațiunile filosofiei: psihologia, logica, morala, estetica, pedagogia, economia politică, jurisprudența, metafisica, psihologia rațională, filosofia naturii. Inceputul filosofiei; fizica sau fiziologia. Sostrate. Platone și Aristotele. Stoicismul, scepticismul, epicureismul. Lucrețiu, Horățiu, Scrierile filosofice ale lui Cicerone. Cei mai însemnați filosofi în timpurile moderne: Descartes, Bacon, Locke, Spinoza, D. Hume, Kant, Auguste Comte, H. Spencer, Schopenhauer, Stuart Mill ș. a. Partea filosofică în literatura română. Influența filosofiei asupra civilizațiunii. — Economia politică: cele mai însemnate scrieri 148-152
40. *Literatura aforistică.* — Ce sunt aforismele și cum se mai numesc. — *Etimologia, însemnătatea și istoria proverbielor:* la Elini; la Romani; în literatura română, proverbie populare (Floarea darurilor, Pilde filosofesti, Archir și Anadani, viața lui Bertoldo), și poporane (povestea vorbei, colecțiunea lui P. Ispirescu, Șt. Goleșcu și I. C. Hîrșescu). — *Proverbe dramatice.*
- Maxime, idiotisme și ghicitori.* — Ce sunt maximele. In ce seamănă și în ce se deosebesc de proverbe; exemple. — Cele mai însemnate colecțiuni de maxime: Erasmus, Stobaeus, Musoniu Rufu, Marcu Aureliu, Epictet, La-Rochefoucauld, Chamfort, La-Bruyère, Pascal; în literatura română: Filosoful indian, Conducătorul pe căile vieții, Istoria ieroglifică, Aforisme asupra înțelepciunii în viață.
- Idiotisme.* — Ce sunt idiotismele și cum se explică originea lor. Însemnătatea lor. — *Enigmele, șaradele și logogrifele* 152-166
41. *Scrieri literare didactice.* — Cari se numesc astfel? Cele mai însemnate scrieri didactice la Greci, la Romani, în timpul renașterii, la Francezi și Germani, la noi 166-168
42. *Literatura științifică.* — Ce cuprinde. — *Fizica.* — *Chimia,* deosebirea ei de fizică, originea și întemeierea ei. — *Istoria naturală* și împărțirea ei. — *Linguistica;* obiectul ei și deosebirea de filologie; obiectul filologiei; — scrierile asupra limbii române 168-173
43. *Numele și formele operelor de literatură didactică.* — Împărțirea lor dupe cuprins. — *Tratatele;* deosebirea între ele și *manuale.* — Alte scrieri, dicționare, enciclopedii. — Formele scrierilor didactice 173-174

44. *Descripțiunea*. — Deosebirea între definițiune și descriere.
— Felurile descrierii; deosebirea între descrierea didactică sau științifică și cea poetică.
Speciile descripțiunii poetice: Tabloul; caracterul; portretul, paralelă; panegiricul; contemplațiunea, deosebirea ei de către descrierea didactică și poetică 175-178

ESEMPLE ȘI DEPRINDERI

- Transilvania*, descriere didactică de maiorul G. Ianescu . . . 179-181
Ardealul, descriere înfrumusețată de N. Bălcescu 181-183
Teme de descriere. a). Fabricarea porțelanului. b). Invențiunea sticlei. c). Pregătirea sticlei d). Intocmirea unui glob geografic. e). Originea și pregătirea oglinzilor 183-186
O priveliște a României în trecut. Tablou din «Cântarea României» 187-188
Buffon. Caracter literar de La Harpe 188-189
Misanthropul. Caracter moral de La Bruyère 189
Buffon și Linnaeus. Paralelă de Cuvier 189-191
Furul și calomniatorul. Paralelă dupe Stern 191-192
Schițari de teme. Luciu Catilina, Viad Tepeș. Teme libere . 192-193
Elogiul bradului 194-159
Trandafirul: schițare. Teme de elogiu 195-166
Ruinele Palmirei. Contemplațiune de Volnay 196-198
Tîrgoviștea. Esempul de contemplațiune de N. Bălcescu. *Teme de contemplațiune* 198-200
45. *Epistola didactică*. — Deosebirea de alte epistole și stilul ei 200
Schițari de epistole didactice. — Răspuns unui amic care s'a plâns în contra uritului. — Ce și cum trebuie a cetii? — E folositor și plăcut a învăța musica. — Pentru ce învățăm a desemna? — Pentru ce învățăm a cânta? — Teme libere. 201-206
46. *Disertațiunea*. — Două înțelesuri ale ei: unul relativ la fond și opus tratatului, altul relativ la formă și opus descrierii și narațiunii. — Modul de a combate pe adversari. — Stilul disertațiunii.
Esempul de disertațiune: Iubirea și recunoștința fiiască, dupe Fr. Wagner.

Planuri de disertațiune: a). Vioreaua; b). Stiința e cea mai bună avuție; c) Pentru ce învățăm limba franceză? d). Pentru ce învățăm geografia? e). Ce folos ne aduce studiul fizicii? f). Studiul și folosul matematicii. g). Ce folos tragem din studiul istoriei? h). Cum se esplică superioritatea Europei față cu celelalte continente? i). Causele căderii republicii romane. k). Influența pulberii de pușcă. l). Este vînătoarea o petrecere demnă de om? m). Pentru ce este înfiorător a vedè chinuind animalele? n). Cum agricultura este temeliala civilizațiunii?

Teme libere 206-216

47. *Dialogul.* — Pentru cari teme e potrivit dialogul? — Pentru ce dialogul e mai greu de cât alte compozițiuni? — Insușirea caracteristică a dialogului. — Dialoguri celebre. — Deosebirea între dialogul filosofic sau scientific și între simpla convorbire ca în conversațiune, în dramă și alte genuri de scriere.

Esemple. — Socrate și Parrhasiu, dialog de Xenofonte. — Socrate și Glaucone, de același. — *Plan de dialog.* Avuția.

Conversațiune: Antoniu și Claudiu, dupe Erasm

Planuri de dialog dramatic: a). Iubirea frățească și sinceritatea. b). Iubirea de aproape. c). Mătrăguna 217-229

48. *Traduceri din limbi străine.* — Scopul și condițiunea unei bune traduceri. — Insușirile necesare unui bun traducător. — Calitățile unei bune traduceri. — Traducere verbală și liberă. 229-231

CAPITOLUL III.

Genul oratoric.

49. *Eloquența și retorica.* — Ce numim eloquență? — Calitățile necesare oratorului. — Obiectul retoricii. — Deosebirea între eloquență și retorică. — Deosebirea între eloquența vorbită și scrisă. — La ce se reduce importanța retoricii? 231-233

50. *Discursul și speciile sale.* — Înțelesul restrîns și înțelesul larg al discursului. — Scopul discursului. — Impărțirea discursurilor la cei vechi dupe obiectul lor în *demonstrative, judiciare, și deliberative.* — Impărțirea lor în retorica modernă în *academice, religioase, judecătorești, parlamentare sau politice și militare.* Obiectul, scopul și calitățile fiecărui gen . . . 233-238

51. *Regulele discursului* 238
52. *Invențiunea sau studiul discursului*.— Ce înțelegem prin invențiune.— Calitățile necesare pentru a convinge, a plăce și a mișca.— Ce se înțelege prin *locuri comune*? — Locuri comune *intrinsece* și *extrinsece* 239-242
53. *Moravurile oratorice sau însușirile necesare oratorului*: onestitatea, cultura și talentul, convicțiunea, corecteta . . . 242-244
54. *Pateticul*.— Ce numim *patetic* sau *pasiune oratorică*.— Deosebirea ei de *pasiunea psihologică*.—Precepte pentru a emoționa și a entusiasma.—Pateticul direct și indirect; esemple. 244-247
55. *Dispozițiunea*.— Părțile ei.— Scopul introducerii și subîmpărțirea ei.— Împărțirea cuprinsului.
- a. *Esordiul*. Scopul și importanța lui. Cum se câștigă bunăvoința, atențiunea și docilitatea auzitorilor. De unde poate fi luat încă esordiul. Principium și însinuatio. Regulele esordului: naturala, simplitatea, modestia, cumpetul, proporțiunea
- b. *Propozițiunea*. Ce cuprinde.— c. *Divisiunea*; când e necesară, condițiunile ei.
- d. *Narațiunea*; ce conține. Stilul ei în felurite discursuri.—Preceptele ei în discursurile judiciare.—Șirul argumentelor *progresiv* și *omeric*.— e. *Amplificațiunea*.
- f. *Combaterea*—Cuprinsul și locul ei.—Cum se face.
- g. *Perorațiunea*.—Scopul și conținutul ei.—Recapitulațiunea și perorațiunea propriu zisă. 248-257
56. *Elocuțiunea*.—Cum trebuie să fie 257-258
57. *Acțiunea discursului* —Înțelesul ei.—Mijlocul de a fi natural în vorbire.—Gesturile.— Discursul se rosteste. Scopul scrierii lui.—Precepte pentru rostirea discursului: tonul, liniștea, pronunția și accentuarea, pauzele 258-261
58. *Noțiuni istorice despre eloquență*.—
- La Elini*.—Eloquența naturală.—Eloquența ca artă.—Organizarea democratică favorabilă eloquenței.—Pisistrat, Pericle, sofistii.—Socrate și elevii lui.—Demostene.
- La Romani*. — Eloquența primitivă. Respingerea eloquenței și literaturii eline.—«De claris oratoribus».—Cicerone.
- Eloquența religioasă vechie*. — Discursurile funebre în antichitate.—Cei mai buni oratori între scriitorii eclesiastici.
- La Moderni*.—Cauzele de inferioritate a eloquenței moderne față cu cea vechie: desvoltarea elementului rațional, organizarea

politică.—De când datează eloquența politică modernă?—Elo-
loquența judiciară, cauzele inferiorității ei.—Eloquența reli-
gioasă vechea ei, epoca ei de strălucire.—Oratori politici.
— Oratori judiciari.—Eloquența militară.

La Români.—Începutul eloquenței politice.—Eloquența judiciară
și academică.—Discursuri mai vechi de 48. Antim Ivoreanul.
Petru Maior.—Anul 48, Bărnauț 261-272

59. *Istoricul retoriceii.*—Cum s'a născut retorica.—Empedocle,
sau Tisias, Gorgias.—Isocrate.—Aristotele.—Antifon, Teofrast,
Demetriu din Falere. Molone din Rhodus. Dionisiu din Hali-
carnas. Longin. Libaniu.

Gallus Plotius. Cicerone.—Quintilian. De causis corruptae elo-
quentiae.

Fenelon. D. Aguesseau. H. Blair. Voltaire. Maury. Marmontel.
Batteux.

Laboulay. N. Schleiniger. *La Români.*

Esemple de discursuri.—Discursul lui M. Cogălniceanu, adre-
sat domnului A. Cuza la alegerea acestuia. Discursul atribuit
lui Mihaiu Viteazul la Călugăreni, din N. Bălcescu. . . . 272-278

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
1987

VERIFICAT
2017